RADA MIASTA MARKI
Al. J. Piłsudskiego 95
05-270 MARKI
tel.: 22 781 10 03
woj. Mazowieckie

Uchwała Nr XLV/362/2017

Rady Miasta Marki

z dnia 24 maja 2017 roku

w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki Nad Zabytkami Miasta Marki

na lata 2017- 2020.

Na podstawie art. 18 ust.2 pkt 15 ustawy z dnia 8 marca 1990 roku o samorządzie gminnym (tekst jednolity Dz. U. z 2016 roku, poz. 446, z późn. zm.), art. 87 ust. 3 i 4 ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. z 2014 roku, poz.1446, z późn. zm.) uchwala się, co następuje:

§ 1.

Przyjmuje się Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Miasta Marki na lata 2017 - 2020, stanowiący załącznik do niniejszej uchwały.

§ 2.

Wykonanie uchwały powierza się Burmistrzowi Miasta Marki.

§ 3.

Uchwała wchodzi w życie po upływie 14 dni od dnia ogłoszenia w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego.

PRZEWODNICZĄCY
Rady Miasta Marki
Michał Jaroch

Uzasadnienie

do Uchwały Nr XLV/362/2017 Rady Miasta Marki
z dnia 24 maja 2017 roku
w sprawie przyjęcia Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Marki
na lata 2017-2020

Stan istniejący przedstawia się następująco:

Dotychczas nie istniał Gminny Program Opieki nad Zabytkami Miasta Marki.

Potrzeba i cel podjęcia uchwały:

Zgodnie z art. 87 ust. 1 ustawy z 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (tekst jednolity Dz. U. Z 2014 roku, poz.1446, z późn. zm.) Burmistrz Miasta jest zobowiązany do sporządzenia na okres 4 lat Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami. Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Gminy Miasto Marki jest zahamowanie degradacji substancji zabytkowej i zachowanie wartościowych zasobów dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie atrakcyjnego wizerunku gminy.
Gminny Program Opieki Nad Zabytkami Gminy Miasto Marki na lata 2017-2020 uzyskał wymaganą prawem pozytywną opinię Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków i podlega przyjęciu przez Radę Miasta Marki.

Różnica między istniejącym, a projektowanym stanem prawnym:

Uchwalenie programu wypełnia wymóg ustawowy, jednocześnie pozwala zebrać w jednym dokumencie informacje dotyczące aktualnego stanu ochrony zabytków jak i zamierzeń miasta w tym zakresie w najbliższych latach.

Przewidywane skutki społeczne i gospodarcze:

Korzyściami płynącymi z zainicjowanych działań będą m.in. wzrost znaczenia lokalnych wartości, poczucie tożsamości i wspólnych korzeni, oraz harmonia między opieką nad zabytkami, a innymi celami społeczno - gospodarczymi. Opracowanie będzie również stanowić podstawę współpracy między samorządem gminy, a Mazowieckim Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków.

RADA MIASTA MARKI
Al. J. Piłsudskiego 95
05-270 MARKI
tel.: 22 781 10 03
woj. Mazowieckie

Załącznik Nr 1
do Uchwały Nr XLV/362/2017
Rady Miasta Marki
z dnia 24 maja 2017 r.

GMINNY PROGRAM OPIEKI NAD ZABYTKAMI

GMINY MIASTO MARKI

na lata 2017 – 2020

Marki
24 maja 2017 r.

RZECZPOSPOLITA POLSKA STWARZA WARUNKI UPOWSZECHNIANIA I RÓWNEGO DOSTĘPU DO DÓBR KULTURY, BĘDĄCEJ ŹRÓDŁEM TOŻSAMOŚCI NARODU POLSKIEGO, JEGO TRWANIA I ROZWOJU.

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Spis treści

1. Wstęp 5

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami 6

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce 8

3.1 Wybór przepisów 8

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 29

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym 29

4.1.1 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020. 29

4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami 31

4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 32

4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020 33

4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030 34

4.1.6 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo 36

4.1.7 Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 - 2020 37

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu 40

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020 40

4.2.2 Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020 43

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego 44

4.2.4 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-1015 45

4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Wołomińskiego do 2025 r. 47

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego 50

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy) 50

5.1.1 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego 50

5.1.2 Strategia Rozwoju Miasta na lata 2016-2021 53

5.1.3 Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Marki na lata 2016-2025 56

5.1.4 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Marki 58

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Marki 61

5.2.1 Zarys historii i rozwoju przestrzennego miasta 61

5.2.2 Krajobraz kulturowy 66

5.2.3 Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie Miasta Marki 67

5.2.3.1 Obiekty objęte wpisem do rejestru zabytków 67

5.2.3.2 Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków 69

5.2.4 Zabytki ruchome 76

5.2.5 Zabytki archeologiczne 77

5.2.6 Dziedzictwo niematerialne 79

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony 80

5.4 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta 84

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń 98

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego 98

6.2Ocena działań gminnych władz samorządowych 101

6.3Analiza SWOT 104

6.3 Podsumowanie analizy SWOT 107

7. Założenia programowe 108

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami 114

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami 116

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami 117

11. Mapa 118

1. Wstęp

Przedmiotem opracowania jest stworzenie Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami dla Gminy Miasto Marki na lata 2017-2020.

Głównym celem programu opieki nad zabytkami jest pomoc przy aktywnym zarządzaniu zasobem stanowiącym dziedzictwo kulturowe gminy. Wskazane w programie działania ukierunkowane są na: poprawę stanu zabytków, ich adaptację, rewaloryzację, przywrócenie ładu przestrzennego oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców i turystów.

Ponadto program między innymi poprzez działania edukacyjne, ma za zadanie obudzić w lokalnej społeczności świadomość wspólnoty kulturowej, roli, a także znaczenia lokalnych wartości i wspólnych korzeni. Wspólna dbałość o zachowanie wartości kulturowych wzmacnia poczucie tożsamości, wspiera identyfikację jednostki z tzw. małą ojczyzną.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami na lata 2017-2020 jest pierwszym opracowaniem w tym zakresie dla Miasta Marki. Opracowanie to nie jest aktem prawa miejscowego. Stanowi dokument uzupełniający dotychczas przyjęte akty prawa miejscowego, uwzględniając zadania z zakresu opieki nad zabytkami. Określa sposób ich realizacji, poprzez stosowne działania organizacyjne, finansowe i upowszechniające wiedzę o zabytkach. Program sporządzany jest przez Burmistrza na okres 4 lat, a następnie po uzyskaniu opinii Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków, zostaje przyjęty przez Radę Miasta Marki. Gminny program ogłaszany jest w Dzienniku Urzędowym Województwa Mazowieckiego. Z realizacji programu Burmistrz co 2 lata sporządza sprawozdanie, które przedstawia Radzie Miasta.

2. Podstawa prawna opracowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Podstawę prawną przygotowania Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami określa **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami** (t.j. Dz. U. z 2014r., poz. 1446 z późn. zm.).

Artykuł 87 ust. 1 stanowi, że:

- ✓ wójt sporządza na okres 4 lat gminny program opieki nad zabytkami[1];
- ✓ gminny program opieki nad zabytkami przyjmuje rada gminy po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków[2];
- ✓ gminny program opieki nad zabytkami ogłaszany jest w wojewódzkim dzienniku urzędowym[3];
- ✓ z realizacji programu opieki nad zabytkami wójt sporządza, co 2 lata sprawozdanie, które zostaje przedstawione radzie gminy[4].

Art. 87 ust. 2 wyżej wymienionej Ustawy wyznacza ponadto cele opracowania programu opieki nad zabytkami i są one następujące[5]:

- ✓ włączenie problemów ochrony zabytków do systemu zadań strategicznych wynikających z koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju;
- ✓ uwzględnianie uwarunkowań ochrony zabytków, w tym krajobrazu kulturowego i dziedzictwa archeologicznego, łącznie z uwarunkowaniami ochrony przyrody i równowagi ekologicznej;
- ✓ zahamowanie procesów degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania;
- ✓ wyeksponowanie poszczególnych zabytków oraz walorów krajobrazu kulturowego;
- ✓ podejmowanie działań zwiększających atrakcyjność zabytków dla potrzeb społecznych, turystycznych i edukacyjnych oraz wspieranie inicjatyw sprzyjających wzrostowi środków finansowych na opiekę nad zabytkami;

---

[1] Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. z 2014r., poz. 1446 z późn. zm.), art. 87, ust. 1.
[2] Tamże, art. 87, ust. 3.
[3] Tamże, art. 87, ust. 4.
[4] Tamże, art. 87, ust. 5.
[5] Tamże, art. 87, ust. 2

- ✓ określenie warunków współpracy z właścicielami zabytków, eliminujących sytuacje konfliktowe związane z wykorzystaniem tych zabytków;
- ✓ podejmowanie przedsięwzięć umożliwiających tworzenie miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami
- ✓ zapoznanie z zasobami dziedzictwa kulturowego, historią i zabytkami Miasta, w tym także rozróżnienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków województwa i figurujących w ewidencji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków;
- ✓ wspieranie działań zmierzających do pozyskania środków finansowych na opiekę nad zabytkami;
- ✓ uwzględnienie uwarunkowań ochrony zabytków przy sporządzeniu i zmianie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta.

Gminny Program Opieki nad Zabytkami zostaje opracowany na podstawie gminnej ewidencji zabytków, sporządzanej przez burmistrza i prowadzonej w formie kart adresowych zabytków nieruchomych znajdujących się na terenie gminy[6]. Gminna ewidencja zabytków powinna uwzględniać[7]:

- ✓ zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
- ✓ inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
- ✓ inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Program opieki nad zabytkami, sporządzony na poziomie gminy, powinien uwzględniać dodatkowo inne uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami oraz być zgodny z dokumentami rządowymi o charakterze strategicznym, sporządzonymi na poziomie: ogólnokrajowym, samorządowym (na szczeblu: wojewódzkim, powiatowym i gminnym) i europejskim.

[6] Tamże, art. 22, ust. 4.
[7] Tamże, art. 22, ust. 5.

3. Uwarunkowania prawne ochrony i opieki nad zabytkami w Polsce

Wszelkie zabytki znajdujące się na terenie państwa Polskiego zostały na mocy Konstytucji RP objęte ochroną jako konstytucyjny obowiązek państwa i każdego obywatela.

Ochrona zabytków, ich trwałe zachowanie, zagospodarowanie i utrzymanie ma na celu nie tylko utrwalenie samej „substancji zabytkowej", ale również wpisanie jej i doznań płynących z obcowania z nią w codzienność. Zasoby kulturowe mają bowiem nie tylko wymiar poznawczy kształtujący poczucie estetyki, tożsamości kulturowej i świadomości historycznej, ale także wymiar ekonomiczny - mogą stać się podstawą rozwoju przedsiębiorczości i turystyki. Jasne zasady przyświecające kontroli stanu zachowania i przeznaczenia zabytków dzięki którym najlepiej można wykorzystać wszelkie ich wartości określają tworzone od lat przepisy.

Aby efektywnie uwzględniać lokalne warunki społeczne i gospodarcze oraz aktualny stan zachowania zabytków ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami szczególną rolę w opiece nad zabytkami przeznaczyła zapisom strategii rozwoju gmin, planom zagospodarowania przestrzennego oraz studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego (art. 18). W związku z powyższym, niezależnie od ochrony będącej konsekwencją wpisu do rejestru zabytków, gmina decyduje poprzez odpowiednie zapisy o najkorzystniejszych, z punktu widzenia regionu, kierunkach opieki nad swym dziedzictwem mającym znaczenie lokalne i ponadlokalne.

3.1 Wybór przepisów

Obowiązujące uregulowania prawne, dotyczące ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, zostały zawarte w:

- **KONSTYTUCJI RP**

Konstytucyjnym obowiązkiem państwa i każdego obywatela jest: ochrona dziedzictwa kulturowego (materialnego i niematerialnego) oraz przekazanie go kolejnym pokoleniom. Obowiązek ten wyartykułowany został w preambule Konstytucji RP[8], dodatkowo dokument ten stanowi, iż:

[8] Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. (Dz. U. 1997, Nr 78, poz. 483 z pon. zm.)

- Rzeczypospolita Polska strzeże dziedzictwa narodowego oraz zapewnia ochronę środowiska kierując się zasadą zrównoważonego rozwoju[9],

- Rzeczypospolita Polska stwarza warunki upowszechniania i równego dostępu do dóbr kultury, będących źródłem tożsamości narodu polskiego, jego trwania i rozwoju[10],

- zabytki i ich wartość jest dobrem wspólnym i każdy jest obowiązany do dbałości o stan środowiska i ponosi odpowiedzialność za spowodowanie przez siebie jego pogorszenie. Zasady tej odpowiedzialności określa ustawa[11].

- **USTAWACH:**

➢ **Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami**
(Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późn. zm.)

Ustawa ta stanowi główny akt prawa dotyczący ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce, reguluje ona pojęcia: zabytku, ochrony i opieki nad zabytkami, form ochrony, kompetencji organów ochrony zabytków (w tym administracji rządowej i samorządowej), form finansowania opieki nad zabytkami i ich ewidencjonowania.

Zgodnie z art. 3, wyżej wymienionej ustawy, przez zabytek rozumie się nieruchomość lub rzecz ruchomą, ich części lub zespoły, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową. Ustawa wyodrębnia 3 rodzaje zabytków[12]:

1. **zabytek nieruchomy** - nieruchomość, jej część lub zespół nieruchomości, spełniające definicję zabytku,
2. **zabytek ruchomy** - rzecz ruchomą, jej część lub zespół rzeczy ruchomych spełniające definicje zabytków,
3. **zabytek archeologiczny** - zabytek nieruchomy, będący powierzchniową, podziemną lub podwodną pozostałością egzystencji i działalności człowieka, złożoną z nawarstwień kulturowych znajdujących się w nich wytworów bądź ich śladów albo zabytek ruchomy, będący tym wytworem.

---

[9] Tamże, art. 5.
[10] Tamże, art. 6, ust. 1
[11] Tamże, art. 86.
[12] Ustawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003r. (Dz. U. z 2014 r., poz. 1446 z późn. zm).

Ponadto, ustawa w art. 3 definiuje następujące pojęcia:

- ✓ **prace konserwatorskie** - działania mające na celu zabezpieczenie i utrwalenie substancji zabytku, zahamowanie procesów jego destrukcji oraz dokumentowanie tych działań;
- ✓ **prace restauratorskie** - działania mające na celu wyeksponowanie wartości artystycznych i estetycznych zabytku, w tym, jeżeli istnieje taka potrzeba, uzupełnienie lub otworzenie jego części i dokumentowanie tych działań;
- ✓ **roboty budowlane** - roboty budowlane w rozumieniu przepisów Prawa budowlanego, podejmowane przy zabytku lub w jego otoczeniu;
- ✓ **badania konserwatorskie** - działania mające na celu rozpoznanie historii i funkcji zabytku, ustalenie użytych do jego wykonania materiałów, zastosowanych technologii, określenie stanu zachowania tego zabytku oraz opracowanie diagnozy, projektu i programu prac konserwatorskich, jeśli istnieje taka potrzeba, również prac restauratorskich;
- ✓ **badania architektoniczne** - działania ingerujące w substancję zabytku, mające na celu rozpoznanie i udokumentowanie pierwotnej formy obiektu oraz ustalenie zakresu jego kolejnych przekształceń;
- ✓ **badania archeologiczne** - działania mające na celu odkrycie, rozpoznanie, udokumentowanie i zabezpieczenie zabytku archeologicznego;
- ✓ **historyczny układ urbanistyczny lub ruralistyczny** – przestrzenne założenie miejskie lub wiejskie, zawierające zespoły budowlane, pojedyncze budynki i formy zaprojektowanej zieleni, rozmieszczone w układzie historycznych podziałów własnościowych i funkcjonalnych, w tym ulic i sieci dróg;
- ✓ **historyczny zespół budowlany** –powiązaną przestrzennie grupę budynków wyodrębnioną ze względu na formę architektoniczną, styl, zastosowane materiały, funkcję, czas powstania lub związek z wydarzeniami historycznymi;
- ✓ **krajobraz kulturowy** – postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka;

- ✓ **otoczenie** – teren wokół lub przy zabytku wyznaczony w decyzji o wpisie tego terenu do rejestru zabytków w celu ochrony wartości widokowych tego zabytku oraz jego ochrony przed szkodliwym działaniem czynników zewnętrznych[13].

W ustawie wyróżnione zostały 2 podstawowe pojęcia: ochrona zabytków i opieka nad zabytkami.

Z godnie z artykułem 4 **ochrona zabytków** polega w szczególności, na podejmowaniu działań przez organy administracji publicznej mających na celu:

- ✓ zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie,
- ✓ zapobieganie zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków,
- ✓ udaremnienie niszczenia i niewłaściwego korzystania z zabytków,
- ✓ przeciwdziałanie kradzieży, zaginięciu lub nielegalnemu wywozowi zabytków za granicę,
- ✓ kontrolę stanu zachowania i przeznaczeniu zabytków
- ✓ uwzględnienie zadań ochrony w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska[14].

Opieka nad zabytkami pozostaje obowiązkiem właściciela lub posiadacza zabytku i polega na zapewnieniu warunków:

- ✓ naukowego badania i dokumentowania zabytku,
- ✓ prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich robót budowlanych przy zabytku,
- ✓ zabezpieczenia i utrzymania zabytku oraz jego otoczenia w jak najlepszym stanie,
- ✓ korzystania z zabytku w sposób zapewniający trwałe zachowanie jego wartości,
- ✓ popularyzowania i upowszechniania wiedzy o zabytku oraz jego znaczenia dla historii i kultury[15].

Zgodnie z regulacją ustawową ochronie i opiece podlegają, bez względu na ich stan zachowania:

1. Zabytki nieruchome będące w szczególności:

[13] Tamże, art. 3.
[14] Tamże, art. 4.
[15] Tamże, art. 5.

- ✓ krajobrazami kulturowymi,
- ✓ układami urbanistycznymi, ruralistycznymi i zespołami budowlanymi,
- ✓ dziełami architektury i budownictwa,
- ✓ dziełami architektury obronnej,
- ✓ obiektami techniki, a zwłaszcza kopalniami, elektrowniami i innymi zakładami przemysłowymi,
- ✓ cmentarzami,
- ✓ parkami, ogrodami i innymi formami zaprojektowanej zieleni,
- ✓ miejscami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji[16].

2. Zabytki ruchome będące, w szczególności:
   - ✓ dziełami sztuk plastycznych, rzemiosła artystycznego i sztuki użytkowej,
   - ✓ kolekcjami stanowiącymi zbiory przedmiotów zgromadzonych i uporządkowanych według koncepcji osób, które tworzyły te zbiory,
   - ✓ numizmami oraz pamiątkami historycznymi, a zwłaszcza militariami, sztandarami, pieczęciami, odznakami, medalami i orderami,
   - ✓ wytworami techniki, a zwłaszcza urządzeniami, środkami transportu oraz maszynami i narzędziami świadczącymi o kulturze materialnej, charakterystycznymi dla dawnych i nowych form gospodarki, dokumentującymi poziom nauki i rozwoju cywilizacyjnego,
   - ✓ materiałami bibliotecznymi, - instrumentami muzycznymi,
   - ✓ wytworami sztuki ludowej i rękodziełami oraz innymi obiektami etnograficznymi,
   - ✓ przedmiotami upamiętniającymi wydarzenia historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji[17].
3. Zabytki architektoniczne będące, w szczególności:
   - ✓ pozostałościami terenowymi pradziejowego i historycznego osadnictwa,
   - ✓ cmentarzyskami,
   - ✓ kurhanami,
   - ✓ reliktami działalności gospodarczej, religijnej i artystycznej[18].

[16] Tamże, art.. 6, ust. 1.
[17] Tamże.
[18] Tamże.

Ochronie mogą podlegać dodatkowo nazwy geograficzne, historyczne lub tradycyjne nazwy obiektu budowlanego, placu, ulicy lub jednostki osadniczej[19].

Zgodnie z art. 7, w Polsce wyróżnia się cztery formy ochrony zabytków[20]:

1. wpis do rejestru zabytków

Rejestr zabytków prowadzi wojewódzki konserwator zabytków dla zabytków znajdujących się na terenie województwa. Do rejestru zabytków nieruchomych wpisuje się zabytek nieruchomy na podstawie decyzji administracyjnej wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, z urzędu bądź na wniosek właściciela zabytku lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Do rejestru można wpisać także otoczenie zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru, jego nazwę geograficzną, historyczną lub tradycyjną[21]. Podobnie zabytki ruchome mogą zostać wpisane do rejestru zabytków ruchomych, na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, na wniosek właściciela tego zabytku. Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzje o wpisie zabytku ruchomego do rejestru, gdy istnieje uzasadniona obawa zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej[22]. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego[23].

2. pomnik historii

Prezydent Rzeczypospolitej Polskiej, na wniosek ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, w drodze rozporządzenia może uznać za pomnik historii zabytek nieruchomy wpisany do rejestru lub park kulturowy o szczególnej wartości dla kultury, określając jego granice[24]. Minister Kultury i Dziedzictwa Narodowego może złożyć taki wniosek po uzyskaniu opinii Rady Ochrony Zabytków[25].

[19] Tamże, art. 6, ust. 2.
[20] Tamże, art. 7.
[21] Tamże, art. 8, 9, ust. 1-2
[22] Tamże, art. 10.
[23] Tamże, art. 11.
[24] Tamże, art. 15, ust. 1,
[25] Tamże, art. 15, ust. 2,

3. park kulturowy

Rada gminy, po uzyskaniu opinii wojewódzkiego konserwatora zabytków, na podstawie uchwały, może utworzyć park kulturowy w celu ochrony krajobrazu kulturowego oraz zachowania wyróżniających się krajobrazowo terenów z zabytkami nieruchomymi charakterystycznymi dla miejscowej tradycji budowlanej i osadniczej[26]. Uchwała określa: nazwę parku kulturowego, jego granice, sposób ochrony oraz zakazy i ograniczenia[27]. Wójt w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, tworzy plan ochrony parku kulturowego, który wymaga zatwierdzenia przez radę gminy[28].

4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego

Kolejną formą ochrony obiektów i obszarów zabytkowych są ustalenia w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego, którego projekt uzgadniany jest z wojewódzkim konserwatorem zabytków w zakresie kształtowania zabudowy i zagospodarowania terenu[29]. W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego uwzględnia się, w szczególności ochronę[30]:

- ✓ zabytków nieruchomych wpisanych do rejestru i ich otoczenia,
- ✓ innych zabytków nieruchomych, znajdujących się w gminnej ewidencji zabytków,
- ✓ parków kulturowych.

W studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy oraz w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego ustala się ponadto, w zależności od potrzeb, sfery ochrony konserwatorskiej obejmujące obszary, na których obowiązują określone ustaleniami planu ograniczenia, zakazy i nakazy, mające na celu ochronę znajdujących się na tym obszarze zabytków[31]. Ochronę i opiekę nad zabytkami uwzględnia się przy sporządzaniu i aktualizacji: koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategii rozwoju województw, planów zagospodarowania przestrzennego województw, analiz oraz studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego powiatu, strategii rozwoju gmin, studiów uwarunkowań i kierunków zagospodarowania

[26] Tamże, art. 16, ust. 1,
[27] Tamże, art. 16, ust. 2,
[28] Tamże, art. 16, ust. 3,
[29] Tamże, art. 20.
[30] Tamże, art. 19, ust. 1,
[31] Tamże, art.. 19, ust. 3.

przestrzennego gmin oraz miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego[32]. W koncepcji przestrzennego zagospodarowania kraju, strategiach, analizach, planach i studiach w szczególności[33]:

- ✓ uwzględnia się krajowy program ochrony zabytków i opieki nad zabytkami,
- ✓ określa się rozwiązania niezbędne do zapobiegania zagrożeniom dla zabytków, gwarantuje zapewnienie im ochrony przy realizacji inwestycji oraz zapewnia przywracanie zabytków do jak najlepszego stanu,
- ✓ ustala się przeznaczenia i zasady zagospodarowania terenu uwzględniające opiekę nad zabytkami.

- ➢ **Ustawa z dnia 8 marca 1990 r. o samorządzie gminnym** (Dz. U. z 2016 r., poz. 446 z późn. zm.)

Ustawa określa zadania własne gminy, do których należy zaspokajanie zbiorowych potrzeb wspólnoty, w tym m. in. sprawy kultury, a więc bibliotek gminnych i innych instytucji kultury oraz ochrony zabytków i opieki nad zabytkami, a także ładu przestrzennego, gospodarki nieruchomościami, ochrony środowiska i przyrody oraz gospodarki wodnej. Zakres dotyczący szeroko pojętej ochrony zabytków, mieści w sobie zarówno zapisy ściśle mówiące o ochronie zabytków, jak również pozostałe, dotyczące ochrony środowiska, przyrody, turystyki, zieleni gminnej i zadrzewień, a także promocji gminy. Takie całościowe, wielostronne podejście pozwala skuteczniej chronić oraz lepiej wykorzystywać zasoby zabytkowe gminy, co pozytywnie wpływa na pozostałe dziedziny działalności[34].

- ➢ **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2016 r., poz. 672 z późn. zm.)

Ustawa ta mówi m. in. o tym, że ochrona środowiska polega na zachowaniu wartości kulturowych. Dodatkowo ustanawia, iż prognoza oddziaływania na środowisko, sporządzana przy okazji opracowywania: polityk, strategii, planów lub programów powinna: określać, analizować i oceniać przewidywane, znaczące oddziaływanie na środowisko, a także zabytki. W przypadku odstąpienia od przeprowadzania postępowania w sprawie ustalenia

[32] Tamże, art.. 18, ust. 1.
[33] Tamże, art.. 18, ust. 2.
[34] Ustawa o samorządzie gminy z dnia 8 marca 1990 r. (Dz. U. z 2016 r., poz. 446 późn. zm.), art. 7, ust. 1.

oddziaływania na środowisko, ustawa nakłada obowiązek ustalenia, czy decyzja o odstąpienia uwzględnia: cechy obszaru objętego oddziaływaniem na środowisko, w szczególności obszaru o wyjątkowych właściwościach naturalnych lub posiadających znaczenie dla dziedzictwa kulturowego (wrażliwego na oddziaływania) oraz istniejące przekroczenia standardów jakości środowiska lub intensywne wykorzystanie terenu[35].

- **Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym** (Dz. U. z 2016 r., poz. 778 z późn. zm.)

Ustawa określa, co powinno być uwzględniane podczas opracowywania: studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego, miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego oraz ustaleń lokalizacji inwestycji celu publicznego. W interesującym nas obszarze, w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym należy uwzględnić wymagania dotyczące ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków, a także dóbr kultury współczesnej[36].

Ustawa precyzuje, iż w studium uwzględnić należy uwarunkowania wynikające ze stanu środowiska, w tym stanu rolniczej i leśnej przestrzeni produkcyjnej, wielkości i jakości zasobów wodnych oraz wymogów ochrony środowiska, przyrody i krajobrazu kulturowego, stanu dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej[37].

Studium i plany zagospodarowania przestrzennego winny określać: obszary oraz zasady ochrony środowiska i jego zasobów, obszary ochrony przyrody, krajobrazu kulturowego i uzdrowisk, obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków oraz dóbr kultury współczesnej[38].

Ustawa nakłada na wójta obowiązek: zawiadamiania m. in. wojewódzkiego konserwatora zabytków o przystąpieniu do sporządzania studiów, planów zagospodarowania przestrzennego, występowania o opinie i wnioski, a także opiniowania (studia) lub uzgadniania[39].

---

[35] Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska (Dz. U. z 2016 r., poz. 672 z późn. zm.)
[36] Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. z 2016 r., poz.778 z późn. zm.), art. 1, ust. 1.
[37] Tamże, art. 10, ust. 1.
[38] Tamże, art. 10, ust. 2.
[39] Tamże, art. 17.

- **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane** (Dz. U. z 2016 r., poz. 290 z późn. zm.)

Ustawa normalizuje działalność obejmującą: projektowanie, budowę, utrzymanie i rozbiórkę obiektów budowlanych oraz określenie zasad działania organów administracji publicznej w tych dziedzinach. Przepisy ustawy nie naruszają przepisów odrębnych, w szczególności m. in. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, w odniesieniu do obiektów i obszarów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów i obszarów objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego[40].

Ustawa - Prawo budowlane traktuje zabytki w sposób szczególny, podkreślając, iż obiekty budowlane należy projektować i budować zapewniając ochronę obiektów wpisanych do rejestru zabytków oraz obiektów objętych ochroną konserwatorską[41]. W przypadku obiektów wpisanych do rejestru zabytków wymagane jest uzyskanie pozwolenia na remont tychże obiektów lub ich rozbiórkę (ale w tym wypadku dopiero po skreśleniu obiektu z rejestru zabytków przez generalnego konserwatora zabytków)[42]. W stosunku do obiektów budowlanych oraz obiektów niewpisanych do rejestru zabytków, a ujętych w gminnej ewidencji zabytków, pozwolenie na budowę lub rozbudowę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków[43]. W przypadku chęci zainstalowania na takim obiekcie tablic i urządzeń reklamowych, ustawa nakłada obowiązek uzyskania pozwolenia od wojewódzkiego konserwatora zabytków.

- **Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody** (Dz. U. z 2016 r., poz. 2134 z późn. zm.)

Ustawa określa m. in. procedury dotyczące wycinki i pielęgnacji drzew na terenach objętych prawną ochrona konserwatorską. Wojewódzki konserwator zabytków wydaje zezwolenia na usunięcie drzew lub krzewów z terenów nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków[44].

[40] Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane (Dz. U. z 2016 r., poz. 290 ze zm.).
[41] Tamże, art. 5, ust 1, pkt. 7.
[42] Tamże, art. 39, ust 1-2.
[43] Tamże, art. 39, ust 3.
[44] Ustawa z dnia 16 kwietnia 2004 r. o ochronie przyrody (Dz. U. z 2016 r., poz. 2134 z późn. zm.)

- **Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. o gospodarce nieruchomościami** (Dz. U. z 2016r., poz. 2147 z późn. zm.)

W rozumieniu ustawy celem publicznym w obszarze gospodarki nieruchomościami jest: opieka nad nieruchomościami, stanowiącymi zabytki w rozumieniu przepisów prawa o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami[45]. Ustawa określa postępowanie wobec nieruchomości objętej prawną ochrona konserwatorską. Zapisy precyzują, jakie działania wymagają pozwolenia wojewódzkiego konserwatora zabytków. Są to: sprzedaż, zamiana, darowizna lub oddanie w użytkowanie wieczyste nieruchomości wpisanych do rejestru zabytków, stanowiących: własność Skarbu Państwa lub jednostek samorządu terytorialnego, a także wnoszenie tych nieruchomości jako wkładów niepieniężnych do spółek (aportów)[46]. W myśl art. 109 ust. 1 pkt. 4 w przypadku sprzedaży nieruchomości wpisanej do rejestru zabytków lub prawa użytkowania wieczystego takiej nieruchomości gminie przysługuje prawo pierwokupu[47].

- **Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej** (Dz. U. z 2012 r., poz. 406 z późn. zm)

W rozumieniu niniejszej ustawy działalność kulturalna polega na upowszechnianiu i ochronie kultury[48]. Mecenat nad działalnością kulturalną sprawuje państwo i polega on na wspieraniu i promocji twórczości, edukacji i oświaty kulturalnej, działań i inicjatyw kulturalnych oraz opieki nad zabytkami[49]. Mecenat nad działalnością kulturową sprawują również jednostki samorządu terytorialnego[50]. Artykuł 2, niniejszej ustawy wymienia formy organizacyjne działalności kulturalnej, są to: teatry, opery, operetki, filharmonie, orkiestry, instytucje filmowe, kina, muzea, biblioteki, domy kultury, ogniska artystyczne, galerie sztuki oraz ośrodki badań i dokumentacji w różnych dziedzinach kultury[51]. Jednostki samorządu terytorialnego organizują działalność kulturalną, tworząc samorządowe instytucje kultury, dla których prowadzenie takiej działalności jest podstawowym celem statusowym[52].

[45] Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 o gospodarce nieruchomościami (Dz. U. z 2016 r., poz. 2147 z późn. zm.),art.6
[46] Tamże, art. 13, ust. 4.
[47] Tamże, art. 109, ust. 1, pkt. 4.
[48] Ustawa z dnia 25 października 1991 r. o organizowaniu i prowadzeniu działalności kulturalnej (Dz. U. z 2012 r., poz. 406 z późn. zm.), art. 1, ust.1.
[49] Tamże, art. 1, ust. 2.
[50] Tamże, art. 1, ust.4.
[51] Tamże, art.. 2.
[52] Tamże, art. 9, ust. 1.

Prowadzenie działalności kulturalnej jest zadaniem własnym jednostek samorządu terytorialnego o charakterze obowiązkowym[53]. Sprawowanie opieki nad zabytkami jest jednym z podstawowych zadań instytucji kultury, szczególnie tych wyspecjalizowanych w opiece nad zabytkami (których celem statusowym jest sprawowanie opieki nad zabytkami). Szeroko pojęta opieka nad zabytkami, nie wiąże się jedynie z czynnościami wykonywanymi bezpośrednio przy zabytku, ale również z gromadzeniem wiedzy o zabytkach i jej udostępnianiu poprzez: organizację wystaw, edukację społeczną dotyczącą ochrony zabytków, uświadomienie istniejących, odziedziczonych po dawnych mieszkańcach dóbr kultur, uwrażliwienie na wyjątkowy charakter tego dziedzictwa.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, prac restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych i innych działań przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków** (Dz. U. 2015 r., poz. 1789 z późn. zm.)

Rozporządzenie określa sposób i tryb wydawania pozwoleń na prowadzenie prac konserwatorskich przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków, prac restauratorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, robót budowlanych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, badań konserwatorskich przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków. Określa również sposób i tryb wydawania pozwoleń na przemieszczenie zabytku nieruchomego, trwałe przeniesienie zabytku ruchomego wpisanego do rejestru zabytków, z naruszeniem ustalonego tradycją wystroju wnętrza, w którym zabytek ten się znajduje, dokonywanie podziału zabytku nieruchomego wpisanego do rejestru zabytków, zmianę przeznaczenia zabytku wpisanego do rejestru zabytków lub sposobu korzystania z tego zabytku, umieszczanie na zabytku wpisanym do rejestru zabytków urządzeń technicznych, tablic, reklam oraz napisów, poszukiwanie ukrytych lub porzuconych zabytków ruchomych, w tym zabytków archeologicznych, przy zabytkach wpisanych do rejestru zabytków przy użyciu wszelkiego rodzaju urządzeń elektronicznych i technicznych oraz sprzętu do nurkowania, prowadzenie badań archeologicznych, wykonywanie robót budowlanych w otoczeniu

[53] Tamże, art. 9, ust.2.

zabytku. Rozporządzenie określa też kwalifikacje, jakie powinny posiadać osoby uprawnione do prowadzenia prac konserwatorskich, prowadzenia prac restauratorskich, prowadzenia badań konserwatorskich, prowadzenia badań architektonicznych oraz prowadzenia badań archeologicznych, dodatkowe wymagania, jakie powinny spełniać osoby kierujące robotami budowlanymi oraz wykonujące nadzór inwestorski, przy zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, standardy, jakim powinna odpowiadać dokumentacja prac konserwatorskich i prac restauratorskich, przy zabytku ruchomym wpisanym do rejestru zabytków, oraz badań archeologicznych.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem** (Dz. U. z 2011 r.,Nr 113, poz. 661)

Rozporządzenie określa sposób prowadzenia rejestru zabytków, krajowej ewidencji zabytków, wojewódzkich ewidencji zabytków, gminnych ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Rejestr zabytków prowadzi się w trzech księgach (A – zabytki nieruchome, B – zabytki ruchome oraz C – zabytki archeologiczne) o określonych wymiarach (46x30). Przedstawione zostały dokładne informacje o tym, co powinno się znajdować w karcie zabytku nieruchomego, ruchomego i archeologicznego oraz w karcie adresowej zabytku i w karcie informacyjnej wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem. Zostały też przedstawione w załączeniu przykładowe karty dla wszystkich wymienionych wcześniej kart.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 6 czerwca 2005r. w sprawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków** (Dz. U. z 2014 r. poz. 399 z późn. zm.)

Dotacje na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków udzielają organy wymienione w art. 74 ustawy z dnia 23

lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Wniosek składa właściciel lub posiadacz zabytku do:

1. urzędu obsługującego ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego, o dotację udzielaną przez ministra;
2. wojewódzkiego urzędu ochrony zabytków, właściwego dla miejsca położenia albo przechowywania zabytku o dotację udzielaną przez wojewódzkiego konserwatora zabytków.

W pierwszym wypadku istnieją trzy terminy składania wniosków:

- do dnia 31 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku,
- do dnia 31 października roku poprzedzającego realizację prac, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone,
- do dnia 31 marca roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone;

Wnioski składane do Wojewódzkiego Urzędu Ochrony Zabytków muszą być dostarczone do:

- dnia 30 czerwca roku, w którym dotacja ma być udzielona na dofinansowanie prac przeprowadzonych w okresie 3 lat poprzedzających rok złożenia wniosku
- dnia 28 lutego roku, w którym dotacja ma być udzielona, na dofinansowanie prac, które zostaną przeprowadzone.

Rozporządzenie określa również dokładne informacje o tym co powinno znaleźć się we wniosku.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych** (Dz. U. z 2004r., Nr 212, poz. 2153)

Rozporządzenie określa kierunki, jakie mają powziąć odpowiednie organy państwowe i instytucje na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych. Główny cel został określony następująco ochrona zabytków, na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych, polega na planowaniu, przygotowaniu i realizacji przedsięwzięć zapobiegawczych, dokumentacyjnych, zabezpieczających, ratowniczych i konserwatorskich,

mających na celu ich uratowanie przed zniszczeniem, uszkodzeniem lub zaginięciem. Przedstawia również kroki mające na celu zmniejszenie ryzyka nieszczęśliwych wypadków tj. pożar, zwarcie instalacji technicznej. Zaleca przygotowanie planów ochrony zabytków na wypadek:

- pożaru;
- powodzi, ulewy lub zalania z innych przyczyn;
- wichury;
- katastrofy budowlanej, awarii technicznej, chemicznej;
- demonstracji i rozruchów ulicznych, rabunku lub aktu wandalizmu;
- ataku terrorystycznego;
- konfliktu zbrojnego.

Dokładane zalecenia kto przygotowuje plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych określa w całości § 4:

1. Plan ochrony zabytków jednostki organizacyjnej na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje kierownik jednostki organizacyjnej posiadającej zabytki, w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, oraz przedstawia do zatwierdzenia wójtowi (burmistrzowi, prezydentowi miasta),
2. Gminny plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wójt (burmistrz, prezydent miasta); plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze powiatu,
3. Powiatowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje starosta; plan ten podlega uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków oraz właściwym terenowym organem obrony cywilnej na obszarze województwa,
4. Wojewódzki plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje wojewódzki konserwator zabytków, w uzgodnieniu z wojewodą i Szefem Obrony Cywilnej Kraju,

5. Krajowy plan ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych opracowuje minister właściwy do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki "Za opiekę nad zabytkami"** (Dz. U. z 2004r., Nr 124, poz. 1304)

Rozporządzenie określa sposób w jaki należy złożyć wniosek o przyznanie odznaki „Za opiekę nad zabytkami", w jaki zostaje wręczona, noszenia oraz wygląd odznaki. Wymagania formalne wniosku sprawdza Generalny Konserwator Zabytków, wystawia też opinię. Odznaka jest dwustopniowa: złota – wyższy stopień oraz srebrna – niższy stopień. Minister lub upoważniona przez niego osoba wręcza wyróżnionemu odznakę w Międzynarodowym Dniu Ochrony Zabytków lub w czasie innych uroczystości związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

- **Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę** (Dz. U. z 2011 r., Nr 89, poz. 510)

Rozporządzenie określa tryb składania wniosków na jednorazowy lub wielokrotny, stały bądź czasowy wywóz zabytku poza granice. Oględzinami zabytku zajmuje się wojewódzki konserwator zabytków. Po zakończeniu czynności przesyła ustalenia wraz z wnioskiem do ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego. Paragraf 17 informuje o tym, że „Zezwolenia, pozwolenia i zaświadczenia na wywóz zabytków za granicę lub przedmiotów o cechach zabytków wydane na podstawie dotychczas obowiązujących przepisów zachowują ważność, wyłącznie na wywóz z terytorium Rzeczypospolitej Polskiej na terytorium innego państwa członkowskiego Unii Europejskiej, na czas określony w tych dokumentach".

Ponadto, zasady ochrony zabytków znajdujących się w muzeach i bibliotekach zostały określone w odrębnych ustawach:

- **Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach** (Dz. U. z 2012 r., poz.987z późn.zm)[54]
- **Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach** (Dz. U. z 2012 r. poz. 642z późn. zm)[55]

- **AKTY WYKONAWCZE I ROZPORZĄDZENIA**

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.U. z 2004 roku Nr 30, poz. 259). Art. 12 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami mówi, że starosta w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków, może umieszczać na zabytku nieruchomym wpisanym do rejestru znak informujący o tym, iż zabytek ten podlega ochronie[56]
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 1 kwietnia 2004 r. w sprawie nagród za odkrycie lub znalezienie zabytków archeologicznych (Dz. U. z 2004 roku Nr 71, poz. 650),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z dnia 9 kwietnia 2004 r. w sprawie organizacji wojewódzkich urzędów ochrony zabytków (Dz. U. z 2004 roku Nr 75, poz. 706),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 27 kwietnia 2004 r. w sprawie Polskiego Komitetu Doradczego (Dz. U. z 2004 roku Nr 102, poz. 1066),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 10 maja 2004 r. w sprawie rzeczoznawców Ministra Kultury w zakresie opieki nad zabytkami (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1302),
- Rozporządzenie ministra Kultury z dnia 12 maja 2004 r. w sprawie odznaki „Za opieką nad zabytkiem" (Dz. U. z 2004 roku Nr 124, poz. 1304),
- Rozporządzenie Ministra Kultury z 25 sierpnia 2004 r. w sprawie organizacji i sposobu ochrony zabytków na wypadek konfliktu zbrojnego i sytuacji kryzysowych (Dz. U. z 2004 roku Nr 212. poz. 2153),

[54] Ustawa z dnia 21 listopada 1996 r. o muzeach (Dz. U. z 2012 r., poz. 987 z późn. zm.)
[55] Ustawa z dnia 27 czerwca 1997 r. o bibliotekach (Dz. U. z 2012 r., poz. 642 z późn. zm).
[56] Rozporządzenie Ministra Kultury z 9 lutego 2004 r. w sprawie wzoru znaku informacyjnego umieszczonego na zabytkach nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków (Dz.. .. U. z 2004r., Nr 30, poz. 259), art. 12.

- Rozporządzenie Ministra Kultury z 6 czerwca 2005 r. w spawie udzielania dotacji celowej na prace konserwatorskie, restauratorskie i roboty budowlane przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków (t.j. Dz. U. z 2014 r., poz. 399 z późn. zm.),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 25 marca 2010 r. w sprawie udzielania dotacji na badania archeologiczne (Dz. U. z 2014, poz. 110),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 18 kwietnia 2011 r. w sprawie wywozu zabytków za granicę (Dz. U. z 2011 roku Nr 89, poz. 510),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków, krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granice niezgodnie z prawem (Dz. U. z 2011 roku Nr 113, poz. 661),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z 14 października 2015 r. w sprawie prowadzenia prac konserwatorskich, restauratorskich, robót budowlanych, badań konserwatorskich, badań architektonicznych przy zabytku wpisanym do rejestru zabytków oraz badań archeologicznych i poszukiwań zabytków (Dz. U. z 2015 r. poz. 1789),
- Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 18 lutego 2011 r. w sprawie wzorów dokumentów oceny wskazującej czas powstania zabytku, wyceny zabytku oraz potwierdzenia wywozu zabytku na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz. U. z 2011 roku Nr 50, poz.256).

- **POLITYKA EUROPEJSKA**

Polska jako członek Unii Europejskiej zobowiązana jest do przestrzegania norm prawodawstwa unijnego. Jednym z fundamentów Unii Europejskiej jest ochrona i wspieranie działań dotyczących wspólnego dziedzictwa oraz poszanowanie i popieranie różnorodności kulturowej. Reguła poszanowania i wspierania różnorodności kultur jest szczególnie ważna w obliczu rozmaitości dorobku materialnego i niematerialnego narodów europejskich.

- ✓ Skonsolidowany **Traktat o funkcjonowaniu Unii Europejskiej**

Dokument ten, obok Traktatu o Unii Europejskiej stanowi główny akt prawa pierwotnego Unii Europejskiej. W tytule XIII Kultura zapisano, iż Unia przyczynia się do rozkwitu kultur

Państw Członkowskich, w poszanowaniu ich różnorodności narodowej i regionalnej, równocześnie podkreślając znaczenie wspólnego dziedzictwa kulturowego[57]. Działanie Unii dąży do zachęcenia do współpracy między Państwami Członkowskimi oraz, jeśli to niezbędne, do wspierania i uzupełnienia ich działań w następujących dziedzinach: pogłębiania wiedzy oraz upowszechniania kultury i historii narodów europejskich, zachowania i ochrony dziedzictwa kulturowego o znaczeniu europejskim, niehandlowej wymianie kulturalnej, twórczości artystycznej i literackiej, włącznie z sektorem audiowizualnym[58]. Unia i Państwa Członkowskie sprzyjają współpracy z państwami trzecimi oraz z organizacjami międzynarodowymi właściwymi w dziedzinie kultury, zwłaszcza z Radą Europy[59].

✓ **Ratyfikowane Konwencje Rady Europy**

Ratyfikowane umowy międzynarodowe, w tym konwencje Rady Europy w dziedzinie kultury, wskazują cele i zadania dla całej społeczności europejskiej oraz determinują kierunki działań w ramach polityki krajowej. Do ratyfikowanych przez Polskę konwencji Rady Europy należą:

- Europejska Konwencja o ochronie dziedzictwa archeologicznego (Dz. U. z 1996 r. Nr 120, poz. 564),
- Europejska Konwencja Krajobrazowa (Dz. U. z 2006 r. Nr 14, poz.. 98),
- Konwencja o ochronie dziedzictwa architektonicznego Europy (Dz. U. z 2012 r., poz. 210).

✓ **Ratyfikowane Konwencje UNESCO**

Ratyfikowane przez Polskę konwencje UNESCO determinują kierunki działań w ramach polskiej polityki ochrony i opieki nad zabytkami oraz dziedzictwem kulturowym (materialnym i niematerialnym). Są to:

- Konwencja o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego wraz z regulaminem wykonawczym do tej Konwencji oraz Protokółem o ochronie dóbr

[57] Dziennik Urzędowy Unii Europejskiej, C 326, z dnia 26.10.2012 r., http://eur-lex.europa.eu/legalcontent/PL/TXT/?uri=uriserv:OJ.C_.2012.326.01.0001.01.POL, data odczytu: 11.05.2015 r., tytuł XIII Kultura,

[58] Tamże, art. 167, ust. 2.

[59] Tamże, art. 167, ust. 3.

kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisane w Hadze, dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. 1957 r. Nr 46, poz. 212),

- II protokół do Konwencji o ochronie dóbr kulturalnych w razie konfliktu zbrojnego, podpisanej w Hadze, dnia 14 maja 1954 r. (Dz. U. z 2012 r., poz. 248),
- Konwencja dotycząca środków zmierzających do zakazu i zapobieganiu nielegalnemu przewozowi, wywozowi i przenoszeniu dóbr kultury, sporządzona w Paryżu, dnia 17 listopada 1970 r. (Dz. U. 1974 r. Nr 20 poz. 106),
- Konwencja w sprawie ochrony światowego dziedzictwa kulturalnego i naturalnego, przyjęta w Paryżu dnia 16 listopada 1970 r. (Dz. U. 1976 Nr 32 poz. 190),
- Konwencja UNESCO w sprawie niematerialnego dziedzictwa kulturowego, sporządzona w Paryżu, dnia 17 października 2003 r. (Dz. U. 2011 Nr 172 poz. 1018),
- Konwencja UNESCO w sprawie ochrony i promowania różnorodności form wyrazu kulturowego (Dz. U. z 2007 r. Nr 215, poz. 1585).

✓ **Międzynarodowa Karta Konserwacji i Restauracji Zabytków i Miejsc Zabytkowych, tzw. Karta Wenecka**[60]

Została przyjęta w 1964 r. przez II Międzynarodowy Kongres Architektów i Techników Zabytków w Wenecji i podpisana przez przedstawiciela Polski. Dokument ten określa 5 podstawowych zasad i pojęć dotyczących konserwacji, a mianowicie:

1. Artykuł 1 stanowi, iż pojęcie „zabytku" obejmuje zarówno odosobnione dzieło architektoniczne, jak również zespoły miejskie i wiejskie oraz miejsca, będące świadectwem poszczególnych cywilizacji, ewolucji o doniosłym znaczeniu, bądź wydarzenia historycznego. Dotyczy ono nie tylko wielkich dzieł, ale również skromnych obiektów, które z czasem nabrały znaczenia kulturalnego[61].
2. Konserwacja zabytków jest konieczna dla zachowania treści budowli, w jej trakcie nie powinno się zmieniać układu przestrzennego budynku ani jego wystroju. Należy chronić również otoczenie zabytku. Nie powinno się przenosić oraz usuwać żadnych elementów zabytku, chyba, że jest to konieczne dla jego ratowania[62].

[60] Postanowienie i uchwały II Międzynarodowego Kongresu Architektów i Techników Zabytków z Wenecji w 1964 r., http://www.nid.pl/upload/iblock/15f/15f3d8201c79013f37d81be7c64697f5.pdf, data odczytu: 11.05.2015 r.
[61] Tamże, art. 1.
[62] Tamże, art. 4-8.

3. Restauracja to zabieg, który powinien być podejmowany wyłącznie w razie konieczności. Nie należy przeprowadzać rekonstrukcji zabytków - powinno się uszanować oryginalna substancję konstrukcji oraz materiały. Wszystkie nowo dodane elementy zabytkowego obiektu powinny harmonijnie z nim współgrać, ale i odróżniać się od partii autentycznych, aby restauracja nie fałszowała dokumentu historii i sztuki. Tam, gdzie nie jest możliwe zastosowanie technologii tradycyjnych, dopuszcza się stosowanie sprawdzonych technologii nowoczesnych. Fragmenty budowli pochodzące z różnych etapów jej powstawania powinny zostać ochronione. Proces rekonstrukcji musi zostać poprzedzony i iść w parze z badaniami archeologicznymi i historycznymi zabytku[63].
4. Wykopaliska powinny odbywać się zgodnie z normami naukowymi i z „Zaleceniem określającym międzynarodowe zasady do stosowania w sprawie wykopalisk archeologicznych", przyjętym przez UNESCO w 1956 r.
5. W trakcie prac konserwatorskich, restauratorskich i wykopaliskowych należy wykonywać dokładną dokumentacje w postaci sprawozdań analitycznych i krytycznych, ilustrowanych rysunkami i fotografiami. Zostaną w niej zawarte wszystkie fazy prac odkrywczych, zabezpieczających, rekonstrukcyjnych i scalających, jak również zidentyfikowane w toku prac elementy konstrukcyjne i formalne. Dokumentacja ta będzie złożona w archiwach instytucji publicznej i udostępniona badaczom: zaleca się jej publikacje[64].

[63] Tamże, art. 9-13.
[64] Tamże, 16.

4. Uwarunkowania zewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

4.1 Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami - dokumenty o znaczeniu krajowym

Gminny Program Opieki nad Zabytkami dla Miasta Marki jest zbieżny ze strategicznymi celami państwa w zakresie ochrony i opieki nad zabytkami. Cele te wymienione są w dokumentach:

4.1.1 Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013[65] oraz Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020[66].

Strategiczne cele polityki państwa w zakresie ochrony zabytków i opieki nad zabytkami zostały zawarte w dokumencie o nazwie Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2013 (przyjętym przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r.) oraz jego uszczegółowieniu „Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 – 2020" (przyjętym w 2005 r.). Są to rządowe dokumenty tworzące ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, w połączeniu z perspektywami kolejnych okresów programowania Unii Europejskiej.

Głównym celem strategii jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce.

Dokumentem służącym wdrożeniu Narodowej Strategii Rozwoju Kultury jest **Narodowy Program Kultury Ochrona Zabytków i Dziedzictwa Kulturowego na lata 2004-2013**. W programie zapisano następujące priorytety i działania:

- Priorytet 1. Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe

Działania realizowane w ramach niniejszego priorytetu mają na celu materialną poprawę stanu zabytków, ich adaptację i rewitalizację oraz zwiększenie dostępności do nich mieszkańców, turystów i inwestorów. Realizacja działań pozwoli na zwiększenie

[65] *Narodowa strategia rozwoju kultury na lata 2004 – 2013,* Ministerstwo Kultury.
[66] *Uzupełnienie narodowej strategii rozwoju kultury na lata 2004 – 2020,* Ministerstwo Kultury, Warszawa 2005

atrakcyjności regionów, a także wykorzystanie przez nie potencjału związanego z posiadanym dziedzictwem kulturowym.

- ✓ Działanie 1.1. Budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno- finansowych w sferze ochrony zabytków,
- ✓ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- ✓ Działanie 1.3. Zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych.

- Priorytet 2. Edukacja i administracja na rzecz ochrony i zachowania dziedzictwa kulturowego
- ✓ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ✓ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wwozem, wywozem i przewozem przez granicę.

Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020, opracowane przez Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego w 2005 r., zawiera opis Programu Operacyjnego „Dziedzictwo kulturowe".

- Priorytet I. Rewaloryzacja zabytków nieruchomych i ruchomych. Celami priorytetu:
- ✓ poprawa stanu zachowania zabytków,
- ✓ zwiększanie narodowego zasobu dziedzictwa kulturowego (w tym także dziedzictwa archeologicznego),
- ✓ kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele inne niż kulturalne,
- ✓ zwiększenie roli zabytków i muzealiów w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- ✓ poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w zakresie ochrony zabytków i ich dokumentacji,
- ✓ zabezpieczenie zabytków, muzealiów i archiwaliów przed skutkami klęsk żywiołowych, kradzieżami i nielegalnym wywozem za granicę oraz na wypadek sytuacji kryzysowych i konfliktu zbrojnego.

4.1.2 Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami

Tezy do Krajowego Programu Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami, opracowane przez zespół Rady Ochrony Zabytków przy Ministrze Kultury, są niezwykle ważnym dokumentem, związanym z ochroną zabytków w Polsce. W dokumencie zapisano między innymi: „Ochrona i konserwacja zabytków jest istotnym elementem polityki kulturalnej Państwa, są one bowiem nie tylko śladem przeszłości, ale także cennym składnikiem kultury współczesnej, przyczyniającym się do kształtowania przyjaznego człowiekowi środowiska jego życia. (...) Ich zachowanie, ochrona i konserwacja jest działaniem ważnym w interesie publicznym ze względu na znaczenie zabytków w procesie edukacji, humanizacji społeczeństwa, jego kulturowej identyfikacji, wreszcie także znaczenie dla sfery ekonomii i gospodarki".

W opracowaniu zostały zawarte cele i zadania dla Programu Krajowego. Stwierdzono, że „celem Programu jest wzmocnienie ochrony i opieki nad tą istotną częścią dziedzictwa kulturowego oraz poprawa stanu zabytków w Polsce".Za istotne, uznano przypomnienie podstawowych zasad konserwatorskich porządkujących sferę ochrony zabytków, które dotyczą konserwatorów, pracowników urzędów, restauratorów dzieł sztuki, architektów, urbanistów, pracowników budowlanych, archeologów, badaczy, właścicieli i użytkowników, w tym duchownych.

Podstawowe zasady konserwatorskie:

1. Zasady primum non nocere (z łac. - po pierwsze nie szkodzić);
2. Zasady maksymalnego poszanowania oryginalnej substancji zabytku i wszystkich jego wartości (materialnych i niematerialnych);
3. Zasady minimalnej niezbędnej ingerencji;
4. Zasady, zgodnie z którą usuwać należy to (i tylko to), co na oryginał działa niszcząco;
5. Zasady czytelności i odróżnialności ingerencji;
6. Zasady odwracalności metod i materiałów;
7. Zasady wykonywania wszelkich prac zgodnie z najlepszą wiedzą i na najwyższym poziomie.

W dokumencie do opracowania krajowego programu ochrony zabytków i opieki nad zabytkami wyznaczone zostały następujące założenia w zakresie:

- ✓ Uwarunkowań dotyczących ochrony i opieki nad zabytkami: określenie stanu zabytków: nieruchomych, ruchomych i archeologicznych oraz stanu zabytków techniki, pomników historii i obiektów wpisanych na Listę Światowego Dziedzictwa Kulturalnego i Naturalnego UNESCO. Dodatkowo ocena stanu służb związanych z ochroną i opieką nad zabytkami i stan uregulowań finansowych, organizacyjnych i prawnych;
- ✓ Działań o charakterze systemowym: powiązanie ochrony zabytków z polityką ekologiczną, ochrony przyrody, architektoniczną i przestrzenną, celną i polityką bezpieczeństwa państwa; przygotowanie strategii i głównych założeń ochrony dziedzictwa kulturowego w Polsce i wprowadzenie jej do polityk sektorowych;
- ✓ Systemu finansowania: stworzenie sprawnego systemu finansowania ochrony i opieki konserwatorskiej;
- ✓ Dokumentowania, monitorowania i standaryzacji metod działania: co oznacza ujednolicenie metod działań profilaktycznych, konserwatorskich, restauratorskich i ochronnych;
- ✓ Kształcenia i edukacji: kształcenie profilaktyczne, podyplomowe i system uznawalności wykształcenia, edukacja społeczeństwa, edukacja właścicieli i użytkowników;
- ✓ Współpracy międzynarodowej: współpraca z instytucjami i organizacjami, współpraca w obszarze Europy Środkowej;

4.1.3 Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017[67]

Program stanowi wykonanie upoważnienia ustawowego, zawartego w art. 84 i art. 85 ust. 1 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2016 r., poz. 1330).

Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 - 2017 przyjęty został w dniu 24 czerwca 2014 r. przez Radę Ministrów. Dokument ma usprawnić nadzór nad służbami konserwatorskimi oraz określić źródła finansowania

[67] *Krajowy Program Ochrony Zabytków i Opieki nad Zabytkami na lata 2014 -2017,* przyjęty przez Radę Ministrów w dniu 24 czerwca 2014 r.

inwestycji i procedur administracyjnych związanych z wydawaniem decyzji oraz przyznawaniem funduszy na prace podejmowane w obiektach zabytkowych.

Uchwalony program jest pierwszym dokumentem porządkującym działania organów sprawujących opiekę nad zabytkami. Z programu będą pochodzić fundusze między innymi na szkolenia dla urzędników i ujednolicenie kwestii formalnych. Wśród zadań uwzględnionych w przyjętym dokumencie znalazło się porządkowanie rejestru zabytków oraz przygotowanie zasad oceny stanu zachowania zabytków nieruchomych. Program ma na celu także zwiększenie uspołecznienia ochrony zabytków i opieki nad zabytkami poprzez promowanie takich narzędzi jak konkursy, konsultacje z mieszkańcami i współpraca z mediami. Ministerstwo Kultury i Dziedzictwa Narodowego zamierza przeznaczyć na jego realizację 26,5 mln zł. Dokument doprecyzowuje ponadto kompetencje samorządów w zakresie realizowania projektów konserwatorskich i rewitalizacyjnych. Zgodnie z nowymi ustaleniami Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego oraz Generalnego Konserwatora Zabytków, w ciągu najbliższych 3 lat zaangażowanie samorządów w opiekę nad zabytkami powinno znacznie wzrosnąć.

4.1.4 Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020[68]

Strategia rozwoju kapitału społecznego 2020 została przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r. Jest jedną z dziewięciu tzw. strategii zintegrowanych, służących wdrożeniu SRK 2020. Jako cel główny wskazano w niej wzmocnienie udziału kapitału społecznego w rozwoju społeczno - gospodarczym Polski, w którego ramach określono cztery cele szczegółowe.

W kontekście ochrony zabytków i opieki nad nimi wskazać można czwarty z celów „Rozwój i efektywne wykorzystanie potencjału kulturowego i kreatywnego", a zwłaszcza jego **Priorytet 4.1 „Wzmocnienie roli kultury w budowaniu spójności społecznej".** Wytyczone tutaj kierunki działań to:

4.1.1. Tworzenie warunków wzmacniania tożsamości i uczestnictwa w kulturze na poziomie lokalnym, regionalnym i krajowym.

4.1.2. Ochrona dziedzictwa kulturowego i przyrodniczego oraz krajobrazu.

4.1.3. Digitalizacja, cyfrowa rekonstrukcja i udostępnianie dóbr kultury.

[68] *Strategia Rozwoju Kapitału Społecznego 2020*, przyjęta uchwałą nr 61 przez Radę Ministrów z dnia 26 marca 2013 r., Warszawa 2013 r.

Walory i potencjał tkwiący w dziedzictwie kulturowym są postrzegane w strategii, jako „kluczowy element potencjału kulturowego", a tym samym jedna z „szans rozwojowych dla całego społeczeństwa". W strategii podnosi się także kwestię znaczenia aktywnej partycypacji społecznej w ochronie zabytków i opiece nad nimi.

4.1.5 Koncepcja Zagospodarowania Przestrzennego Kraju 2030[69]

Dokument dotyczący ładu przestrzennego Polski przyjęty został przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r. Jego celem strategicznym jest efektywne wykorzystanie przestrzeni kraju i jej zróżnicowanych potencjałów rozwojowych do osiągnięcia: konkurencyjności, zwiększenia zatrudnienia i większej sprawności państwa oraz spójności społecznej, gospodarczej i przestrzennej w długiej perspektywie czasowej. Szczególny nacisk położony został na budowanie i utrzymywanie ładu przestrzennego, który decyduje o warunkach życia obywateli, funkcjonowaniu gospodarki i pozwala wykorzystywać szanse rozwojowe.

W ramach dokumentu zdefiniowane zostały m.in. uwarunkowania polityki przestrzennego zagospodarowania kraju w perspektywie najbliższych dwudziestu lat – zbiór czynników i procesów zależnych w niewielkim stopniu od działań rządu i innych podmiotów publicznych, które mogą jednak wywierać duży wpływ na sposób prowadzenia polityki przestrzennego zagospodarowania kraju, wyznaczanie celów i możliwości ich osiągania, w związku z czym powinny być uwzględniane w formułowaniu i prowadzeniu tej polityki. Uwzględniono wśród nich także uwarunkowania wynikające z dziedzictwa kulturowego. Zdiagnozowano m.in. niski, niezgodny z posiadanym potencjałem rozwojowym, poziom wykorzystania funkcji symbolicznych i promocyjnych zasobów dziedzictwa kulturowego.

Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030 uwzględnia powiązania polityki przestrzennej z ochroną i opieką nad zabytkami oraz zalecenia odnoszące się do zachowania i wykorzystania dziedzictwa kulturowego Polski:

1. rewitalizacja historycznych i zabytkowych obiektów w celu wzmocnienia i wyeksponowania ich funkcji;
2. zabezpieczenie możliwości dalszego rozwoju społeczno - gospodarczego w oparciu o zachowanie w dobrym stanie zasobów naturalnych, kulturowych i lokalnych walorów środowiska;

[69] *Koncepcja Przestrzennego Zagospodarowania Kraju 2030,* przyjęta przez Radę Ministrów 13 grudnia 2011 r., Ministerstwo Rozwoju Regionalnego, Warszawa 2012.

3. zachowanie dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego, w tym najcenniejszych fragmentów przestrzeni przyrodniczej, w procesie trwałego rozwoju społeczno-gospodarczego – przy aktywnym udziale różnorodnych partnerów, w szczególności społeczności lokalnych;
4. rozpoznanie i zachowanie charakterystycznych krajobrazów przyrodniczych i historycznych oraz związanych z nimi elementów symbolicznych o charakterze dóbr materialnych lub stanowiących część niematerialną dziedzictwa kultury oraz rozwój współczesnych krajobrazów kulturowych;
5. wykorzystanie unikalnych zasobów krajobrazu kulturowego i budowanie specjalizacji terytorialnej w celu rozwoju lokalnych rynków pracy;
6. ochrona i wykorzystanie dla harmonijnego rozwoju obszarów wiejskich ich potencjału przyrodniczego, krajobrazowego i kulturowego;
7. dbałość o zabytki oraz dziedzictwo kulturowe, kultywowanie tradycji lokalnych, sprzyjające rozwojowi turystyki i wspomagające proces budowania/wzmacniania tożsamości kulturowej;
8. kompleksowe lokalne programy rewitalizacji powinny zapewniać poprawę stanu budynków mieszkalnych i budynków użyteczności publicznej, ochronę dziedzictwa kulturowego, zapewnienie wysokiej jakości przestrzeni publicznych, poprawę transportu publicznego, itp.;
9. zintegrowana ochrona dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego;
10. prowadzenie aktywnej polityki konserwatorskiej i promocyjnej w stosunku do zasobów przyrodniczych, krajobrazowych i zabytkowych obiektów kultury, obejmującej określenie przestrzeni i obiektów poddanych ochronie lub wskazanych do ochrony, prowadzenie monitoringu zachowania zasobów; powstanie list krajobrazów i obiektów o unikatowych wartościach przyrodniczych, historycznych, archeologicznych, szczególnie o cechach symbolu, a także upowszechnienie listy krajobrazów zagrożonych;
11. zabezpieczenie dziedzictwa przed skutkami klęsk żywiołowych;
12. edukacja obywatelska w zakresie budowania powszechnego przekonania, że polska przestrzeń pojmowana jako bogactwo naturalne i dziedzictwo kulturowe podlega zasadom zrównoważonego rozwoju, a ład przestrzenny jest dobrem publicznym.

4.1.6 Strategia Rozwoju Kraju 2020 - Aktywne społeczeństwo, Konkurencyjna gospodarka, Sprawne państwo[70]

Strategia Rozwoju Kraju 2020 została uchwalona przez Radę Ministrów dnia 25 września 2012 r. Jest to główna strategia rozwojowa w średnim horyzoncie czasowym, wskazuje strategiczne zadania państwa, których podjęcie w perspektywie najbliższych lat jest niezbędne, by wzmocnić procesy rozwojowe.

Strategia wyznacza trzy obszary strategiczne, w których będą się koncentrować główne zadania:

1. Sprawne i efektywne państwo;
2. Konkurencyjna gospodarka;
3. Spójność społeczna i terytorialna.

W Strategii pojawiają się zapisy mówiące o wprowadzeniu obowiązku sporządzania planów zagospodarowania przestrzennego obszarów funkcjonalnych obejmujących obszary miejskie, a w szczególności metropolitalne, tereny wrażliwe rozwojowo, związane z ochroną między innymi dziedzictwa kulturowego (Cel I. 1. Przejście od administrowania do zarządzania rozwojem, Priorytet I.1.5. Zapewnienie ładu przestrzennego).

Drugim ważnym, podkreślonym przez strategię obszarem jest digitalizacja zasobów dziedzictwa narodowego oraz zapewnienie właściwego ich przechowywania (Cel II.5. Zwiększenie wykorzystania technologii cyfrowych, Priorytet II.5.3. Zapewnienie odpowiedniej jakości treści i usług cyfrowych; Cel III.2. Zapewnienie dostępu i określonych standardów usług publicznych, Priorytet III.2.1. Podnoszenie jakości i dostępności usług publicznych).

Ponadto wspierany będzie rozwój infrastruktury społecznej - w tym infrastruktury kulturalnej - oraz działania na rzecz ochrony dziedzictwa kulturowego, co stanowi ważny czynnik rozwoju i podnoszenia atrakcyjności gminy (Cel III.3. Wzmocnienie mechanizmów terytorialnego równoważenia rozwoju oraz integracja przestrzenna dla rozwijania i pełnego wykorzystania potencjałów regionalnych, Priorytet III.3.2. Wzmacnianie ośrodków wojewódzkich).

[70] Strategia Rozwoju Kraju 2020, dokument przyjęty uchwałą Rady Ministrów z dnia 25 września 2012 r., Warszawa 2012 r.

4.1.7 Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020[71]

Ogólne wytyczne do konstruowania programu wojewódzkiego zawiera przyjęta przez Radę Ministrów w dniu 21 września 2004 r. *Narodowa Strategia Rozwoju Kultury na lata 2004-2013* (w 2005 r. Ministerstwo Kultury przygotowało *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004-2020*), będąca rządowym dokumentem tworzącym ramy dla nowoczesnego mecenatu państwa w sferze kultury, a przede wszystkim dla nowocześnie pojmowanej polityki kulturalnej państwa, funkcjonującej w warunkach rynkowych, a także dla wspólnoty Polski z Unią Europejską. Strategia została stworzona centralnie dla obszaru całej Polski. Określa spójne działania realizowane w regionach. Stąd celem strategicznym jest działanie na rzecz zrównoważonego rozwoju kulturalnego regionów w Polsce, a celami cząstkowymi są m.in. zachowanie dziedzictwa kulturowego i aktywna ochrona zabytków, wzrost efektywności zarządzania sferą kultury itd. Jednym z instrumentów za pomocą których realizowane są wspomniane cele *Strategii jest Narodowy Program Kultury* **Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego na lata 2004-2020**, który za cel strategiczny przyjął intensyfikację i upowszechnianie dziedzictwa kulturowego, w tym szczególnie kompleksową poprawę stanu zabytków nieruchomych.

Cele cząstkowe programu to:

- ✓ poprawa warunków instytucjonalnych, prawnych i organizacyjnych w sfer ze dokumentacji i ochrony zabytków,
- ✓ kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne,
- ✓ zwiększenie roli zabytków w rozwoju turystyki i przedsiębiorczości poprzez tworzenie zintegrowanych narodowych produktów turystycznych,
- ✓ promocja polskiego dziedzictwa kulturowego w Polsce i za granicą, w szczególności za pomocą narzędzi społeczeństwa informacyjnego,
- ✓ rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego,
- ✓ tworzenie warunków dla rozwoju i ochrony dziedzictwa kultury ludowej,
- ✓ zabezpieczenie zabytków przed nielegalnym wywozem za granicę.

Cele programu realizowane będą m.in. w ramach następujących priorytetów i działań:

[71] *Uzupełnienie Narodowej Strategii Rozwoju Kultury na lata 2004 –202,* Warszawa 2005.

- **Priorytet I: Aktywne zarządzanie zasobem stanowiącym materialne dziedzictwo kulturowe.**

✓ Działanie 1.1. Wzmocnienie ośrodków dokumentacji zabytków oraz budowa nowoczesnych rozwiązań organizacyjno-finansowych w sferze ochrony zabytków.

W ramach działania zostaną zaproponowane zmiany instytucjonalne, prawne i funkcjonalne w sferze dokumentacji i ochrony zabytków oraz procesu oferowania zabytków na rynku. Rodzi to konieczność przeprowadzenia szerokich konsultacji ze środowiskami konserwatorskimi, właścicielami zabytków, a także z ewentualnymi partnerami Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego wdrażającymi zaproponowany system, a następnie wystąpienie z inicjatywami ustawodawczymi przez Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego.

✓ Działanie 1.2. Kompleksowa rewaloryzacja zabytków i ich adaptacja na cele kulturalne, turystyczne, edukacyjne, rekreacyjne i inne cele społeczne.

W ramach działania realizowane będą projekty rewaloryzacji zabytków i ich adaptacji na cele społeczne. Projekty muszą posiadać znaczący wpływ ekonomiczny na rozwój regionalny, w tym szczególnie przyczyniać się do wzrostu dochodów, jak i zwiększać ilość miejsc pracy.

- **Priorytet II: Edukacja i administracja na rzecz dziedzictwa kulturowego.**

✓ Działanie 2.1. Rozwój zasobów ludzkich oraz podnoszenie świadomości społecznej w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego.

W ramach działania przewiduje się zrealizowanie zadań mających na celu podniesienie wykształcenie kadr zatrudnionych w sferze ochrony dziedzictwa kulturowego, oraz podniesienie zainteresowania społeczeństwa problematyką ochrony zabytków, jak również powołanie zespołu naukowego zajmującego się badaniami naukowymi w sferze wpływu zachowania i rewaloryzacji dziedzictwa kulturowego na rozwój społeczno – ekonomiczny regionów, w tym szczególnie turystyki. Ponadto planuje się promowanie zachowania dziedzictwa kulturowego wsi poprzez aktywizację społeczności wiejskich, a także ochronę i popularyzację kultury ludowej.

✓ Działanie 2.2. Ochrona i zachowanie dziedzictwa kulturowego przed nielegalnym wywozem i przewozem przez granice.

Działanie realizowane będzie poprzez wdrożenie Programu „Absent Patrymonium" -sieci informacji wirtualnej o zabytkach wywożonych i zaginionych. Program wpisuje się w cele i założenia MF EOG Oprócz wytyczonych w NPK „Ochrona zabytków i dziedzictwa kulturowego" priorytetów i założonych działań, zadania wytyczone w dokumencie będą realizowane przez podprogramy m.in. Program „Polskie regiony w europejskiej przestrzeni kulturowej", Program Operacyjny „Promesa Ministra Kultury".

4.2. Relacje Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie województwa i powiatu

4.2.1 Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020[72]

Jedną z najważniejszych sfer działań województw samorządowych jest programowanie rozwoju. Realizacja tych działań odbywa się poprzez opracowanie strategii rozwoju województwa i programów wojewódzkich. Na podstawie strategii prowadzona jest polityka rozwoju województwa. Określać ma ona uwarunkowania, cele i kierunki rozwoju województw. Ustawa o zagospodarowaniu przestrzennym zobowiązuje sejmiki województw do ustalenia strategii rozwoju województw. "Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020" jest dokumentem opracowanym przez Urząd Marszałkowski Województwa Mazowieckiego a przyjęty przez przyjęta przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą z dnia 29 mają 2006 r. Kwestie ochrony dziedzictwa kulturowego i dóbr kultury „Strategia" traktuje bardzo ogólnikowo. W części opisowej, w punkcie dotyczącym kultury i dziedzictwa kulturowego zostały wymienione najbardziej charakterystyczne obiekty miast Mazowsza, które decydują o jego charakterze kulturowym. Problemy związane z zabytkami i dziedzictwem kulturowym dotyczą przede wszystkim:

a. złego stanu technicznego zabytków;
b. postępującej eliminacji zabudowy drewnianej z krajobrazu Mazowsza

Zamierzeniami Strategii Rozwoju Województwa Mazowieckiego w zakresie kultury i turystyki są promocja i zwiększanie atrakcyjności turystycznej regionu w oparciu o walory środowiska naturalnego i dziedzictwa kulturowego oraz kształtowanie tożsamości regionu a także kreowanie i promocja jego produktu.

Celem działań promocyjnych jest budowanie trwałego i stabilnego wizerunku Mazowsza, którego dynamiczny rozwój oparty jest na wysokich walorach kulturowych materialnych i niematerialnych oraz przyrodniczych. Wymiernym efektem prowadzonej promocji będzie, zwiększenie wartości turystycznych regionu oraz aktywizacja obszarów wiejskich.

[72] *Strategia Rozwoju Województwa Mazowieckiego do roku 2020,* uchwalona przez Sejmik Województwa w dniu 29 maja 2006 r.

W tym celu mają zostać podjęte następujące działania:

- wzmocnienie dotychczasowych kierunków działań samorządu propagujących zasoby dziedzictwa kulturowego oraz rozwój kultury w regionie,
- rewitalizacja zespołów zabytkowych i wykorzystanie ich do rozwoju funkcji turystycznych,
- wsparcie tworzenia lokalnych parków kulturowo-historycznych wokół istniejących zabytków architektury umożliwiających rozwój funkcji turystycznych,
- rozwój sieci szlaków turystycznych w obrębie województwa mazowieckiego, w tym sieci dróg o znaczeniu turystycznym, szlaków i ścieżek rowerowych oraz ich włączenie do sieci w sąsiednich województwach,

Główne zamierzenia strategiczne dotyczące turystyki i kultury obejmują:

- promowanie turystyki i sportów wodnych poprzez wyznaczanie i utrzymanie szlaków wodnych, rozwój żeglugi rzecznej oraz zaplecza towarzyszącego np. porty, przystanie, stanice, ośrodki turystyki wodnej,
- rozwijanie zintegrowanego systemu promocji i informacji turystycznej,
- utworzenie, we współpracy z samorządami lokalnymi, regionalnej sieci obsługi ruchu turystycznego, dostarczającej autoryzowanej oferty turystyczno-wypoczynkowej dla różnych segmentów rynku turystyki i wypoczynku w regionie,
- tworzenie dogodnych warunków do rozwoju kompleksów wypoczynkowych, rekreacyjnych i balneologicznych wraz z zakładami geotermalnymi oraz ich promocja,
- promocja wartości turystycznych regionu przy użyciu reklamy i upowszechniania wiedzy we współpracy z organizatorami turystyki,
- promowanie bogactwa Kampinoskiego Parku Narodowego, parków krajobrazowych, unikalnych tradycji: kurpiowskich, łowickich, podlaskich, kołbielskich oraz innych, czemu służyć będą organizowane wystawy twórczości regionalnej,
- wspieranie inicjatyw mających na celu promocję działalności sprzyjającej integracji Mazowsza, jako regionu o bogatej historii, wartościach przyrodniczych i wyrazistej tożsamości,
- wspieranie działalności Biura Przedstawicielskiego Województwa Mazowieckiego w Brukseli, które umożliwia efektywną promocję Mazowsza w Unii Europejskiej,

- zorganizowanie Regionalnej Organizacji Turystycznej oraz lokalnych organizacji turystycznych,
- powołanie Centrum Folklorystycznego skupiającego najciekawsze i unikalne wytwory kultur regionalnych,
- wydawanie publikacji promocyjnych oraz kreowanie pozytywnego wizerunku regionu w mediach,
- kształtowanie tożsamości regionu oraz kreowanie i promocja jego produktu regionalnego, w założeniach strategii przyczyni się do budowania i wzmacniania tożsamości, atrakcyjności i promocji regionu w wymiarze krajowym i europejskim.

W związku z tym zostaną podjęte następujące działania polegające na:

- utworzeniu instytucjonalnych ram, np. za pomocą regionalnego systemu certyfikacji, dla wspierania rozwoju marek regionalnych (np. tradycyjnych produktów żywnościowych czy produktów turystycznych),
- wspieraniu organizacji i stowarzyszeń regionalnych i lokalnych, które nie tylko kultywują wartości tradycyjne, ale również kreują aktywne postawy społeczne, lokalny patriotyzm, a także integrują społeczności lokalne w dostosowywaniu się do nowych warunków społeczno-gospodarczych,
- ochronie i promocji, którymi powinny zostać objęte zespoły urbanistyczne i dziedzictwo drewniane (w tym miejscowości o charakterystycznej unikalnej drewnianej zabudowie letniskowej położnej wzdłuż tzw. linii otwockiej), cenne krajobrazy kulturowe wsi i małych miast,
- promocji unikalnych zabytków architektury, miejsc pamięci narodowej oraz zamieszkania i pobytu wielkich twórców identyfikujących się z regionem,
- wspieraniu rozwoju dziedzin nauki, w tym humanistycznych, mających istotny wpływ na zachowanie i popularyzację dziedzictwa kulturowo-historycznego Mazowsza,
- kreowaniu regionalnych ośrodków tożsamości kulturowej,
- pielęgnowaniu i kultywowaniu lokalnych tradycji i zwyczajów, znajomości historii regionu,
- wprowadzeniu zintegrowanego systemu informacji kulturalnej, promującego dziedzictwo kulturowe i tradycję, funkcjonującego jako portal internetowy, dzięki

któremu podawane będą informacje o wydarzeniach kulturalnych, wystawach, targach regionalnych, krajowych i zagranicznych promujących Mazowsze,

- promocji odrębności historyczno-kulturowej Mazowsza, nurtów kultury ludowej i wysokiej, dążąc do zahamowania pogłębiającej się dysproporcji między nimi poprzez aktywne wsparcie ośrodków i środowisk lokalnych, a także poprawę dostępu do kultury skupionej w Warszawie dla ludności spoza stolicy,
- organizowaniu okolicznościowych i stałych imprez lokalnych (targów, festiwali, konkursów), podjęciu szerszych działań promocyjnych wśród regionów polskich i europejskich,
- prezentowaniu szerokiej oferty związanej z kulturą regionu (obrzędy, rękodzieło, tradycje, kapele i zespoły folklorystyczne) oraz opracowanie katalogu ofert produktów regionalnych,
- ekspozycji regionalnych produktów ekologicznych i turystycznych, uwzględniających lokalne tradycje (przykładowo palmy kurpiowskie, wycinanki kołbielskie, czy strój łowicki), związanych z krajobrazem (wierzba, bocian) lub kulturą (Chopin i Żelazowa Wola),
- upowszechnianiu wiedzy o regionie poprzez organizowanie seminariów, debat, dyskusji oraz imprez.

4.2.2 Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020[73]

Komisja Europejska w dniu 12 lutego 2015 r. przyjęła programy operacyjne na lata 2014-2020 dla dziewięciu polskich województw, w tym dla województwa mazowieckiego. W dokumencie tym zwrócono uwagę na ważne miejsce jakie zajmuje województwo mazowieckie w Polsce ze względu na posiadane bogactwa kulturowe. Na obszarze województwa znajduje się wiele unikalnych zabytków, a także nowoczesnych instytucji kultury. W regionie znajduje się 6487 obiektów nieruchomych wpisanych do rejestru zabytków, wśród nich 120 układów urbanistycznych, 4719 dzieł architektury i budownictwa, 55 dzieł budownictwa obronnego, 261 obiektów techniki, 351 cmentarzy, 692 parki, 252 ogrody i inne formy zaprojektowanej zieleni, około 150 miejsc upamiętniających wydarzenia

[73] *Regionalny Program Operacyjny Województwa Mazowieckiego na lata 2014-2020,* Warszawa, 12 luty 2015 r.

historyczne bądź działalność wybitnych osobistości lub instytucji. Wskazuje się przy tym niewymiernie małe zainteresowanie Mazowszem z perspektywy turystów.

Ważne jest więc kontynuowanie działań z poprzednich lat tj. powiązanie dziedzictwa kulturowego z nowoczesną turystyką (tworzenie szlaków turystycznych w oparciu o zrewitalizowane zabytki, tworzenie baz informacji internetowej, centrów informacji turystycznej, modernizowanie infrastruktury, poszerzanie oferty kulturowej).

W osi priorytetowej IV „Gospodarka przyjazna środowisku i społeczeństwu" pojawił się priorytet: ochrona promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego i naturalnego.

Cele szczegółowe:

- Ochrona, promocja i rozwój dziedzictwa kulturowego, w tym w szczególności:
  - ochrona, modernizacja i renowacja obiektów zabytkowych;
  - rozwój zasobów kultury,
- Rewitalizacja przestrzeni miejskiej i wiejskiej ukierunkowana na rozwiązywanie zdiagnozowanych problemów społecznych.

4.2.3 Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego[74]

Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego został uchwalony 7 czerwca 2004 r. przez sejmik województwa mazowieckiego.

Plan zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego stanowi podstawowy dokument wyznaczający cele i kierunki rozwoju regionu w układzie przestrzennym. Jest planem o charakterze regionalnym, stanowiącym pomost między planowaniem krajowym, a planowaniem miejscowym, Dokument zawiera uwarunkowania zewnętrzne i wewnętrzne rozwoju województwa mazowieckiego, cele oraz kierunki zagospodarowania przestrzennego, w tym inwestycje celu publicznego o charakterze ponadregionalnym.

Plan zagospodarowania przestrzennego stanowi wykładnię polityki przestrzennej województwa. Podstawowym celem tej polityki jest stworzenie warunków do osiągnięcia spójności terytorialnej oraz trwałego i zrównoważonego rozwoju poprawy życia oraz zwiększenia konkurencyjności regionu.

[74] *Plan Zagospodarowania Przestrzennego Województwa Mazowieckiego,* przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego, ustawa nr 166/10 z dnia 11 października 2010 r.

Głównym celem planu jest określenie polityki przestrzennej Mazowsza polegającej na ustaleniu zasad organizacji struktury przestrzennej województwa w zakresie: podstawowych elementów sieci osadniczej, rozmieszczenia infrastruktury technicznej i społecznej, wymagań dotyczących ochrony środowiska przyrodniczego i kulturowego.

Celem polityki planu w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego jest kształtowanie tożsamości kulturowej Mazowsza. Polityka ta jest adresowana przede wszystkim do rejonów miast i miejscowości charakteryzujących się najcenniejszymi układami urbanistycznymi, wartościami krajobrazowymi, tradycją historyczną i zabytkowymi obiektami architektonicznymi. Efektem tej polityki jest postulat objęcia ochroną prawną cennych krajobrazów kulturowych; krajobrazu kulturowego wsi i małych miast; zespołów budownictwa drewnianego; ośrodki tożsamości regionu; układów ruralistycznych i urbanistycznych; miejsc pamięci narodowej.

W sferze kultury niematerialnej polityka województwa będzie realizowana przez: propagowanie wiedzy o regionie i małych ojczyznach; pielęgnowanie odrębności kulturowej i wspieranie tożsamości ludowej; promowanie walorów kulturowych regionu oraz regionalnego folkloru poprzez różne formy organizacji imprez folklorystyczno-kulturowych oraz informowanie w mediach i wydawnictwach docierających do szerokiej rzeszy odbiorców; edukację w zakresie historii regionu i jego tożsamości kulturowej; wykorzystanie nowoczesnych technologii do zwiększenia możliwości edukacyjnych zapoznania się z dorobkiem kultury regionalnej i spuścizny kulturowej.

4.2.4 Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015[75]

Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015 opracował Zespół powołany przez Marszałka Województwa Mazowieckiego Zarządzeniami nr 43/11 i 98/11. Dokument został przyjęty przez Sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 42/12 z dnia 12.03.2012 r.

Założeniem strategicznym programu jest: Zachowanie regionalnej przestrzeni kulturowej i kultywowanie tradycji jako podstawa budowania tożsamości kulturowej regionu

[75] *Wojewódzki Program Opieki nad Zabytkami na lata 2012-2015,* przyjęty przez sejmik Województwa Mazowieckiego uchwałą nr 42/12 z dnia 12 marca 2012 r.

i kształtowania postaw społecznych w sferze opieki nad zabytkami oraz wykorzystania dziedzictwa dla rozwoju regionu.

W ramach programu określono cztery cele operacyjne, oraz szereg konkretnych zadań przypisanych poszczególnym działaniom.

Cele operacyjne i kierunki działań:

1. Ochrona i zachowanie materialnego i niematerialnego dziedzictwa regionu.
   - ✓ ochrona zabytków ruchomych,
   - ✓ ochrona zabytków nieruchomych,
   - ✓ ochrona zabytków archeologicznych,
   - ✓ ochrona, dokumentacja i popularyzacja zasobów o szczególnej wartości decydujących o specyfice regionu (najcenniejszych i charakterystycznych),
   - ✓ ochrona i kreowanie krajobrazów kulturowych zachowujących tożsamość kulturową i walory krajobrazowe, w tym komponowanych ciągów zieleni,
   - ✓ kształtowanie i ochrona przestrzeni historycznych miast i wsi,
   - ✓ rewitalizacja historycznych ośrodków życia kulturalnego,
   - ✓ pielęgnowanie tradycji i lokalnego folkloru w powiązaniu z zasobami dziedzictwa materialnego,
   - ✓ popularyzacja i zwiększanie dostępności do zasobów dziedzictwa.
2. Kształtowanie tożsamości regionalnej.
   - ✓ utrwalanie i kształtowanie świadomości mieszkańców o historii i zasobach dziedzictwa kulturowego, w tym regionalnego i lokalnego oraz budowanie i pielęgnowanie wrażliwości na bogactwo przestrzeni kulturowej,
   - ✓ kształtowanie regionalnej dumy w oparciu o zabytki architektury i budownictwa,
   - ✓ krajobraz kulturowy, wydarzenia historyczne oraz działalność wybitnych osób,
   - ✓ wykorzystanie pamięci historycznej i zasobów dziedzictwa do integracji mieszkańców i stymulowania rozwoju - tworzenie przestrzennych ciągów inicjatyw,
   - ✓ kreowanie ośrodków budowania tożsamości kulturowej regionu (w ramach pasm turystyczno-kulturowych oraz wskazanych w PZPWM),
   - ✓ promocja walorów kulturowych regionu.
3. Wzrost społecznej akceptacji dla zasobów dziedzictwa kulturowego regionu.

- ✓ stymulowanie działań służących ochronie obiektów zabytkowych i promowanie najlepszych przykładów takich działań,
- ✓ edukacja społeczeństwa w zakresie praw i obowiązków dotyczących opieki nad zabytkami,
- ✓ stymulowanie i intensyfikacja współpracy pomiędzy sektorem publicznym, prywatnym i pozarządowym w działaniach na rzecz edukacji, promocji, podniesienia świadomości o zasobach i potrzebie zachowania dziedzictwa regionu.

4. Efektywne zarządzanie zasobami dziedzictwa kulturowego regionu oraz kreowanie pasm turystyczno-kulturowych.
   - ✓ wspieranie podmiotów posiadających w swoich zasobach znaczną liczbę zabytków w działaniach służących efektywnemu zarządzaniu obiektami zabytkowymi,
   - ✓ stymulowanie wykorzystania dziedzictwa kulturowego w obszarze przemysłów kultury i czasu wolnego,
   - ✓ kształtowanie pasm turystyczno-kulturowych,
   - ✓ kreowanie produktów turystyki kulturowej w parciu o tradycje historyczne,
   - ✓ wykorzystanie dziedzictwa kulturowego dla rozwoju lokalnego i regionalnego poprzez organizację wydarzeń kulturalno-historycznych w miejscach zabytkowych,
   - ✓ adaptacja obiektów zabytkowych dla współczesnych funkcji kulturalnych, turystycznych i edukacyjnych,
   - ✓ propagowanie korzyści płynących z wykorzystania dziedzictwa i krajobrazu kulturowego dla rozwoju regionalnego i lokalnego.

4.2.5 Strategia Rozwoju Powiatu Wołomińskiego do 2025 r.[76]

Strategia pełni kluczową rolę, jako generalny plan postępowania władz samorządowych, partnerów gospodarczych i społecznych, którzy mogą się na nią powoływać w procesie pozyskiwania środków zewnętrznych oraz w oparciu o nią budować własne plany strategiczne.

W Strategii wyodrębniono cztery cele:

- Cel strategiczny 1: Wzmacnianie innowacyjności i konkurencyjności gospodarczej powiatu Wołomińskiego;

[76] Strategia Rozwoju Powiatu *Wołomińskiego* do 2025 r., Wołomin 2015 r.

- Cel strategiczny 2 Aktywizacja społeczna i obywatelska mieszkańców powiatu wołomińskiego;
- Cel strategiczny 3: Rozwój infrastruktury społecznej i technicznej w powiecie;
- Cel strategiczny 4: Tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju funkcji turystycznej powiatu wołomińskiego.

W osi priorytetowej IV „Tworzenie warunków dla zrównoważonego rozwoju funkcji turystycznej powiatu wołomińskiego" pojawiły się kierunki rozwoju dotyczące dziedzictwa kulturowego:

Kierunek rozwoju 4.1: Wspieranie rozwoju turystyki w oparciu o dziedzictwa historyczne i kulturowe.

Cele:

- Stworzenie zintegrowanego produktu turystycznego w wymiarze powiatu. Spójna i kompleksowo świadczona oferta turystyczna;
- Wspieranie lokalnych organizacji, firm turystycznych, mieszkańców, artystów i rzemieślników:
  - ✓ szkolenia z zakresu turystyki, agroturystyki i świadczenia usług turystycznych;
  - ✓ organizowanie otwartych imprez rekreacyjnych o zasięgu lokalnym i regionalnym, które powinny mieć oparcie o endogeniczne zasoby kulturowe i tradycje patriotyczne oraz historyczne, kultywowane na obszarze powiatu wołomińskiego;
  - ✓ współpraca z miejscowymi artystami, rękodzielnikami czy zespołami ludowymi;
  - ✓ realizacja przedsięwzięć mających na celu zabezpieczenie lokalnego dziedzictwa historycznego i kulturowego, które winno się realizować poprzez odnawianie i konserwację obiektów architektury sakralnej, lokalnych pomników historii i miejsc pamięci.
- Systematyczna promocja turystyczna powiatu wołomińskiego;
  - ✓ uczestnictwo w targach, wystawach, konferencjach w celu zaprezentowania produktów lokalnych powiatu;

- ✓ wydawanie materiałów promocyjnych, np. folderów, map, przewodników, a skończywszy na promocji atrakcji turystycznych powiatu w środkach masowego przekazu, zwłaszcza w mediach społecznościowych.

5. Uwarunkowania wewnętrzne ochrony dziedzictwa kulturowego

5.1 Relacje gminnego programu opieki nad zabytkami z dokumentami wykonanymi na poziomie gminy (analiza dokumentów programowych gminy)

5.1.1 Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego

Kwestie dotyczące ochrony zabytków zostały poruszone w:

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego "Marki I" zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr XXXIV/395/2002 z dnia 7 marca 2002 r. "[77]**

W rozdziale 6§ 18. w zakresie ochrony stanowisk archeologicznych i konserwatorskich stref archeologicznych - oznaczonych na rysunku planu ustalono:

1. na obszarach stanowisk archeologicznych oznaczonych na rysunku planu i obszarach konserwatorskich stref archeologicznych oznaczonych na rysunku planu - obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków (na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu) - wszelkich zmian związanych z użytkowaniem terenu i planowanych inwestycji (kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu, oraz naruszających strukturę gruntu poniżej warstwy ornej - tj. głębiej niż 30 cm od istniejącego poziomu terenu).
2. na obszarach stanowisk archeologicznych - warunkiem zmiany użytkowania terenu jest przeprowadzenie archeologicznych badań wykopaliskowych - wyprzedzających planowane zagospodarowanie.
3. na obszarach konserwatorskich stref archeologicznych - warunkiem zmiany użytkowania terenu jest przeprowadzenie archeologicznych badań sondażowych. W przypadku ujawnienia w wykopach sondażowych - nawarstwień kulturowych lub obiektów archeologicznych - obszar konserwatorskiej strefy archeologicznej należy traktować jako stanowisko archeologiczne i przeprowadzić archeologiczne badania wykopaliskowe.
4. do czasu przeprowadzenia archeologicznych badań wykopaliskowych lub badań sondażowych - ustala się zakaz zmiany użytkowania terenu - tj. wznoszenia obiektów kubaturowych, drogowych, związanych z uzbrojeniem terenu w sieci infrastruktury,

[77] uchwała Nr XXXIV/395/2002 Rady Miasta Marki z dnia 7 marca 2002 r. ws. m.p.z. p. miasta "Marki I" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 92, poz. 1945),

grodzenia działek oraz prowadzenia robót ziemnych naruszających strukturę gruntu głębiej niż 30 cm od istniejącego poziomu terenu.

5. przy planowaniu działań inwestycyjnych należy uwzględnić sezonowy charakter badań archeologicznych.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego "Marki II" zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr XXXV/404/2002 z dnia 24 kwietnia 2002 r.**[78]

Rozdział 6,§ 18. w zakresie Ochrony Środowiska Kulturowego ustala:

1. Ochronę zespołów budynków zabytkowych wskazanych na rysunku planu zgodnie z przepisami szczególnymi w zakresie konserwacji zabytków.
2. W zasięgu strefy ochrony archeologicznej realizacja zabudowy uwarunkowana jest dokonaniem wyprzedzających badań archeologicznych przeprowadzonych pod nadzorem właściwych władz konserwatorskich zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.
3. W strefie ochrony prawnej - konserwatora zabytków wskazanej na rysunku planu wszelkie działania projektowe i budowlane muszą być prowadzone i uzgodnione zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa w zakresie dóbr kultury.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego "Marki III" zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr XXXVI/407/2002 z dnia 26 czerwca 2002 r."**[79]

Rozdział 5, § 17. W zasięgu ochrony archeologicznej oraz stanowisk archeologicznych realizacja zabudowy uwarunkowana jest dokonaniem wyprzedzających badań archeologicznych przeprowadzonych pod nadzorem właściwych władz konserwatorskich zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego "Marki VI" zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr VIII / 52 / 2003 z dnia 10 września 2003 r.**[80]

W rozdziale 5, § 19. W zasięgu ochrony archeologicznej oraz stanowisk archeologicznych realizacja zabudowy uwarunkowana jest dokonaniem wyprzedzających

[78]uchwała Nr XXXV/404/2002 Rady Miasta Marki z dnia 24 kwietnia 2002 r. ws. m. p. z. p. miasta "Marki II" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 140, poz. 3107),
[79]uchwała Nr XXXVI/407/2002 Rady Miasta Marki z dnia 26 czerwca 2002 r. ws. m. p. z. p. miasta "Marki III" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 202, 4910),
[80]uchwała Nr VIII/52/2003 Rady Miasta Marki z dnia 10 września 2003 r. ws. m. p. z. p. miasta "Marki VI" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 252, 6650),

badań archeologicznych przeprowadzonych pod nadzorem właściwych władz konserwatorskich zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego "Marki VII" zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr VIII/53/2003 z dnia 10 września 2003 r.**[81]

Rozdział 6[82]§ 18. W zasięgu ochrony archeologicznej oraz stanowisk archeologicznych realizacja zabudowy uwarunkowana jest dokonaniem wyprzedzających badań archeologicznych przeprowadzonych pod nadzorem właściwych władz konserwatorskich zgodnie z obowiązującymi przepisami prawa.

- **Miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego południowej części Miasta Marki zatwierdzonym przez Radę Miasta Marki uchwałą Nr XXXIX/174/97 z dnia 22 kwietnia 1997 r.** [83]

Rozdział 2 art. 6. ust. 4. Na obszarze działania planu obowiązują następujące zasady ochrony krajobrazu kulturowego i dóbr kultury.

1) W strefie ochrony konserwatorskiej zastosowanie mają przepisy art. 40 ust. 4 pkt. 4 ustawy z dnia 7 lipca 1994r o zagospodarowaniu przestrzennym (Dz. U. Nr 89 poz. 415) i innych przepisów szczególnych odnoszących się do ochrony substancji zabytkowej.

2) Na obszarach archeologicznych stref konserwatorskich:

- wszelkie zmiany w użytkowaniu terenów oraz planowane inwestycje (kubaturowe, liniowe - tj. drogowe, związane z infrastrukturą techniczną, eksploatacyjne i niwelacyjne)- muszą być uzgadniane przez Urząd Miasta na etapie ustalania warunków zabudowy i zagospodarowania terenu z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków,
- dopuszczenie działań inwestycyjnych i zmian w użytkowaniu terenów uzależnia się od wykonania na koszt inwestora badań archeologicznych (które mogą być prowadzone wyłącznie w okresie od maja do września).

[81] uchwała Nr VIII/52/2003 Rady Miasta Marki z dnia 10 września 2003 r. ws. m. p. z. p. miasta "Marki VI" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 252, 6650),

[82] uchwała Nr VIII/53/2003 Rady Miasta Marki z dnia 10 września 2003 r. ws. m. p. z. p. miasta "Marki VII" (Dz. Urz. Woj. Mazowieckiego Nr 252, 6651),

[83] uchwała Nr XXXIX/174/97 Rady Miejskiej w Markach z dnia 22kwietnia 1997 r. ws. m. p. z. p. części miasta Marki (Dz. Urz. Woj. Warszawskiego Nr 25, poz. 79),

5.1.2 Strategia Rozwoju Miasta na lata 2016-2021[84]

Strategia rozwoju jest dokumentem, który wytycza długofalowe cele i kierunki rozwoju jednostki, mając na uwadze:

- ✓ szeroko rozumiany stan rozwoju,
- ✓ istniejące i przewidywane problemy rozwojowe,
- ✓ aspiracje społeczności lokalnej,
- ✓ sytuację rozwojową, na którą składają się zarówno pozytywne, jak i negatywne uwarunkowania rozwoju: mocne i słabe strony, szanse i zagrożenia,
- ✓ społecznie uzgodnione działania służące osiągania tych celów.

Wśród celów priorytetowych Strategii wyznaczono zadania mające chronić dziedzictwo kulturowe wyznaczonego regionu, są to:

- Cel Strategiczny II **Rewitalizacja**

Celem rewitalizacji jest stworzenie przestrzennych warunków do jakościowego i zrównoważonego rozwoju miasta, oraz poprawy jakości życia mieszkańców. Proces rewitalizacji zakłada wprowadzenie danego obszaru ze stanu kryzysowego poprzez usuniecie zjawisk, które spowodowały jego degradację. Z kolei sama rewitalizacja obejmuje przemiany zdegradowanych terenów w trzech głównych aspektach:

- rozwoju gospodarczego - tworzenie nowych miejsc pracy, rozpowszechnianie aktywności gospodarczej,
- rozwoju społecznego - zapobieganie patologiom społecznym czyli przestępczości, marginalizacji, wykluczeniem,
- rozwoju infrastrukturalno-przestrzennego - zachowanie dziedzictwa kulturowego poprzez remonty, modernizacje i konserwację zabytkowych obiektów i przestrzeni publicznej oraz poprawę środowiska naturalnego.

Cele szczegółowe: Rewitalizacja dawnych funkcji i układu miasta oraz ich ochrona wraz z koniecznym rozwojem funkcjonalno-przestrzennym:

- diagnoza i wyznaczenie obszarów zdegradowanych i wymagających rewitalizacji,

[84] *Strategia Rozwoju Miasta na lata 2016-2021*, Uchwała nr XXXI/225/2016 Rady Miasta Marki z dnia 29 czerwca 2016 roku

- przygotowanie programów rewitalizacji wraz z wyznaczeniem kierunków interwencji w ramach działań interwencyjnych,
- monitorowanie ogłaszanych programów na realizacje zadań z zakresu rewitalizacji i bieżące monitorowanie możliwości aplikowania o środki finansowe,
- realizacja projektów rewitalizacyjnych z udziałem środków zewnętrznych.

Cel Strategiczny VI **Wzrost poziomu wykorzystania walorów środowiskowych, historycznych i kulturowych - fundamentów w procesie budowy silnej marki miasta jako wyjątkowego miejsca wypoczynku.**

Cele szczegółowe:

- Optymalnie wykorzystany potencjał (istniejące zasoby, produkty)
  - ✓ wykorzystanie dziedzictwa kulturowego do celów promocyjnych i tworzenia nowych produktów,
  - ✓ muzeum przemysłu "cegła i wełna",
  - ✓ przygotowanie oraz oznaczenie punktów widokowym,
  - ✓ zapewnienie, poprawa dostępności do istniejącej bazy rekreacyjno - sportowo - kulturalnej.
- Kreacja nowych zasobów i produktów
  - ✓ zagospodarowanie dostępnych "wolnych" obszarów oraz terenów przewidzianych do rewitalizacji na cele kulturalne, sportowe, rekreacyjne,
  - ✓ budowa i rozbudowa infrastruktury (zaplecza) do wypoczynku, sportu, rekreacji i kultury przy udziale biznesu prywatnego,
  - ✓ tworzenie nowych ofert opartych o lokalne dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze dla mieszkańców miasta, a także powiatu i regionu,
  - ✓ tworzenie i wspieranie lokalnych inicjatyw integrujących mieszkańców, np. dzień danej ulicy, festyny, biegi, gry i zabawy dla dzieci.
- Baza gastronomiczna i noclegowa
  - ✓ stwarzanie warunków i promocja dla rozwoju funkcji usługowych, gastronomicznych, zaplecza noclegowego,

- ✓ stwarzanie warunków i promocja dla rozwoju funkcji usługowych, gastronomicznych dla integracji społecznej.

- Zielone i ekologiczne miasto
  - ✓ ochrona walorów i zasobów szerokorozumianego środowiska przyrodniczego,
  - ✓ utrzymanie oraz rozwój terenów zieleni publicznej - skwerów, parków, zieleni publicznej i szpalerów drzew,
  - ✓ poprawa świadomości mieszkańców w zakresie ochrony środowiska, szkodliwości spalania odpadów plastikowych, konieczności zmiany systemu ogrzewania na ekologiczne, itp.
  - ✓ inne działania promocyjne i ekologiczne.

Cel Strategiczny VII **Poprawa ładu przestrzennego i estetyki miasta**

Cele szczegółowe:

- Wykreowanie centrum Miasta Marki
  - ✓ wykorzystanie potencjału przestrzennego i historycznego w celu wykreowania centralnego i lokalnego obszaru pełniącego funkcję reprezentacyjnej przestrzeni publicznej, również w zakresie działań rewitalizacyjnych.
- Zmniejszenie skali panującego w mieście chaosu wizualnego
  - ✓ uwzględnienie w dokumentach planistycznych, działaniach rewitalizacyjnych zasad równowagi funkcji społeczno-gospodarczych, środowiskowych, kulturowych oraz kompozycyjno-estetycznych,
  - ✓ stworzenie katalogu, standardów w zakresie elementów małej architektury, elementów urządzenia przestrzeni lub wytycznych do ich stosowania (np. w odniesieniu do stref funkcjonalnych miasta).

5.1.3 Lokalny Program Rewitalizacji Gminy Miasta Marki na lata 2016-2025[85]

Zgodnie z wytycznymi Ministerstwa Infrastruktury i Rozwoju w programach operacyjnych na lata 2014-2020 pod pojęciem rewitalizacji przyjmuje się uważać „kompleksowy proces wyprowadzania ze stanu kryzysowego obszarów zdegradowanych poprzez działania całościowe (powiązane wzajemnie przedsięwzięcia obejmujące kwestie społeczne oraz gospodarcze lub przestrzenno-funkcjonalne, lub techniczne, lub środowiskowe), integrujące interwencję na rzecz społeczności lokalnej, przestrzeni i lokalnej gospodarki, skoncentrowane terytorialnie i prowadzone w sposób zaplanowany oraz zintegrowany poprzez programy rewitalizacji." Z kolei w myśl z art. 9 ust. 1 Ustawy z 9 października 2015 r. o rewitalizacji, obszar gminy znajdujący się w stanie kryzysowym z powodu koncentracji negatywnych zjawisk społecznych, w szczególności bezrobocia, ubóstwa, przestępczości, niskiego poziomu edukacji lub kapitału społecznego, a także niewystarczającego poziomu uczestnictwa w życiu publicznym i kulturalnym.

Odnośnie dziedzictwa kulturowego w programie wymienione są dwa obszary, które maja istotne znaczenie dla wskazanych do rewitalizacji terenów zdegradowanych, są to:

- stan techniczny zabytków,
- niewystarczające wykorzystanie dorobku kultury zarówno w postaci nieruchomości, jak i kultury niematerialnej np. wykreowanie rozpoznawalnego symbolu Marek.

Potrzeby rewitalizacyjne koncentrować się będą wokół następujących zagadnień:

- Poprawa stanu technicznego zabytków,
- Pełniejsze wykorzystanie dorobku kultury zarówno w postaci nieruchomości, jak i kultury niematerialnej np. wykreowanie rozpoznawalnego symbolu Marek.

Do planowanych przedsięwzięć rewitalizacyjnych dotyczących dziedzictwa kulturowego można wymienić:

➢ <u>Zadanie nr 2: Rewitalizacja osiedla Braci Briggsów</u>

- Zadania: Wykonanie kompletnego remontu budynków, w tym między innymi: hydroizolacji, wentylacji grawitacyjnej, elewacji kamienic, remont stropów, ścian

[85] *Lokalny program Rewitalizacji Gminy Miasta Marki na lata 2016-2025,* Marki, październik 2016.

wewnętrznych, klatek schodowych, instalacji wewnętrznych. Ponadto planuje się w części obiektów dostosowanie do zmiany pełnionej funkcji.

- Prognozowane rezultaty: Poprawa estetyki budynków, dostosowanie do obecnie obowiązujących norm budowlanych, osuszenie lokali, poprawa jakości życia mieszkańców.

➢ Zadanie nr 5: Rewitalizacja zabytkowego Pałacyku Briggsów wraz z parkiem w Markach

- Zadania: Celem bezpośrednim przedsięwzięcia jest odnowa obszaru zdegradowanego w Markach poprzez zachowanie i przywrócenie do służby społecznej obiektu o szczególnym znaczeniu dla historii miasta. Realizacja założonych działań zahamuje wieloletni proces degradacji XIX-wiecznych, cennych historycznie zabudowań byłej fabryki. Kompleksowy remont i przebudowa pałacyku oraz zagospodarowanie przyległego terenu oraz parku w stylu angielskim umożliwi wprowadzenie do obiektu nowych funkcji: rekreacyjnych, kulturalnych i edukacyjnych.
- Prognozowane rezultaty: Ograniczenie negatywnych zjawisk społecznych. Budowa więzi lokalnej społeczności z miastem dzięki zabezpieczeniu potrzeb społecznych w zakresie oferty kulturalnej i rozrywkowej w mieście. Wzrost atrakcyjności inwestycyjnej miasta. Zachowanie dziedzictwa kulturowego Polski, jak również stworzenie i poprawa warunków dla prowadzenia działalności kulturalnej i edukacyjnej w obszarze kultury.

➢ Zadanie nr 8: Mareckie Miejsce Kultury

- Zadania: Projekt polega na tworzeniu rozmieszczonych w poszczególnych osiedlach miejsc (lokali), gdzie dostęp do kultury byłby otwarty dla obywateli, lecz polegałby nie na korzystaniu z gotowej oferty (jak w samorządowych instytucjach kultury), ale na możliwości korzystania ze sprzętu, urządzeń i pomieszczeń, dla realizacji własnych zamierzeń kulturowych. Zasadą dostępu do Mareckich Miejsc Kultury jest zaproponowanie własnego mini-projektu kulturalnego lub artystycznego. Projekt nastawiony jest na rozwijanie własnych zdolności i pomysłów mieszkańców.

- Prognozowane rezultaty: Realizacja projektu Mareckie Miejsca Kultury spowoduje większą dostępność w zakresie uczestnictwa w kulturze oraz wpłynie na lepszą integrację społeczeństwa lokalnego.

➢ Zadanie nr 9: Ku żywemu uczestnictwu w kulturze

- Zadania: Projekt polegający na aktywnym włączeniu lokalnej społeczności w budowanie oferty kulturalnej. Projekt realizowany na osiedlu socjalnym w budynkach osiedla poprzemysłowego braci Briggsów to w założeniach cykl działań animacyjnych i artystycznych – włączający mieszkańców w życie społeczne.
- Prognozowane rezultaty: Modelowa zmiana w zakresie upowszechniania kultury. Edukacja kulturalna i animacja mieszkańców obszarów rewitalizowanych. Integracja lokalnej społeczności.

5.1.4 Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego Miasta Marki[86]

Podstawę prawną niniejszego Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego Miasta Marki stanowi ustawa z dnia 27 marca 2003 r. o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz wydane na jej podstawie Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 28 kwietnia 2004 r. w sprawie zakresu projektu studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego gminy.

Celem Studium, zgodnie z uchwałą Nr XIV/107/2004 Rady Miasta Marki z dnia 28 kwietnia 2004 roku (zmieniającą uchwałę Nr VII/34/2003 z 11 czerwca 2003), jest określenie polityki przestrzennej gminy.

Kwestie dotyczące ochrony zabytków zostały poruszone w rozdziale 2.5 *Obszary i zasady ochrony dziedzictwa kulturowego i zabytków.* Wymagane jest objęcie ochroną obszarów i obiektów dziedzictwa kulturowego z uwzględnieniem w sporządzanych planach miejscowych i ich zmianach warunków i zasad określonych w Ustawie o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami:

- ✓ Obiekty wpisane do rejestru zabytków WKZ,
- ✓ Obszary i obiekty w ewidencji zabytkówo,
- ✓ Strefy ochrony konserwatorskiej,

[86] *Studium uwarunkowań i kierunków zagospodarowania przestrzennego miasta Marki,* Uchwała nr XXXI/226/2012 Rady Miasta Marki z dnia 24 października 2012 r.

- ✓ Stanowiska archeologiczne.

W sporządzanych planach miejscowych i ich zmianach, obejmujących swoim obszarem wymienione obiekty lub strefy, ustala się, w zależności od potrzeb, następujące zasady istotne dla ochrony dziedzictwa kulturowego:

- zachowanie i ochrona budynków zabytkowych (w rejestrze) oraz budynków i zespołów budynków stanowiących przedmiot zainteresowania konserwatorskiego (w ewidencji) zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz:
  - ✓ dopuszczenie przebudowy obiektów po uzyskaniu odpowiednich uzgodnień wojewódzkiego konserwatora zabytków,
  - ✓ wykluczenie lokalizowania obiektów dysharmonizujących z zabytkiem lub przesłaniających obiekty zabytkowe, w tym ograniczenie lokalizowania naziemnych obiektów infrastruktury technicznej (przepompownie, stacje transformatorowe, maszty oświetleniowe),
  - ✓ przestrzeganie wymogów konserwatorskich przy przekształcaniu otoczenia zabudowy,
  - ✓ realizację nowej zabudowy w sąsiedztwie oraz nawierzchni placów i ulic z materiałów wysokiej jakości i o dużych walorach estetycznych oraz użytkowych,
  - ✓ określenie zasad dopuszczania reklam na budynkach i w ich sąsiedztwie,
  - ✓ ograniczenie dowolności stosowania rozwiązań komunikacyjnych, materiałowych i kolorystycznych w bezpośrednim sąsiedztwie obiektów i obszarów chronionych;
- w strefie ochrony konserwatorskiej układu urbanistycznego wszelkie działania projektowe i budowlane muszą być uzgodnione i prowadzone zgodnie z przepisami o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, z wymaganiem:
  - ✓ ochrony układu budynków i układu ulicznego,
  - ✓ ochrony podziałów własnościowych,
  - ✓ ograniczenia skali zabudowy (wysokość, gabaryty),
  - ✓ lokalizacji nowej zabudowy jedynie w istniejących liniach zabudowy,
  - ✓ określenia zasad dopuszczania reklam;

– szczegółowe wytyczne i granice stref ochrony konserwatorskiej dla zabytkowych stanowisk archeologicznych.

Zgodnie z decyzją Mazowieckiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wyrażoną w piśmie nrIP.4181 – 25/1/10 z dnia 10.03.2010 r. zrezygnowano z wyznaczania stref obserwacji archeologicznej wynikających z ustaleń w obowiązujących miejscowych planach na terenie miasta Marki. W oparciu o załączniki nr 1 i 2 do ww. pisma, wyznaczono na rysunku nr 2.0 i 2.3 nowe granice stanowisk archeologicznych.

5.2 Charakterystyka zasobów oraz analiza stanu dziedzictwa i krajobrazu kulturowego Miasta Marki

Zgodnie z zaleceniami Narodowego Instytutu Dziedzictwa rozdział obejmuje zwięzłą charakterystykę dziedzictwa kulturowego na tle zarysu historii gminy. Nie jest to monografia historyczna ani opracowanie etnograficzne.

5.2.1 Zarys historii i rozwoju przestrzennego miasta

Badania archeologiczne wskazują, że osadnictwo na obszarze zajmowanym przez dzisiejsze Marki występowało już w czasach prehistorycznych. Prace wykopaliskowe doprowadziły m.in. do odnalezienia przy ul. Hallera narzędzi krzemiennych datowanych na V tysiąclecie p.n.e. (kultura komornicka – rozwijająca się w okresie mezolitu najwcześniejsza znana kultura na obszarze Polski). Z późniejszych okresów odkryto m.in.: fragmenty ceramiki z epoki brązu, pozostałości osady z I-II w. n.e. oraz studnię z pnia dębowego datowaną na X wiek.

Początki dzisiejszego Miasta Marki sięgają schyłku XVI w. Najprawdopodobniej wtedy, około 1580 roku miała miejsce lokacja wsi na gruntach należących do starosty warszawskiego. Swoją nazwę wieś wzięła od nazwiska pierwszych osadników Manków lub Marków. W 1827 roku zamieszkiwało wieś 414 mieszkańców w 70 domach. Dwa młyny i karczma dopełniały obraz wsi.

W drugiej połowie XIX wieku w Markach rozwinęło się rzemiosło. Korzystając z taniej miejscowej siły roboczej, warszawscy przedsiębiorcy zaczęli dostarczać chłopom surowiec i narzędzia. W krótkim czasie mieszkańcy Marek zasłynęli jako dobrzy fachowcy. Ich specjalnością oprócz szewstwa, stało się tkactwo i krawiectwo. Jednakże dopiero ostatnie dwadzieścia lat XIX wieku przyniosło gwałtowny rozwój Marek, do których wkroczył wielki przemysł. Datą przełomową był 1883 rok, kiedy tereny należące od czterech lat do spółki udziałowej pod nazwą "Folwark i cegielnia wójtostwa Marki", powstałej na fali dynamicznie rozwijającego się ruchu budowlanego w Warszawie oraz w związku z wzrastającym zapotrzebowaniem stolicy na produkty żywnościowe, przeszły na własność przemysłowców angielskich - Briggsów. Razem ze wspólnikiem Posseltem z początkiem 1883 roku, przystąpili do budowy fabryki w Markach, której uruchomienie miało nastąpić na przełomie 1883 i 1884 r. Równolegle z budową zakładów wznoszono domy mieszkalne dla robotników.

Osiedle to, ku wygodzie mieszkańców, zostało wyposażone w sklepy i plac targowy. Z czasem postała również osiedlowa piekarnia, szkoła elementarna oraz łaźnia fabryczna. W początkach XX wieku otwarto aptekę, którą następnie wydzierżawiono, uruchomiono ochronkę i szpital. Z chwilą uruchomienia zakładów, zaistniała pierwsza w Królestwie Polskim produkcja wełnianej przędzy czesankowej, dla której surowiec sprowadzano z Australii, Argentyny i południowej Rosji.

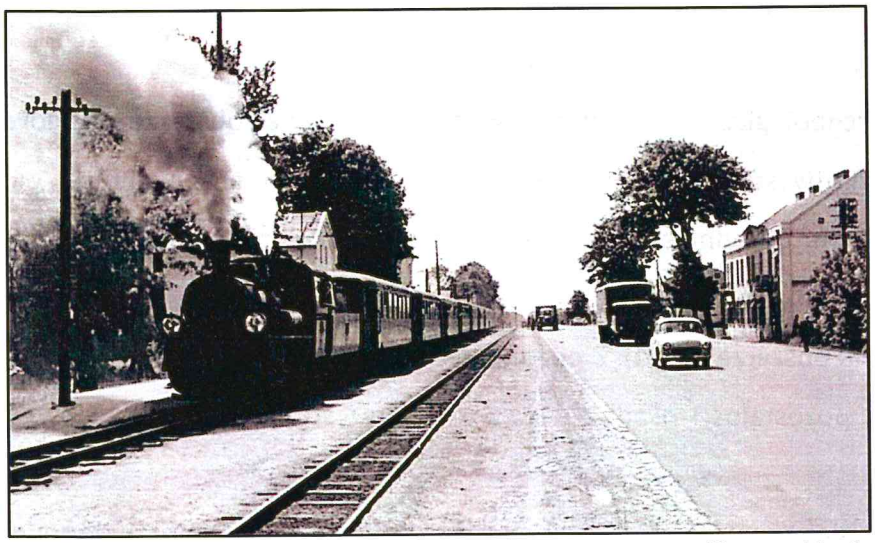

Fot. 1. Stacja kolejki w Pustelniku II. Koniec lat 60 - tych XX w. (fot. Ze zbiorów Archiwum Szkoły podstawowej nr 3 w Markach-Pustelniku).

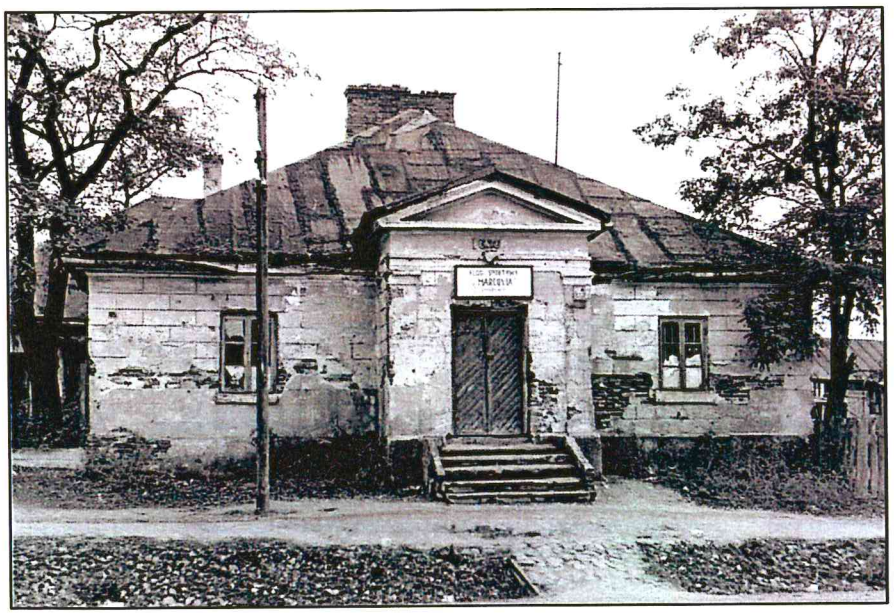

Fot. 2. Marecka karczma (fot. Zbiory PPKZ 1958 r.).

Materiały niezbędne do produkcji od 1899 roku dowoziła do zakładów kolejka marecka (zlikwidowana w 1974 roku). Wzorem dla kolejki mareckiej była pierwsza w Warszawie

i starsza od niej o kilka lat kolej wilanowska, założona w 1892 r., łącząca rogatki belwederskie z Wilanowem, a później z Piasecznem. Dzięki założeniu kolejki mareckiej nowa linia kolejowa połączyła Targówek, będący wówczas przedmieściem Warszawy, z Zaciszem, gdzie była pierwsza stacja, potem z Drewnicą, Markami i Pustelnikiem, gdzie znajdowały się cegielnie, wytwórnia dachówek i inne zakłady. W połowie lat osiemdziesiątych XIX stulecia powstała Spółka Udziałowa kolejki wąskotorowej. W skład tej spółki weszli jej główni inwestorzy: Adam Dzierżanowski, Julian Różycki, Manas Ryba, Haipern, Bronisław i Józef Goldfederowie, a udziałowcami zostali bracia Alfred i John Briggsowie. W marcu 1897 r. w swój pierwszy kurs z Targówka do Marek ruszyła kolejka ciągniona przez konie po torowisku o szerokości 800 milimetrów. W rok później jej tory sięgały już do Pustelnika, a w 1899 r. do Radzymina, gdzie znajdowała się stacja końcowa kolejki, lecz do samego Radzymina kursowała nieregularnie. Do 1899 r. siłę napędową kolejki mareckiej stanowiły konie, a jej funkcjonowanie było możliwe dzięki tymczasowym zezwoleniom, wydawanym na każdy rok przez ówczesne władze Królestwa Polskiego.15 września 1899 r. po raz pierwszy na jej trasie pojawił się parowóz, który ciągnął skład wagonów towarowych i osobowych.

Uruchomienie kolejki wąskotorowej było ważnym wydarzeniem stymulującym rozwój gospodarczy miejscowości leżących na jej trasie. Przewożono nie tylko pasażerów, ale również i towary, głównie cegłę i drewno z podwarszawskich cegielni i lasów na potrzeby rozbudowującej się Warszawy. Wagonami towarowymi dostarczano produkty rolne. Zyskali właściciele fabryki przędzalniczej w Markach, Briggsowie, bowiem transport przędzy, bawełny z hurtowni warszawskich, a potem przetworzonych ich produktów, stal się tańszy i szybszy od poprzednio używanych jako powszechnego środka transportu furmanek. Trasę Warszawa - Radzymin na początku XX w. kolejka pokonywała osiem razy dziennie, osiągając na 20-kilometrowym odcinku średnią prędkość 20 km na godzinę.

I Wojna Światowa spowodowała ogromną dewastację parku maszynowego. Zakład odbudowano już na początku lat dwudziestych, ale odcięcie od chłonnego rynku wschodniego spowodowało konieczność ograniczenia pracy przędzalni. II Wojna Światowa przyniosła całkowite zniszczenie zakładu. Ocalał jedynie komin oraz budynki kotłowni turbinowej, adaptowanej następnie na sklep meblowy, a później na hurtownię oraz wytwórnię wód gazowanych, a następnie makaronu. Jedyną, więc właściwie pozostałością

po przędzalni wełny czesankowej jest osiedle przyfabryczne, które stanowi dziś, z racji swego zachowania, cenny obiekt architektury przemysłowej.

Mieszkańcy Marek w latach 1939-1945 brali czynny udział w walce z hitlerowskim okupantem. Tradycje walki niepodległościowej sięgają w Markach XVIII wieku, kiedy to pradziadowie współczesnych mieszkańców włączali się w szeregi armii kościuszkowskiej.

Lata po zakończeniu II Wojny Światowej to nowy etap rozwoju Marek, które stopniowo z małej, podmiejskiej osady fabrycznej zaczęły się przekształcać w ośrodek mieszkaniowy, przemysłowy i usługowy. W 1967 roku Marki uzyskały prawa miejskie. Ostatnie kilkanaście lat to okres dynamicznego wzrostu liczby mieszkańców i podmiotów gospodarczych[87].

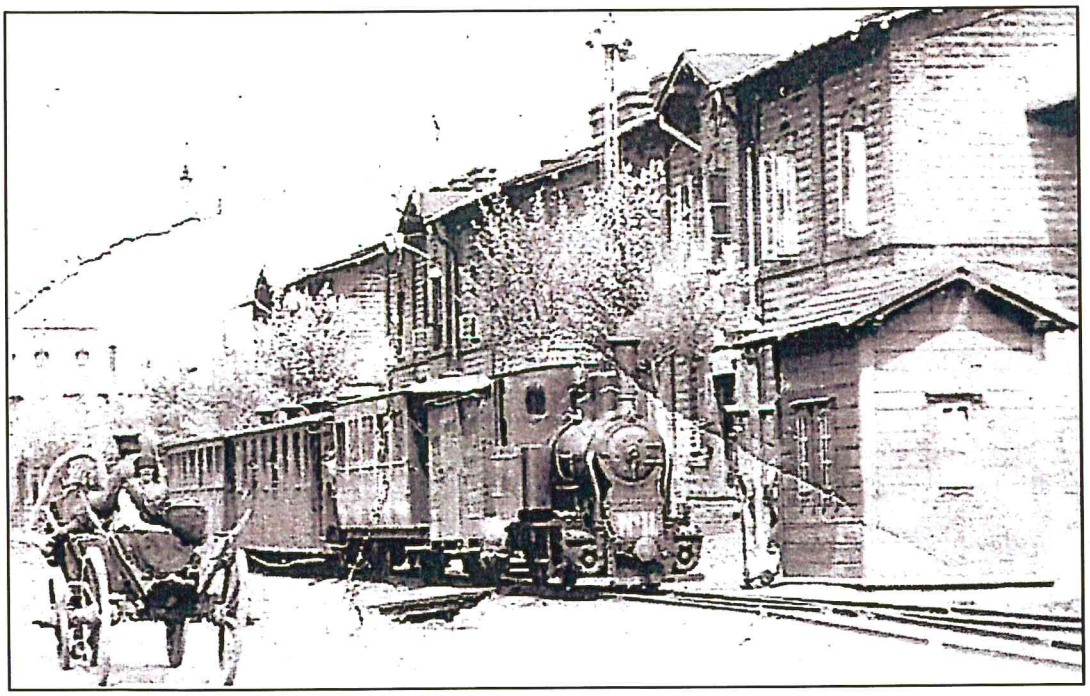

Fot. 3. Jedna z najstarszych fotografii ukazujących zabudowania osiedla robotniczego, przystanek mareckiej kolejki oraz samą „ciuchcię". Przełom XIX i XX w. Zbiory UMM.

[87]Zbigniew Paciorek, *Marki – dzieje, tradycja, kultura*, Marki 2004

Z Markami i okolicznymi wioskami związanych jest kilka legend opowiadających o powstaniu drewnianego kościoła w Grodzisku.

Pierwsza legenda głosi, że podczas jednego z polowań, w którym brała udział królowa Bona dworzanie nagle stracili ją z oczu, a królowa zgubiła się w rozległej kniei. Błąkając się po leśnych ostępach, napotkała chatę zamieszkałą przez pustelnika, który w ciszy i samotności poszukiwał Boga. Udzielił on gościny królowej, opiekując się nią i lecząc. Gdy już wróciła do zdrowia, pustelnik odprowadził ja aż do bram miejskich Warszawy. W dowód wdzięczności, w miejscu gdzie znajdowała się chata pustelnika, królowa ufundowała modrzewiowy kościół. Później kościół stał się miejscem, dokąd w niedziele i święta zmierzała okoliczna ludność z Marek, Siwek, Pustelnika, na nabożeństwa i uroczystości religijne.

Druga legenda związana jest z Pustelnikiem i głosi, że przed trzystu laty pewien potomek znakomitego rodu, przybywszy do Warszawy, przepychem i zbytkiem chciał przewyższyć wszystkich mieszkańców. Przyjemności i hulaszcze życie z czasem doprowadziły do utraty majątku a zubożały magnat zmuszony został do tułaczki i żalu za grzechy. Na pokutę wybrał pustelnię niedaleko Warszawy, gdzie przebywał przez długie lata. Pod koniec życia otrzymał znaczny spadek od krewnych za który ufundował kościół modrzewiowy niedaleko swej chaty. Na pamiątkę tego wydarzenia wieś, która obok wybudowanego kościółka powstała, Pustelnikiem została nazwaną.

Kolejna opowieść wiąże się z etymologią nazwy Marki i mareckiej karczmy. Według tego podania podróżni, wędrowcy, którzy udawali się w kierunku Litwy i późno opuszczali Warszawę, pierwszy nocleg mieli właśnie w Markach, przez które prowadził wówczas jeden z ważniejszych szlaków na Litwę. Od tych późnych gości - nocnych marków, którzy na nocleg zgłaszali się tuż przed zmrokiem, miała wziąć nazwę miejscowość. Nazwa Marki może również pochodzić od nieznanego rycerza o imieniu Marek, któremu król Władysław Jagiełło za zasługi w czasie wojny z Krzyżakami, a szczególnie w bitwie pod Grunwaldem, miał nadać w posiadanie część ziemi rozciągającą się pomiędzy wsiami Grodziskiem, Słupnem i Nieporętem[88].

[88] Z. Paciorek, Marki. Dzieje, tradycja, kultura, Marki 2004, s. 27-29.

5.2.2 Krajobraz kulturowy

W rozumieniu ustawy z dnia 23 lipca 2003 roku o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (Dz. U. z 2016 r., poz. 1446 z późn. zm.) krajobraz kulturowy to postrzegana przez ludzi przestrzeń, zawierająca elementy przyrodnicze i wytwory cywilizacji, historycznie ukształtowana w wyniku działania czynników naturalnych i działalności człowieka.

Miasto Marki położone jest w centrum województwa mazowieckiego w powiecie wołomińskim w niewielkiej odległości od Warszawy (ok. 6 km) i 12 km od stolicy powiatu - Wołomina. Znajduje się, w najbliższej strefie oddziaływania społeczno-gospodarczego stolicy. Główna część Miasta usytuowana jest wzdłuż drogi krajowej Nr 8 Warszawa-Białystok. Miasto zajmuje powierzchnię 2603 ha.

Aktualnie na terenie Miasta Marki występują trzy zachowane układy historycznie ukształtowane:

- ✓ Pałac Briggsów wraz z otaczającym parkiem krajobrazowym z lat 1870-1880, Aleja Marszałka Józefa Piłsudskiego;
- ✓ wzdłuż ul. Kasztanowej podwójny szpaler chronionych drzew wyznaczające zieloną oś od Alei Piłsudskiego do starego cmentarza i leśnych działek w granicach WOChK;
- ✓ dawne osiedle robotnicze wzniesione z jednego materiału i usytuowane regularnie wzdłuż Al. Marszałka Józefa Piłsudskiego, powstało w latach 1883-1895.

W wieku XIX (początkowo pod zaborem pruskim i w ramach Księstwa Warszawskiego, a po 1815 w zaborze rosyjskim) rozpoczął się proces stopniowego przekształcania się Marek w osadę przemysłową. W latach 1833-1835 poszerzono i wybrukowano wiodący przez Marki trakt, mieszkańcy zaczęli zajmować się rzemiosłem (obuwnictwo, tkactwo). Dzięki występowaniu zasobów gliny znaczenia nabierał także wyrób cegieł. Jednak bardziej intensywny rozwój Marek możliwy był dopiero po roku 1850, gdy przedsiębiorstwa z terenu Kongresówki uzyskały dostęp do rynku rosyjskiego.

W roku 1883 tereny należące wcześniej do spółki udziałowej pod nazwą „Folwark i cegielnia wójtostwa Marki" zakupili pochodzący z przemysłowego miasta Bradford angielscy przedsiębiorcy – bracia Edward, Alfred i John Briggs. W roku 1884 firma „Briggs, Posselt i spółka" uruchomiła w Markach jedną z największych i najnowocześniejszych wówczas przędzalni wełny w Europie Środkowo - Wschodniej, produkującą głównie na rynek

rosyjski. Bracia Briggs zbudowali także w Markach m.in. osiedle robotnicze oraz budynek szkoły elementarnej – obecnie będący siedzibą Mareckiego Ośrodka Kultury.

Uruchomienie w roku 1897 linii kolei konnych łączących Targówek z Pustelnikiem, przekształconej w 1899 w trakcję parową i przedłużonej do Radzymina przyczyniło się do dalszego rozwoju miejscowości. W roku 1904 poświęcono zbudowany w stylu neogotyckim Kościół pod wezwaniem Niepokalanego Poczęcia NMP, który przejął funkcje służącego wcześniej mieszkańcom drewnianego kościółka w Grodzisku.

5.2.3 Obiekty zabytkowe nieruchome na terenie Miasta Marki

5.2.3.1 Obiekty objęte wpisem do rejestru zabytków

Do rejestru zabytków nieruchomych z terenu Miasta Marki wpisano najcenniejsze zabytki. Należą do nich 22 obiekty, które w większości stanowią zespoły budowlane osiedla robotniczego przy fabryce braci Briggsów (domy wielorodzinne, pałac Briggsów wraz z parkiem, dawna szkoła elementarna, fabryka przędzalnicza). Ponadto do rejestru zabytków wpisano Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP.

- **Zespół produkcyjno - mieszkalno - rezydencjalny** powstały w latach osiemdziesiątych XIX stulecia w postaci pałacyku fabrykantów Briggsów oraz sąsiadujących z nim budynków składających się na osiedle robotnicze. Dodatkową wartością jest stopień zachowania tego zabytku, stawiający go na pierwszym miejscu w szeregu zachowanych osiedli i zespołów fabrycznych z końca XIX w. w Polsce.

Z zabudowań fabrycznych zachowała się główna kotłownia wraz z turbinownią oraz komin kotłowni zbudowany na podstawie ośmiokąta, który jest obiektem unikatowym w tego typu budowlach. Natomiast zespół mieszkalny przetrwał prawie niezmieniony w układzie przestrzennym, jak i architektonicznym.

- **Zespół rezydencjalno-parkowy.** Z zespołu zachował się pałacyk rodziny Briggsów z żeliwną oranżerią oraz teren parku zaprojektowanego w stylu angielskim z cennym drzewostanem (występują tu m.in. przeszło stuletnie dęby, posiadające status pomników przyrody, równie stare topole i klony). Na terenie dawnego parku istniał również w okresie międzywojennym staw wraz żeliwną fontanną z bocianem i dekoracyjnymi elementami. Do założenia parkowego włączona była także rzeka Długa tutaj sztucznie spiętrzona

i tworząca niewielki wodospad. Zbudowano też dwa mostki żeliwne. Wszystkie te elementy zostały zniszczone i rozkradzione w czasie II wojny światowej i zaraz po jej zakończeniu.

W 1945 r. zabudowania fabryki przeszły na własność Skarbu Państwa, a dalej do rąk prywatnych. W styczniu 2007 r. Miasto Marki kupiło zespół (fabrykę wraz ze szkołą i parkiem), przejmując zarząd także nad osiedlem robotniczym. Obiekty te utraciły dawniej pełnione funkcje, a w związku z wieloletnimi zaległościami w remontach oraz nieregulowanym stanem własności, uległy silnej degradacji. W pałacyku Briggsów funkcjonuje obecnie szkoła. Fabryka jest w złym stanie technicznym.

- **Dawna Szkoła Elementarna** z 1895 r. (obecnie siedziba Mareckiego Ośrodka Kultury). Jest to budowla jednopiętrowa z wkomponowaną wieżą zwieńczoną ok. dwumetrową metalową (miedzianą) iglicą. Gmach szkoły (podobnie jak i osiedla robotniczego oraz kościoła) wymurowano z produkowanej wówczas ręcznie w mareckich cegielniach, wypalanej na ciemnoczerwony kolor cegły. Stylem architektonicznym budynek podobny był (zresztą jak cały kompleks osiedla robotniczego) do budynków szkolnych budowanych w Bradford (Anglia) skąd pochodziła rodzina Briggsów.
- **Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP**. Kościół wraz z plebanią, ogrodem i zabudowaniami gospodarczymi zachował się w stanie niezmienionym po II wojnie światowej. Kościół wybudowany na planie krzyża, trzynawowy, podparty 8 kolumnami. Zbudowana w latach 1899—1903 według projektu Jana Hinza w stylu neogotyckim z neobarokowym wnętrzem. Dach kościoła początkowo kryty dachówką w latach siedemdziesiątych minionego stulecia pokryto blachą miedzianą. Księgi parafialne prowadzone są od roku 1897. We wnętrzu kościoła walory artystyczne i zabytkowe posiadają: Ołtarz Główny, Ołtarz Matki Boskiej Częstochowskiej, Ołtarz Matki Boskiej Nieustającej Pomocy, Ołtarz św. Franciszka, Obraz męczeństwo św. Sebastiana, Witraże (źródło: Marki dzieje, tradycja, kultura Zbigniew Paciorek).

5.2.3.2 Obiekty znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków

Do obowiązków samorządu lokalnego należy ochrona zabytków, które znajdują się na terenie gminy. Zadania te precyzuje art. 4 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. 2016 poz. 1330). Gminy mają dbać między innymi o „zapewnienie warunków prawnych, organizacyjnych i finansowych umożliwiających trwałe zachowanie zabytków oraz ich zagospodarowanie i utrzymanie", a także zapobiegać „zagrożeniom mogącym spowodować uszczerbek dla wartości zabytków". Do obowiązków nałożonych przez ustawę na gminę należy „uwzględnienie zadań ochronnych w planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym oraz przy kształtowaniu środowiska", czemu ma służyć gminna ewidencja zabytków.

Zgodnie z art. 22 ust 4.ustawy z dnia 23 lipca 2003 r., ochronie zabytków i opiece nad zabytkami (t.j. Dz. U. 2016 poz. 1330, 1887) „Wójt (burmistrz, prezydent miasta) prowadzi gminną ewidencję zabytków w formie zbioru kart adresowych zabytków nieruchomych z terenu gminy". Natomiast ust. 5 określa zakres gminnej ewidencji zabytków:

1) zabytki nieruchome wpisane do rejestru;
2) inne zabytki nieruchome znajdujące się w wojewódzkiej ewidencji zabytków;
3) inne zabytki nieruchome wyznaczone przez wójta (burmistrza, prezydenta miasta) w porozumieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków.

Informacje o zabytkach nieruchomych, które powinna zawierać karta adresowa, określa Rozporządzenie Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego z dnia 26 maja 2011 r. w sprawie prowadzenia rejestru zabytków krajowej, wojewódzkiej i gminnej ewidencji zabytków oraz krajowego wykazu zabytków skradzionych lub wywiezionych za granicę niezgodnie z prawem (Dz. U. 2011 Nr 113 poz. 661).

Gminna ewidencja zabytków jest jedną z form ochrony zabytków zgodnie z art. 39 Prawo budowlane ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. (Dz. U. z 2016 r., poz. 290 z późn. zm.), natomiast według art. 21ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (t.j. Dz. U. 2016 poz. 1330, 1887) jest podstawą do sporządzenia programów opieki nad zabytkami. Dodatkowo ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 Nr 75 poz. 474) istotnie wzmacnia rangę gminnej ewidencji zabytków poprzez między innymi obowiązek uzgadniania z Wojewódzkim Konserwatorem Zabytków projektów decyzji o WZIZT (Warunków Zabudowy i Zagospodarowanie Terenu) oraz projektów budowlanych dotyczących obiektów ujętych między innymi w gminnej ewidencji zabytków.

Rys. 1. Wzór karty gminnej ewidencji zabytków Gminy Miasta Marki.

Obecnie funkcjonująca Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Marki została opracowana przez Urząd Miasta Marki według specyfikacji przygotowanej przez Narodowy Instytut Dziedzictwa[89] oraz na podstawie wykazu zabytków przekazanego przez wojewódzkiego konserwatora zabytków, o którym mówi art. 7 ustawa z dnia 18 marca 2010 r. o zmianie

[89] *Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Marki*, Zarządzenie Nr 0050.59.2017 Burmistrza Miasta Marki z dnia 16 maja 2017 r. zmieniająca Zarządzenie Nr 0050.171.2016 Burmistrza Miasta Marki z dnia 19 października 2016 r.

ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami oraz o zmianie innych ustaw (Dz. U. 2010 Nr 75 poz. 474).

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Marki zawiera karty ewidencyjne dla 35 obiektów oraz 23 karty ewidencyjne dla stanowisk archeologicznych, co stanowi podstawę *Gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Marki na lata 2017-2020.*Pełną listę zabytków nieruchomych na terenie Miasta Marki zamieszczono w poniższej tabeli:

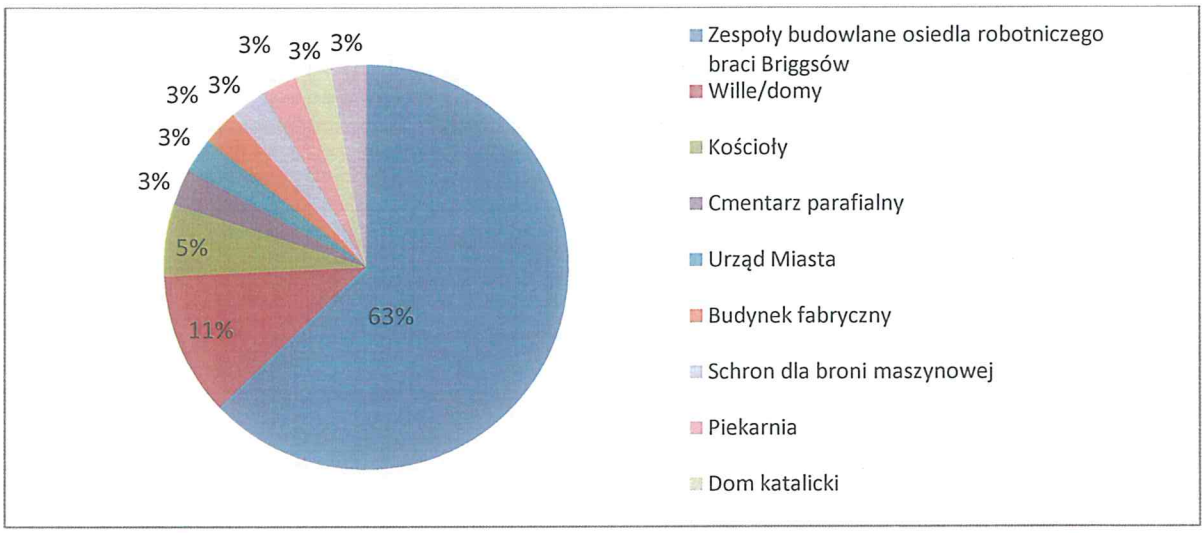

Wykres 1. Procentowy udział obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków (na rok 2016).

Tabela 1. Szczegółowe zestawienie obiektów znajdujących się w Gminnej Ewidencji Zabytków Miasta Marki.

ID	Miejscowość	Kod	Ulica	Obiekt	Nr ewidencji działki	Datowanie	Nr Rejestru	Data wpisu do rejestru
1	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 93	Kościół. p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, Parafia rzymskokatolicka św. Izydora	działka nr ewid. 77 obręb 3-08	1899-1903 r.	1289	03-02-1987 r.
2	Marki	05-270	ul. Fabryczna 2	Szkoła Elementarna obecnie Marecki Ośrodek Kultury	działka nr ewid. 58/1 obręb 5-03	1895 r.	A-5	29-03-1999 r.
3	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 96	Pałac w zespole pałacowo-parkowym (Pałac Briggsów)	działka nr ewid. 2/3 obręb 5-03	1870-1880 r.	1208	16-12-1982 r.
4	Marki	05-270	Zlokalizowany na wschód od Al. Marsz. J. Piłsudskiego	Park w zespole pałacowo-parkowym	działka nr ewid. 3 obręb 5-03	poł. XIX w.	1208	16-12-1982 r.
5	Marki	05-270	ul. Braci Briggsów 11	Fabryka przędzalnicza Briggsów	działka nr ewid. 11/6 obręb 5-03	1884 r.	-	-
6	Marki	05-270	Al. Marsz., J. Piłsudskiego 95	Urząd Miasta	działka nr ewid. 76 obręb 3-08	1929 r.	-	-
7	Marki	05-270	ul. Barska - Al. Marsz. J. Piłsudskiego - ul. J. Słowackiego - ul. Jasna	Zespół budowlany osiedla robotniczego	położony w obrębie 5-03, 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.

ID	Miejscowość	Kod	Ulica	Obiekt	Nr ewidencji działki	Datowanie	Nr Rejestru	Data wpisu do rejestru
8	Marki	05-270	ul. Barska 2	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
9	Marki	05-270	Ul. Bracka 4	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
10	Marki	05-270	ul. Bracka 6	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
11	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 35	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
12	Marki	05-270	Al. Marsz. J Piłsudskiego 37	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
13	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 39	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
14	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 43	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 199/8 obręb 5-08	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
15	Marki	05-270	ul. Jasna 5	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 126 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
16	Marki	05-270	ul. Jasna 7	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 123 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
17	Marki	05-270	ul. J. Słowackiego 1	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 128 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
18	Marki	05-270	ul. Słowackiego 3	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 129 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
19	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 76	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 127/2 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
20	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 78	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 124/2 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
21	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 80	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 121/2 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.

ID	Miejscowość	Kod	Ulica	Obiekt	Nr ewidencji działki	Datowanie	Nr Rejestru	Data wpisu do rejestru
22	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 82	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 125 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
23	Marki	05-270	Al. Marsz., J. Piłsudskiego 84	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 122/1 obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
24	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 86	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	działka nr ewid. 101/4, 100/2, 99/2, 98/6, 101/1, 100/1, 99/1, 98/1, 101/3, obręb 5-03	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
25	Marki	05-270	ul. Księdza Biskupa Władysława Bandurskiego	Cmentarz parafii rzymskokatolickiej św. Izydora	działka nr ewid. 47 obręb 3-04	1917 r.	-	-
26	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 238	Willa	działka nr ewid. 11/5 obręb 1-07	ok. 1911 r.	-	-
27	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 240	Willa	działka nr ewid. 10/4 obręb 1-07	l. 20-te XX w.	-	-
28	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 248/252	Kościół, Parafia rzymskokatolicka św. Andrzeja Boboli	działka nr ewid. 2 obręb 1-07	1928-1931 r.	-	-
29	Marki	05-270	ul. Lisa Kuli 71	Budynek fabryczny, obecnie budynek mieszkalny	działka nr ewid. 52/3 obręb 4-11	l. 30-te XX w.	-	-
30	Marki	05-270	zalesiona wydma na południowy -wschód od masztu nadajnika w Markach	Schron dla broni maszynowej Regelbau 514	położony w obrębie 2-02	1940-1941 r.	-	-
31	Marki	05-270	ul. Piotra Skargi 2	Dom	działka nr ewid. 204 obręb 5-08	l. 20-te XX w.	-	-
32	Marki	05-270	ul. Kasztanowa 21	Willa "Czerwony Dwór"	działka nr ewid. 11/45 obręb 1-17	ok. 1900 r.	-	-

ID	Miejscowość	Kod	Ulica	Obiekt	Nr ewidencji działki	Datowanie	Nr Rejestru	Data wpisu do rejestru
33	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 90/92	Piekarnia	działka nr ewid. 59 obręb 5-03	Przełom XIX/XX w.	-	-
34	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 91	Dom Katolicki	działka nr ewid. 121 obręb 3-08	ok. 1935 r.	-	-
35	Marki	05-270	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 93	Dawna plebania, obecnie szkoła	działka nr ewid. 77 obręb 3-08	1900-1902 r.	-	-

5.2.4 Zabytki ruchome

Na mocy art. 3 pkt. 3 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami, zabytkiem ruchomym jest rzecz ruchoma, jej część lub zespół rzeczy ruchomych, będące dziełem człowieka lub związane z jego działalnością i stanowiące świadectwo minionej epoki bądź zdarzenia, których zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną lub naukową.

Zabytek ruchomy jest wpisywany do rejestru na podstawie decyzji wydanej przez wojewódzkiego konserwatora zabytków na wniosek właściciela tego zabytku (art. 10 ustawy z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami). Wojewódzki konserwator zabytków może wydać z urzędu decyzję o wpisie zabytku ruchomego do rejestru w przypadku uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej. Do rejestru nie wpisuje się zabytku wpisanego do inwentarza muzeum lub wchodzącego w skład narodowego zasobu bibliotecznego (art. 11 ustawy z dnia 23 lipca 2003r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami).

Zabytkiem ruchomym Miasta Marki wpisywanym są do rejestru na podstawie decyzji Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków jest parowóz kolei wąskotorowej Px48-1778, wraz z tenderem Ptx 1778, wyprodukowany w 1953 r. przez Fabrykę Lokomotyw im. Feliksa Dzierżyńskiego w Chrzanowie (nr rejestru 190/2012 z dnia 6 marca 2012 r.).

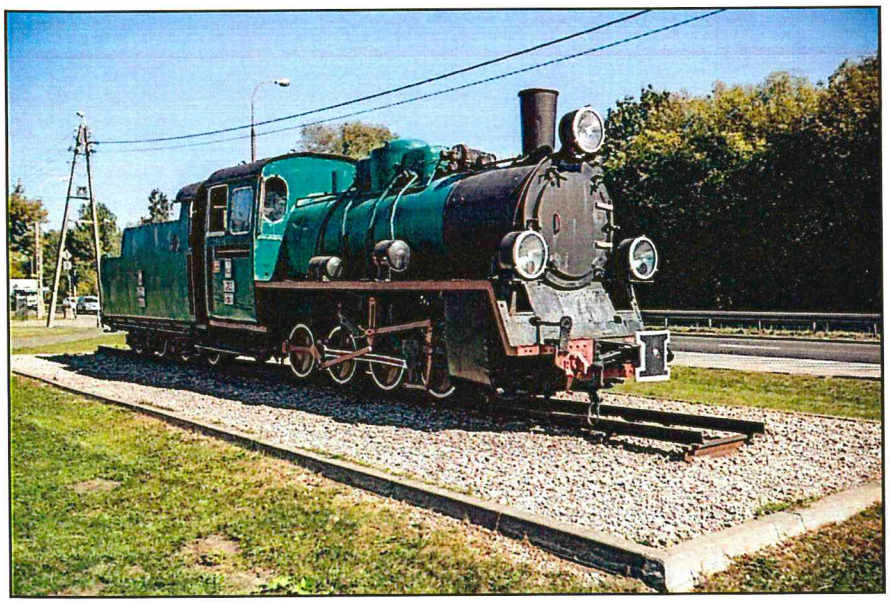

Fot. 4. Marki. Parowóz kolejki wąskotorowej. Fot. ze zbiorów UMM

5.2.5 Zabytki archeologiczne

Zabytkiem archeologicznym jest każdy ślad działalności człowieka znajdujący się w ziemi lub pod wodą, którego zachowanie leży w interesie społecznym ze względu na posiadaną wartość historyczną, artystyczną bądź naukową. Stanowiska archeologiczne to obszary, w obrębie których występują źródła archeologiczne wraz z otaczającym je kontekstem, czyli bezpośrednim otoczeniem, układem warstw glebowych oraz zespołem danych, określających ich położenie.

Na terenie Miasta Marki występują nieliczne stanowiska archeologiczne. Zarejestrowano i zewidencjonowano 23 stanowiska, głównie są to ślady osadnictwa (20 stanowisk), cmentarze (2 stanowiska) oraz jedna osada.

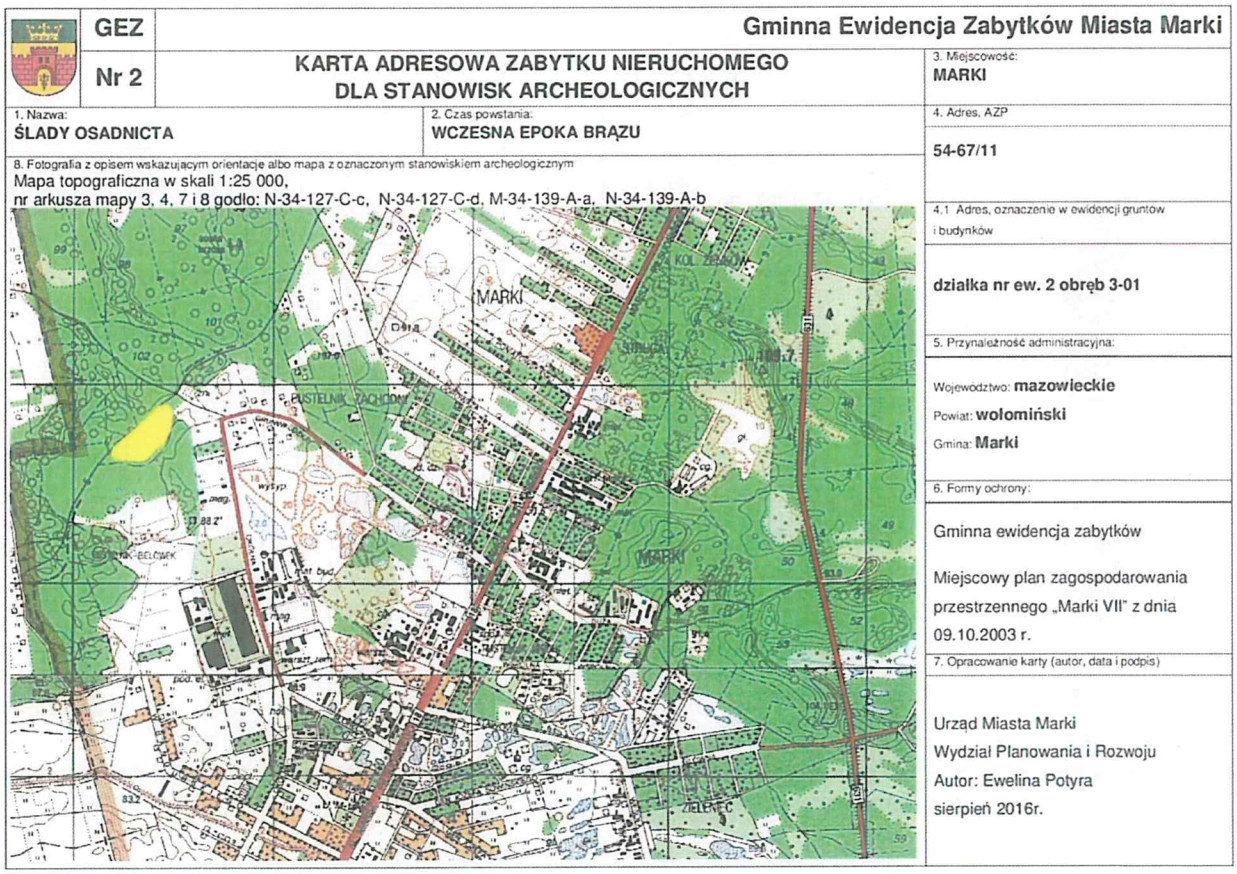
GEZ

Nr 2

Gminna Ewidencja Zabytków Miasta Marki

KARTA ADRESOWA ZABYTKU NIERUCHOMEGO DLA STANOWISK ARCHEOLOGICZNYCH

1. Nazwa: ŚLADY OSADNICTA

2. Czas powstania: WCZESNA EPOKA BRĄZU

3. Miejscowość: MARKI

4. Adres, AZP: 54-67/11

8. Fotografia z opisem wskazującym orientację albo mapa z oznaczonym stanowiskiem archeologicznym
Mapa topograficzna w skali 1:25 000,
nr arkusza mapy 3, 4, 7 i 8 godło: N-34-127-C-c, N-34-127-C-d, M-34-139-A-a, N-34-139-A-b

4.1 Adres, oznaczenie w ewidencji gruntów i budynków: działka nr ew. 2 obręb 3-01

5. Przynależność administracyjna:
Województwo: mazowieckie
Powiat: wołomiński
Gmina: Marki

6. Formy ochrony:
Gminna ewidencja zabytków
Miejscowy plan zagospodarowania przestrzennego „Marki VII" z dnia 09.10.2003 r.

7. Opracowanie karty (autor, data i podpis)
Urząd Miasta Marki
Wydział Planowania i Rozwoju
Autor: Ewelina Potyra
sierpień 2016r.

Rys. 2. Przykładowa karta ewidencyjna dla stanowiska archeologicznego Miasta Marki

Szczegółowe zestawienie zabytków archeologicznych z terenu Miasta Marki znajduje się w poniższej tabeli.

Tabela 2. Stanowiska archeologiczne zlokalizowane na terenie Miasta Marki.

ID	Miejscowość	Obszar/nr stanowiska	Chronologia	Funkcja	Nr ewidencji działki
1	Marki	54-67/10	wczesna epoka brązu	ślad osadnictwa	obszar na północ od działki nr ewid. 47obręb 3-04
2	Marki	54-67/11	wczesna epoka brązu	ślad osadnictwa	działka nr ewid. 2 obręb 3-01
3	Marki	54-67/12	wczesna epoka brązu	ślad osadnictwa	obręb 3-05
4	Marki	54-67/2	starożytność, okres halsztacki	ślad osadnictwa	obręb 3-01
5	Marki	54-67/3	epoka kamienia-wczesny brąz, średniowiecze	ślad osadnictwa	działka nr ewid. 39/7 obręb 1-01
6	Marki	54-67/5	starożytność, okres halsztacki	ślad osadnictwa	obręb 1-04
7	Marki	54-67/6	późny okres lateński, okres wpływów rzymskich	osada	obręb 1-12, 1-09
8	Marki	54-67/7	okres halsztacki i lateński, okres wpływów rzymskich	ślad osadnictwa	obręb 1-12
9	Marki	54-67/8	wczesne średniowiecze	ślad osadnictwa	obręb 1-18
10	Marki	54-67/9	paleolit	ślad osadnictwa	-
11	Marki	55-67/33	ok XII i XIII w.	ślad osadnictwa	ul. 11 listopada 18A, działka nr ewid. 11/3 obręb 5-02
12	Marki	55-67/34	wczesny brąz	ślad osadnictwa	obręb 5-14, 5-13
13	Marki	55-67/41	neolit	ślad osadnictwa	obręb 5-05
14	Marki	55-67/42	paleolit	ślad osadnictwa	-
15	Marki	55-67/43	paleolit, mezolit, schyłkowy neolit	ślad osadnictwa	-
16	Marki	55-67/44	paleolit, mezolit, neolit, wczesny brąz, nowożytność	ślad osadnictwa	-
17	Marki	55-67/45	mezolit	ślad osadnictwa	-
18	Marki	55-67/46	wczesne średniowiecze	ślad osadnictwa	-
19	Marki	55-67/48	okres halsztacki i lateński	cmentarzysko	-
20	Marki	55-67/49	okres wpływów rzymskich	cmentarzysko	-
21	Marki	55-67/57	mezolit	ślad osadnictwa	-
22	Marki	55-67/59	mezolit, neolit, epoka brązu	ślad osadnictwa	-
23	Marki	55-67/47	średniowiecze	ślad osadnictwa	-

5.2.6 Dziedzictwo niematerialne

W rozumieniu Konwencji UNESCO, której tekst został przyjęty na 32 sesji Konferencji Generalnej UNESCO w październiku 2003 r., dziedzictwo niematerialne to zwyczaje, przekaz ustny, wiedza i umiejętności oraz związane z nimi przedmioty i przestrzeń kulturowa, które są uznane za część własnego dziedzictwa przez daną wspólnotę, grupę lub jednostki. Dziedzictwo niematerialne to rodzaj dziedzictwa, który jest przekazywany z pokolenia na pokolenie i ustawicznie odtwarzany przez wspólnoty i grupy w relacji z ich środowiskiem, historią i stosunkiem do przyrody. Dla danej społeczności dziedzictwo niematerialne jest źródłem poczucia tożsamości i ciągłości. Dziedzictwo niematerialne w rozumieniu wspomnianej wyżej Konwencji obejmuje:

- ✓ tradycje i przekazy ustne, w tym język jako narzędzie przekazu,
- ✓ spektakle i widowiska,
- ✓ zwyczaje, obyczaje i obchody świąteczne,
- ✓ wiedzę o wszechświecie i przyrodzie oraz związane z nią praktyki,
- ✓ umiejętności związane z tradycyjnym rzemiosłem.

W XXI wieku, w dobie cyfryzacji i postępującej globalizacji, przy powszechnym dostępie do mediów w niektórych regionach dochodzi do zjawiska „zatarcia" cech indywidualnych danego regionu. Społeczność przejmuje zwyczaje „obce" zwykle bardziej popularne. Należy pamiętać, że technologia która może przyczyniać się do uogólnienia regionalnej przestrzeni kulturowej znakomicie sprawdza się jako narzędzie ją promujące i utrwalające.

Obiektem kulturotwórczym na terenie Miasta Marki jest przede wszystkim **Marecki Ośrodek Kultury im. Tadeusza Lużyńskiego (MOK)** istnieje od 1984 roku. Jego siedzibą jest zabytkowy, mający ponad sto lat, budynek przy ul. Fabrycznej 2. Oferta programowa MOK adresowana jest do mieszkańców Marek już od 2 roku życia, a w niej główne miejsce zajmuje popularyzacja szeroko rozumianej kultury poprzez organizowanie zajęć artystycznych, edukacyjnych, rekreacyjnych i integracyjnych. MOK organizuje spotkania klubowe, imprezy, wystawy, prelekcje konkursy, wycieczki, które umożliwiają miłe, twórcze, rozwijające intelektualnie, duchowo i fizycznie spędzenie czasu wolnego. Ośrodek od początku swojej działalności prowadzi następujące zajęcia: taneczne, plastyczne dla dzieci, warsztaty malarstwa dla młodzieży i dorosłych, nauki gry na pianinie i elektronicznych instrumentach klawiszowych, nauki gry na gitarze, logopedia i reedukacja oraz Klub Seniora.

5.3 Zabytki objęte prawnymi formami ochrony

Zgodnie z art. 7 ustawy o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami z dnia 23 lipca 2003 r. (Dz. U. z 2016 r., poz. 1330, 1887), formami ochrony zabytków są:

1. wpis do rejestru zabytków;
2. uznanie za pomnik historii;
3. utworzenie parku kulturowego;
4. ustalenia ochrony w miejscowym planie zagospodarowania przestrzennego;

Rejestr zabytków dla danego województwa prowadzony jest przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Do rejestru wpisuje się przede wszystkim zabytki nieruchome. Podstawą wpisu jest decyzja wojewódzkiego konserwatora zabytków, wydana z urzędu, na wniosek właściciela zabytku nieruchomego lub użytkownika wieczystego gruntu, na którym znajduje się zabytek nieruchomy. Jak wynika z ustawy, do rejestru mogą być wpisywane także inne elementy takie jak otoczenie zabytku wpisanego do rejestru oraz nazwa geograficzna, historyczna lub tradycyjna tego zabytku.

Prawo nie wyłącza możliwości wpisania do rejestru zabytków ruchomych - dokonywanego na wniosek właściciela, jak i z urzędu w sytuacji uzasadnionej obawy zniszczenia, uszkodzenia lub nielegalnego wywiezienia zabytku za granicę albo wywiezienia za granicę zabytku o wyjątkowej wartości historycznej, artystycznej lub naukowej.

Prowadzenie robót budowlanych przy obiekcie budowlanym wpisanym do rejestru zabytków lub na obszarze wpisanym do rejestru zabytków wymaga, przed wydaniem decyzji o pozwoleniu na budowę, uzyskania pozwolenia na prowadzenie tych robót, wydanego przez właściwego wojewódzkiego konserwatora zabytków. Pozwolenie na rozbiórkę obiektu budowlanego wpisanego do rejestru zabytków może być wydane po uzyskaniu decyzji Generalnego Konserwatora Zabytków działającego w imieniu ministra właściwego do spraw kultury i ochrony dziedzictwa narodowego o skreśleniu tego obiektu z rejestru zabytków.

W stosunku do obiektów budowlanych oraz obszarów niewpisanych do rejestru zabytków, a objętych ochroną konserwatorską na podstawie miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego, pozwolenie na budowę lub rozbiórkę obiektu budowlanego wydaje właściwy organ w uzgodnieniu z wojewódzkim konserwatorem zabytków. Działania organu konserwatorskiego nakierowane są na zachowanie nie tylko wyglądu zewnętrznego poszczególnych budynków, determinującego ogólny wygląd i kształt

układu urbanistycznego, lecz także istniejących relacji przestrzennych pomiędzy zabudową i zielenią (m.in. zespoły dworsko-parkowe). Dlatego też pomimo że budynki znajdujące się na terenie takiego układu nie są objęte indywidualnym wpisem do rejestru zabytków, to przeprowadzenie przy nich jakichkolwiek prac konserwatorskich i restauratorskich, jak również robót budowlanych oraz podejmowanie przy nich działań, które mogłyby prowadzić do naruszenia substancji lub zmiany ich wyglądu, może zostać dokonane tylko po uzyskaniu pozwolenia konserwatorskiego. Ingerencja w bryłę budynku, jego elewację i wygląd zewnętrzny, która nie jest zgodna z przyjętą praktyką konserwatorską, będzie bowiem wpływać ujemnie na całą historyczną substancję danego układu urbanistycznego, powodując trwały uszczerbek dla jego walorów zabytkowych.

Na terenie Miasta Marki znajdują się 22 obiekty wpisane do rejestru zabytków. Większość (18 obiektów) stanowi zespół budowlany osiedla robotniczego położonego przy fabryce braci Briggsów. Ponadto do rejestru zabytków wpisane są również: Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, parafii św. Izydora, dawna szkoła elementarna - Marecki Ośrodek Kultury oraz Pałac Briggsów wraz z parkiem (więcej informacji zostało podanych w rozdziale 5.2.3.1 *Obiekty objęte wpisem do rejestru zabytków).*

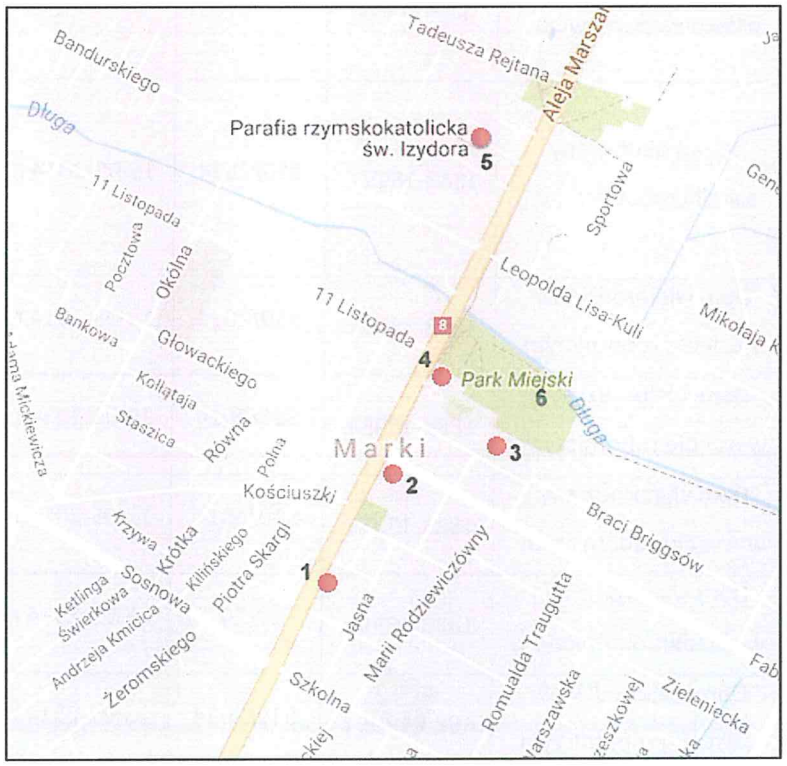

Rys. 3. Marki. Obiekty zabytkowe wpisane do rejestru zabytków. 1. domy wielorodzinne w osiedlu robotniczym, 2. szkoła elementarna (MOK), 3. zabudowania fabryczne, 4. pałacyk Briggsów, 5. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, 6. park w zespole pałacowo-parkowym.

L.p.	Miej.	Ulica	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru zabytków
1	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 93	Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, Parafia rzymskokatolicka św. Izydora	1899-1903 r.	1289	03-02-1987 r.
2	Marki	ul. Fabryczna 2	Szkoła Elementarna/obecnie Marecki Ośrodek Kultury	1895 r.	A-5	29-03-1999 r.
3	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 96	Pałac w zespole pałacowo-parkowym (Pałac Briggsów)	1870-1880 r.	1208	16-12-1982 r.
4	Marki	Zlokalizowany na wschód od Al. Marsz. J. Piłsudskiego	Park w zespole pałacowo-parkowym	poł. XIX w.	1208	16-12-1982 r.
5	Marki	ul. Barska - Al. Marsz. J. Piłsudskiego - ul. J. Słowackiego - ul. Jasna	Zespół budowlany osiedla robotniczego	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
6	Marki	ul. Barska 2	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
7	Marki	ul. Bracka 4	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
8	Marki	ul. Bracka 6	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
9	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 35	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
10	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 37	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
11	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 39	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
12	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 43	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
13	Marki	ul. Jasna 5	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.

L.p.	Miej.	Ulica	Obiekt	Datowanie	Nr rejestru	Data wpisu do rejestru zabytków
14	Marki	ul. Jasna 7	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
15	Marki	ul. J. Słowackiego 1	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
16	Marki	ul. Słowackiego 3	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
17	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 76	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
18	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 78	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
19	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 80	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
20	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 82	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
21	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 84	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.
22	Marki	Al. Marsz. J. Piłsudskiego 86	Dom wielorodzinny w osiedlu robotniczym	1883-1895 r.	510/2014	15-05-2014 r.

Tab. 3. Szczegółowe zestawienie obiektów wpisanych do rejestru zabytków.

5.4 Zabytki o najwyższym znaczeniu dla miasta

Na obszarze Miasta Marki znajdują się obiekty zabytkowe o różnej randze. Zabytkami o najwyższym znaczeniu dla miasta będą przede wszystkim obiekty wpisane do rejestru zabytków, ale także zabytki nieobjęte ochroną prawną lecz uwzględnione w Gminnej Ewidencji Zabytków. Ze względu na przedstawianą wartość historyczną, artystyczną i turystyczną być może w przyszłości zostaną ujęte w rejestrze.

Szczególną wartość zabytkową ma osada fabryczna w Markach powstała na przełomie XIX i XX wieku stanowiąca swego rodzaju żywy skansen architektury domów robotniczych tamtych czasów.

Pozostałości po fabryce przędzalniczej, osiedle robotnicze, budynek dawnej szkoły elementarnej, pałac wraz z parkiem są zabytkami unikatowymi w skali kraju, mającymi wysokie walory historyczne i architektoniczne.

Ważną rolę w krajobrazie miasta odgrywa również Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, Kościół w parafii rzymskokatolickiej św. Andrzeja Boboli, schron dla broni maszynowej Regelbau 514, willa "Czerwony Dwór".

- **Zespół architektoniczny rodziny Briggsów**

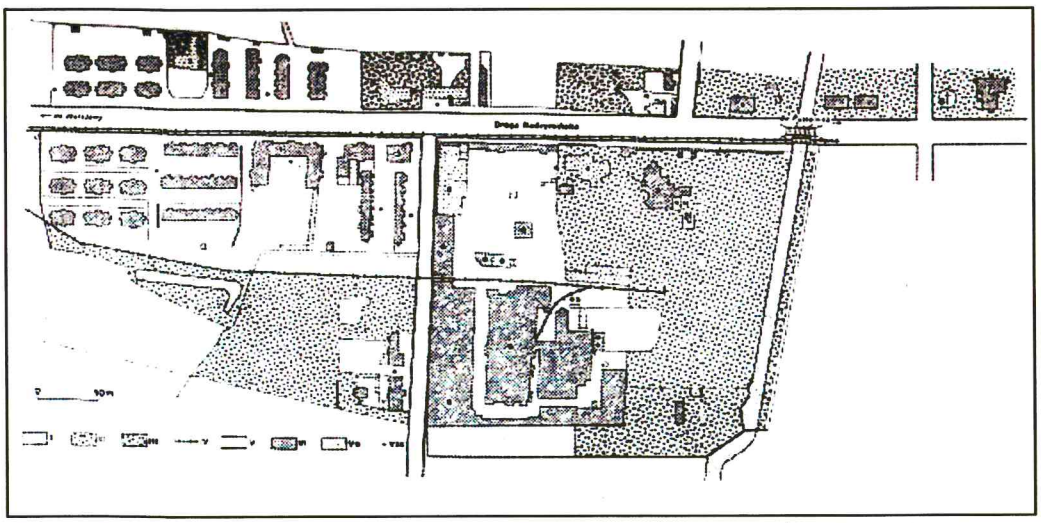

Rys. 4. Plan osady fabrycznej w Markach z 1926 r. wraz z przędzalnią (źródło: Sąd Rejonowy dla Warszawy Mokotowa, Wydział Ksiąg Wieczystych, Księga Wieczysta „osada wójtostwa Marki", sygn. 4980).

W 1883 r. przemysłowcy pochodzący z Anglii i zajmujący się branżą przędzalniczą rozpoczęli budowę fabryki w Markach. Byli to bracia Edward i John Briggsowie oraz ich

wspólnik Ernest Posselt[1]. Firma nosiła nazwę „Briggs & Posselt". Nowo wznoszona fabryka miała stanowić najprawdopodobniej filię ich rodzimego zakładu znajdującego się w Bradford w Anglii (na północ od Manchesteru), który założony był w połowie XIX w. i nosił nazwę „Brigella", wywodzącą się od nazwisk założycieli. Za lokalizacją tej fabryki w Markach zadecydowały m.in. następujące argumenty:

1. Budując fabrykę w Markach, które wtedy znajdowały się w zaborze rosyjskim Królestwa Kongresowego, Anglicy omijali bariery celne, którymi broniła się Rosja przed napływem zagranicznego kapitału.
2. Marki leżały niedaleko od Warszawy, przy głównym trakcie prowadzącym na Litwę i dalej w głąb Cesarstwa Rosyjskiego.
3. Ceny gruntów były tu znacznie niższe niż w samej Warszawie, a w okolicy funkcjonowało kilka cegielni, gdzie zaopatrywano się w ten podstawowy materiał budowlany tak niezbędny przy wznoszeniu fabrycznych murów i osiedla dla robotników.

Fot. 5. Marki, zespół budowlany osiedla robotniczego braci Briggsów. Fot. ze zbiorów UMM

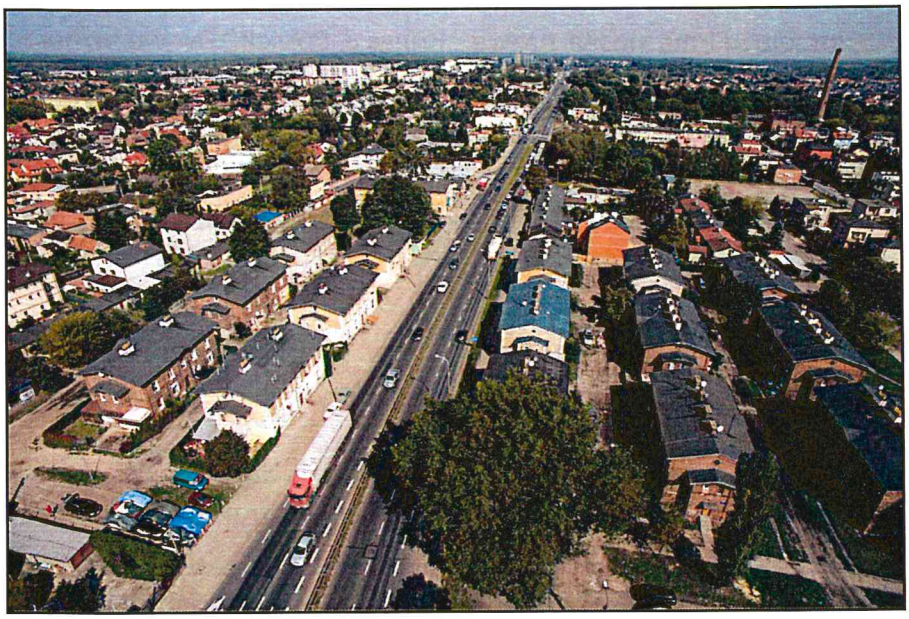

Fot. 6. Marki, zespół budowlany osiedla robotniczego braci Briggsów. Fot. ze zbiorów UMM

Budowa fabryki ruszyła pełną parą już na początku 1883 r. Autorem projektu zabudowań fabrycznych był Edward Lilpop, który jednocześnie kierował pracami budowlanymi. Wraz z budową fabryki rozpoczęto zapewne wznoszenie reprezentacyjnej siedziby – rezydencji Briggsów okazałego **pałacyku** (nr rejestru zabytków 1208 z dnia 16.12.1982 r.), wzniesionego z białej cegły, zaprojektowanego przez Antoniego Beilla w stylu eklektycznym zbliżonym do architektury kolonialnej Anglii.

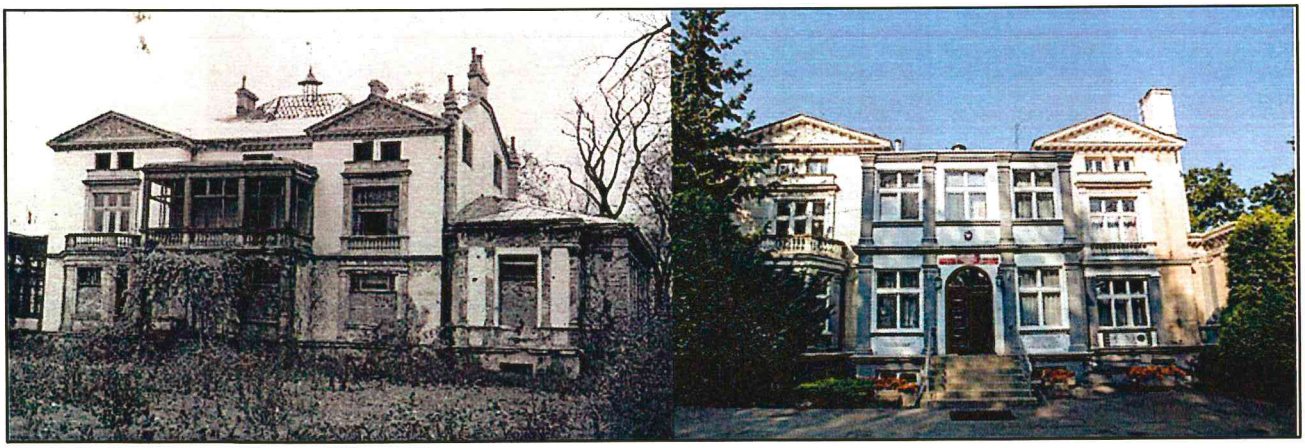

Fot. 7. Marki. Pałacyk Briggsów, stan po II wojnie światowej, obecny wygląd. Fot. ze zbiorów UMM

Wydzielono również teren pod założony, również w stylu angielskim, **park krajobrazowy** Składał się z dwóch części: pierwsza związana była ściśle z pałacykiem (rezydencją rodziny Briggsów) zlokalizowanym w południowo-zachodniej części parku, oraz drugiej części,

znacznie większej, położonej na wschód od pałacyku. W koncepcję parku włączona była również rzeka Długa, która dzięki sztucznemu spiętrzeniu tworzyła niewielki wodospad. Jeszcze w okresie międzywojennym na terenie parku funkcjonował staw z żeliwną fontanną w kształcie bociana. Niestety, wszystkie elementy dekoracyjne zostały zniszczone bądź rozkradzione podczas II wojny światowej. Dziś park zatracił swój dawny charakter - w latach siedemdziesiątych XX w. zaplanowano liczne drogi, które nie pokrywały się z dawnym układem i były niezgodne z charakterem parku. Z uwagi na duże zaniedbania przy pielęgnacji roślin zatarł się też jego historyczny układ kompozycyjny.

Fot. 8. Marki. Widok na alejkę w parku krajobrazowym.
Fot. ze zbiorów UMM

Fot. 9. Marki. Widok z góry na park krajobrazowy wokół rezydencji Briggsów.
Fot. ze zbiorów UMM

Na początku 1884 r. zespół zabudowań fabrycznych był gotów, a nad całością górował prawie 50-metrowej wysokości komin. Jak pisze Ewa Wartalska w najbardziej szczegółowym i obszernym opracowaniu, jakie do tej pory ukazało się na temat fabryki mareckiej miała ona być jedynym, nie tylko na terenie Królestwa Polskiego, ale i Cesarstwa, zakładem obejmującym pełny cykl produkcyjny metodą angielską, poczynając od wyrobu wełny czesanej, a kończąc zaś na czesanej przędzy wełnianej. W skali europejskiej przędzalnia marecka miała być drugim po fabryce w Bradford zakładem tego typu.

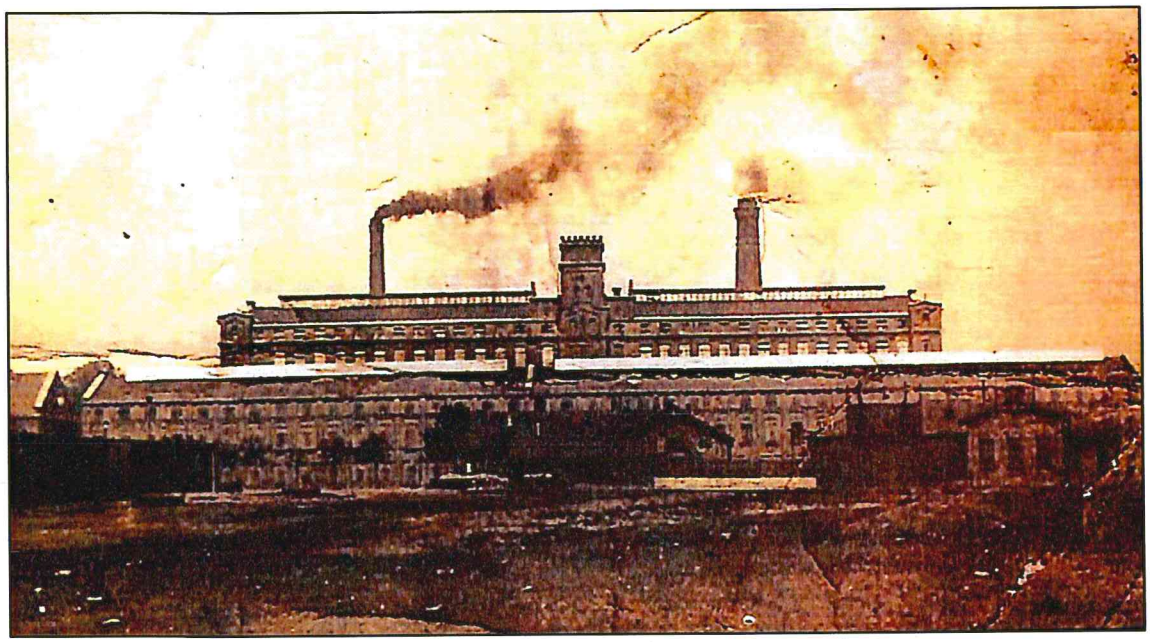

Fot. 10. Najstarsza fotografia mareckiej fabryki braci Briggsów. Zdjęcie z przełomu XIX i XX w. Widoczne dwa kominy fabryczne oraz wieżę wjazdową do fabryki. Wieża zwieńczona była ozdobnymi kolumnami. Zbiory AUMM.

W pierwszych miesiącach 1884 r. ruszyła już produkcja. Surowiec sprowadzano z Argentyny, Australii, Nowej Zelandii i południowej Rosji. W mniejszych ilościach (ze względu na gorszą jakość przędzę produkowano też z wełny krajowej). Produkcja z mareckiej fabryki nastawiona była głównie na chłonne rynki Cesarstwa Rosyjskiego, a w mniejszym stopniu na rynek Królestwa Polskiego. Surowiec i materiały niezbędne do produkcji były dowożone do 1899 r. furmankami; bowiem w tymże roku dzięki staraniom przedsiębiorców: Stanisława Dzierżanowskiego, Juliana Różyckiego, Manasa Ryby została założona kolej marecka, w której swoje udziały mieli również Briggsowie. Dzięki założeniu kolei mareckiej, której końcowy przystanek znajdował się do 1907 r. w Pustelniku, nastąpił

wzrost produkcji w samej fabryce oraz rozwój gospodarczy Marek i innych miejscowości, które leżały na trasie kolejki. Od głównego toru kolejki prowadziła do zabudowań fabrycznych bocznica kolejowa, którą dostarczano surowiec i wywożono wytworzoną przędzę. Przy głównej bramie wjazdowej znajdowała się waga. Już na terenie zabudowań fabrycznych tory rozgałęziały się w kilku kierunkach, m.in. do magazynów i do kotłowni.

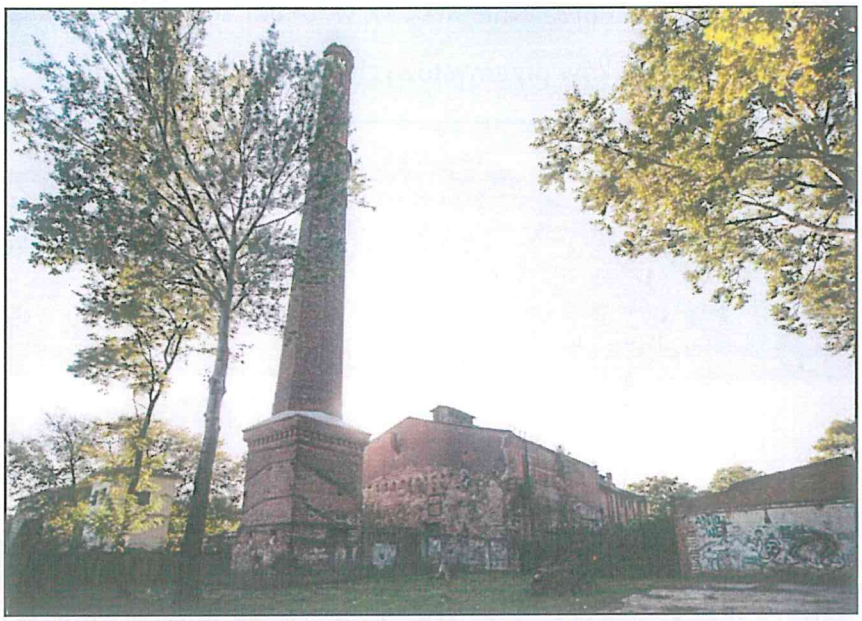

Fot. 11. Marki. Komin fabryczny fabryki Briggsów. Fot. ze zbiorów UMM.

W pełni zelektryfikowane zakłady zostały wyposażone w bardzo bogaty park maszynowy sprowadzony głównie z Anglii. Hale fabryczne były zaopatrzone w systemy wentylacyjne, nawilżacze powietrza oraz były ogrzewane. Należy zaznaczyć, że po raz pierwszy w Królestwie Polskim został w mareckiej fabryce zainstalowany system automatycznej ochrony przeciwpożarowej, a także powołano straż ogniową, która zasięgiem swego działania objęła całe Marki wraz z okolicą.

Wodę niezbędną do produkcji czerpano, jak już wspomniano, z rzeki Długiej. Fabryka już wtedy wyposażona była w oczyszczalnię mechaniczną i częściowo chemiczną, tak że wody poprodukcyjne, odprowadzane do rzeki, nie spowodowały jej zanieczyszczeń i degradacji.

Powstanie fabryki w społeczności mareckiej spowodowało przemiany społeczne i wykształcenie się w ciągu stosunkowo krótkiego czasu nowej warstwy społecznej – robotników fabrycznych. Na uwagę zasługuje fakt, że wśród przeszło tysięcznej rzeszy pracowników tylko 38 stanowili cudzoziemcy, głównie Anglicy. Wiele stanowisk kierowniczych piastowali mieszkańcy Marek: Buczenius, Górecki, Kowalewski, Krygier,

Prdęsta, Motyczyński, Maciejewicz, Pawłowski, Sobolewski, Stolarski. W mareckiej fabryce wytwarzano wełniane nici służące do wyrobu różnych tkanin połyskujących, m.in.: moherów, alpaccas, lustryny, rypsów oraz materiałów na obicia i szali. Tak więc produkcja wełny czesankowej była zasadniczym, aczkolwiek nie jedynym produktem fabryki Briggsów.

Dzięki fabryce Marki z cichej podwarszawskiej wioski przeistoczyły się w tętniącą życiem osadę fabryczną liczącą na przełomie XIX i XX w. około 10 tys. mieszkańców i stały się jednym z najpotężniejszych ośrodków przemysłowych w Królestwie Polskim.

Fot. 12. Marki. Wybrane przykłady domów wielorodzinnych w osiedlu robotniczym braci Briggsów. Fot. ze zbiorów UMM.

Wraz z budową hal fabrycznych postępowały prace przy wznoszeniu domów (nr rejestru 510/2014 z dnia 15.05.2014 r.), w których mieli zamieszkać zatrudnieni w fabryce robotnicy wraz z rodzinami. O rozmiarach osiedla zadecydowała wielkość samej fabryki, w której planowano zatrudnić przeszło 1000 robotników. Budynki osiedla zaczęto wznosić po obu stronach drogi radzymińskiej. Były to zarówno budowle parterowe i piętrowe, wznoszone z cegły i nietynkowane. Cegła pochodziła z okolicznych cegielni, których na terenie Marek i Pustelnika działało wtedy kilka. Architektura wznoszonych domostw zbliżona była do angielskich osiedli przyfabrycznych z tego czasu. Bliżej fabryki usytuowane były domu parterowe, zwrócone frontem do drogi radzymińskiej. W odróżnieniu od domów parterowych wszystkie piętrowe wyposażone były w piwnice. Zarówno budynki piętrowe, jaki parterowe składały się z mieszkań jedno- lub dwuizbowych i sporadycznie trzyizbowych, z których każde miało powierzchnię około18 m2. Mieszkańcy budynków parterowych rekompensowali sobie brak piwnic dobudowując komórki gospodarcze. Osiedle nie

posiadało kanalizacji, ani wodociągu. Na podwórkach osiedla znajdowały się zbiorowe ubikacje. Woda pochodziła z zainstalowanych na podwórzach osiedla pomp ręcznych.

Opisywane domostwa jak na tamte czasy urządzone były higienicznie i zapewne wygodnie było w nich mieszkać lokatorom przed stu laty. Prawdopodobnie wokół domów ich mieszkańcy uprawiali przydomowe ogródki z grządkami warzyw i kwiatów. Zresztą niektóre z nich są uprawiane jeszcze dziś. Należy podkreślić, że według informacji podanych przez „Kurier Warszawski" każdemu z robotników przędzalni mareckiej miał zostać przyznany niewielki nadział gruntu (nie sprecyzowano o jakiej wielkości i czy chodziło o grunt leżący tuż przy fabryce czy tez w innym miejscu). Przyfabryczne osiedle posiadało swoje sklepy. Pomiędzy zabudowaniami fabrycznymi a mieszkalnymi, po wschodniej stronie szosy, znajdował się plac targowy, a tuż koło niego zbudowano osiedlową piekarnię.

Dalej na północ znajdował się budynek czteroklasowej **szkoły elementarnej** (nr rejestru zabytków A-5 z dnia 29.03.1999 r.), do której uczęszczały dzieci nie tylko robotników fabrycznych, ale innych mieszkańców osady. Obecnie znajduje się tam Marecki Ośrodek Kultury. Budynek szkolny wzniesiono u zbiegu dzisiejszych ulic Piłsudskiego i Fabrycznej zaledwie kilka metrów od torów kolejki wąskotorowej kursującej na trasie Warszawa-Radzymin tuż przy szosie radzymińskiej. Jest to budowla jednopiętrowa z wkomponowaną wieżą zwieńczoną iglicą. Gmach szkoły (podobnie jak i osiedla robotniczego oraz kościoła) wzniesiono z produkowanej wówczas ręcznie w mareckich cegielniach ciemno czerwonej cegły. Swoim stylem architektonicznym budynek podobny był (zresztą, jak cały kompleks osiedla robotniczego) do budynków szkolnych budowanych w Bradford (Anglia). Na parterze szkoły mieściły się dwie sale lekcyjne, szatnia oraz pokój dla nauczycieli. Na piętrze znajdowały się trzy sale lekcyjne nieco większe od tych na parterze. Wydaje się, że w wieżyczce budynku mogło się mieścić mieszkanie dla nauczyciela. Dach szkoły pokryty był najpierw ceramiczną dachówką, później blachą. Natomiast wieża zapewne od samego początku pokryta była blachą. Wspomnieć należy, że na wieży budynku szkolnego umieszczony był zegar.

Fot. 13. Marki. Budynek dawnej szkoły elementarnej, obecnie Marecki Ośrodek Kultury. Fot. ze zbiorów UMM.

Tuż nad rzeką wybudowali Briggsowie tzw. ochronkę dla dzieci – odpowiednik dzisiejszego przedszkola, która w latach 20. XX w. została przemianowana na filię Szkoły Podstawowej Nr 1.

Najprawdopodobniej jeszcze w końcu XIX stulecia w osiedlu przyfabrycznym otwarto aptekę, która w tym samym miejscu funkcjonuje do dziś. Z osiedlem związany był przytułek dla osób starszych i niedołężnych, którzy znaleźli się bez opieki rodziny oraz mały szpitalik z zatrudnionym lekarzem i felczerem.

Briggsowie, mimo że byli wyznania ewangelicko-augsburskiego poczynili duże starania i nakłady przy budowie oraz wyposażeniu zabudowanej w 1899 r. świątyni mareckiej. Z osiedlem fabrycznym związana była również założona co najmniej w połowie XVIII w. karczma, którą Briggsowie dzierżawili. Osiedle fabryczne doczekało się podłączenia do zakładowej elektrowni fabrycznej na początku lat 20. ubiegłego stulecia.

Pierwsza wojna światowa odcisnęła również swoje piętno na fabryce. Dotknęły ją rekwizycje maszyn i innych urządzeń metalowych, zmniejszyła się znacznie produkcja i stan zatrudnienia. Wydarzenia w Rosji z 1917 r. i w efekcie zablokowanie rosyjskich rynków zbytu na towary produkowane w Markach spowodowały, że fabryka już do końca swojego istnienia nie odzyskała dawnej mocy produkcyjnej, a nawet dochodziło do ograniczenia jej pracy w pewnych okresach, niekiedy nawet do dwóch i trzech dni w tygodniu. Podkreślić jednak należy, że w sytuacji, kiedy fabryka stawała, szczególnie w latach kryzysu ekonomicznego na przełomie lat 20. i 30. XX w., jej pracownicy znajdowali zatrudnienie w Fabryce Czekolady Wedla. Takie rozwiązanie możliwe było dzięki koligacjom rodzinnym pomiędzy Briggsami i Wedlami.

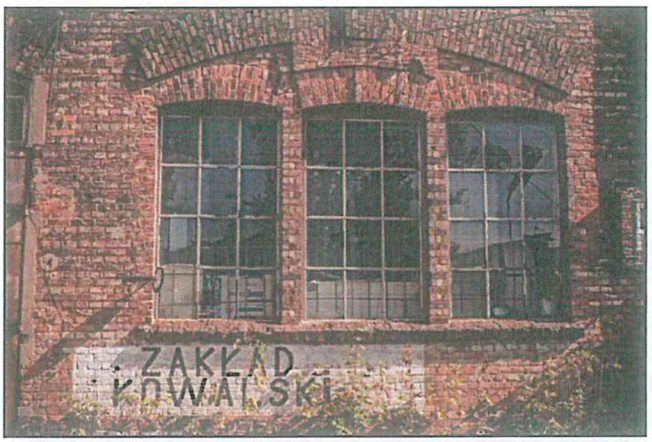

Fot. 14. Marki. Budynek fabryki Briggsów.
Fot. ze zbiorów UMM.

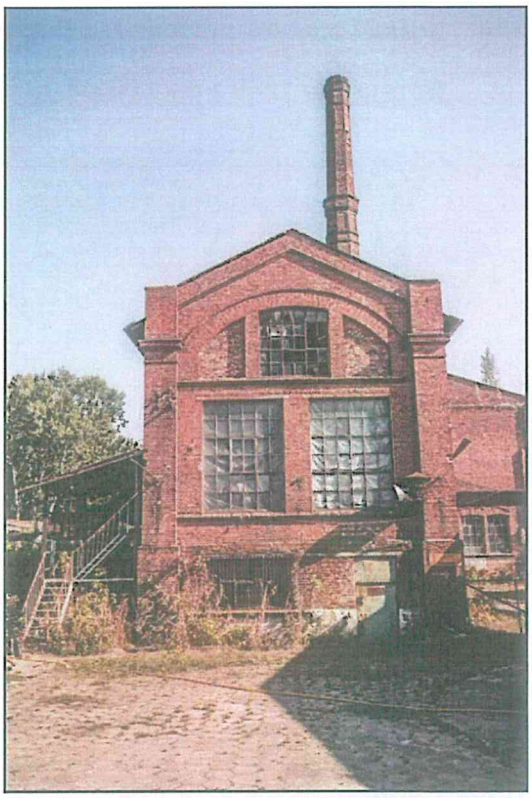

Fot. 15. Marki. Budynek fabryki Briggsów.
Fot. ze zbiorów UMM.

W dniu 4 stycznia 1925 r. zmarł założyciel mareckiej fabryki Alfred Briggs. Szanowany zarówno przez pracowników fabryki, jak i mieszkańców Marek. Pochowany został w kaplicy Halpertów na cmentarzu ewangelicko-augsburskim w Warszawie.

W okresie drugiej wojny światowej produkcja została wstrzymana przez Niemców, którzy fabrykę zajęli i urządzili tu m.in. skład broni i amunicji. Działania wojenne, a przede wszystkim bombardowania spowodowały znaczne zniszczenia wielu zabudowań fabrycznych; przetrwały do naszych czasów jedynie kotłownia, turbinownia i górujący nad okolicą fabryczny komin. Praktycznie nie ucierpiało w czasie działań wojennych osiedle robotnicze[90].

- **Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, Parafia św. Izydora**
  Nr rejestru 1289 z dnia 03.02.1987 r.

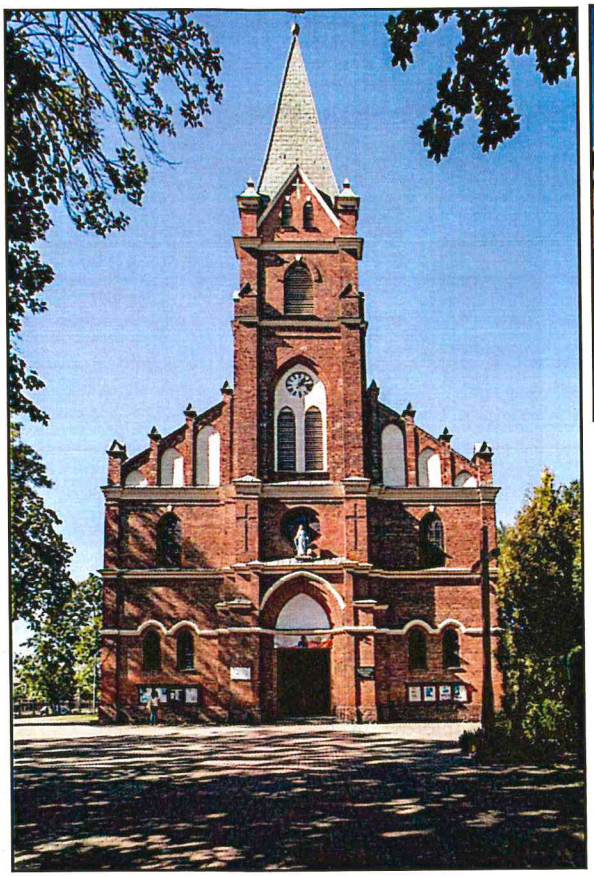

Fot. 16. Marki. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP. Widok od Al. Marsz. J. Piłsudskiego. Fot. ze zbiorów UMM.

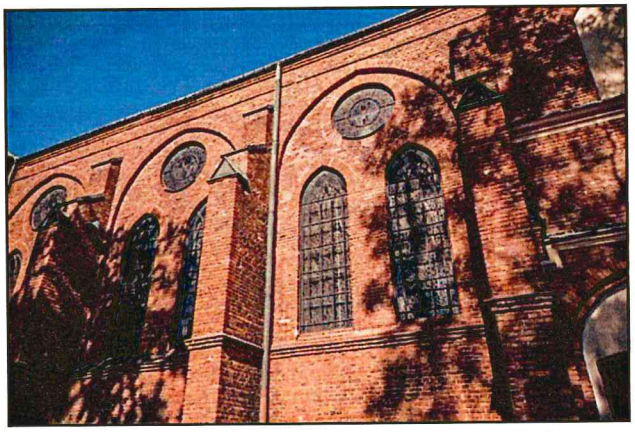

Fot. 17. Marki. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP. Widok od strony południowej. Fot. ze zbiorów UMM.

Do budowy świątyni przystąpili mieszkańcy, ks. Jakub Dąbrowski i bracia Briggsowie, będący wprawdzie wyznania ewangelicko-augsburskiego, ale mocno zaangażowani w życie społeczności mareckiej. Starania u władz carskich o wydanie pozwolenia na budowę kościoła trwały kilka lat. Ostatecznie zgoda na rozpoczęcie budowy świątyni nadeszła z Petersburga w 1899 r.

[90] E. Wartalska. *Fabryka i osada fabryczna w Markach w latach 1883-1945*, „Kwartalnik Historii Kultury Materialnej" PAN 1987, nr 4.

Środki materialne na budowę kościoła pochodziły m.in. od braci Brigssów i ich wspólnika, żony Johna Brigssa – Florentyny Amalii z Granzowów, ks. Jakuba Dąbrowskiego oraz Maksymiliana Małachowskiego – prezesa społecznego komitetu budowy kościoła.

Dnia 3 maja 1899 r. wmurowano kamień węgielny. Kościół zaprojektował architekt Jan Hinz (1842-1902) – w stylu „gotycko-nadwiślańskim", 3-nawowy, oparty na 8 kolumnach, na planie krzyża o wymiarach: długość – 46 m, szerokość – 20 m (szerokość w ramionach krzyża 31,5 m), wysokość wieży do wierzchołka metalowego krzyża – 44 m. Wysokość wnętrza, mierzona od posadzki do sklepienia w różnych miejscach, wynosiła od 8 do 12 m. Całkowita powierzchnia wnętrza – 750 m^2, a kubatura – 12 800 m^3.Cegła użyta jako budulec pochodziła z okolicznych cegielni. Wierni chętnie angażowali się w pomoc przy budowie kościoła, dzięki czemu prace postępowały bardzo szybko. Ściany zewnętrzne powstały w ciągu 7 miesięcy i w grudniu 1899 r. poświęcono mury. Jednocześnie w latach 1900-1902 trwały prace przy budowie plebanii. Budowa wieży kościelnej potrwała do 1903 r. Na wieży umieszczono 2,5-metrowy ażurowy krzyż. Świątynia powstała dzięki ogromnym staraniem ks. Jakuba Dąbrowskiego, przy pomocy prezesa Komitetu Budowy – Franciszka Małachowskiego. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP został konsekrowany przez ks. Kard. Aleksandra Kakowskiego w 1904 r.

Dnia 20 października 1917 r. Ks. Kard. Aleksander Kakowski, Metropolita Warszawski erygował parafię w Markach wydzieloną z parafii p.w. Matki Bożej Loretańskiej w Warszawie. Na patrona parafii wybrano św. Izydora Oracza. Pierwszych proboszczem mianowany został ks. Dominik Budziejko. W tym samym dniu, kiedy nastąpiło erygowanie parafii, został także poświęcony cmentarz parafialny przez wizytującego parafię ks. prał. Leopolda Łyszkowskiego.

Mury mareckiej świątyni są niemymi świadkami wydarzeń historycznych XX w. Dnia 8 września 1944 r. wycofujące się wojska niemieckie wysadziły wieżę.

- **Willa "Czerwony Dwór"**

Fot. 18. Marki. "Czerwony Dwór". Fot. ze zbiorów UMM.

„Czerwony Dwór", nazywany tak dawniej ze względu na swą ceglaną (obecnie otynkowaną) elewację lub (według innej wersji) ze względu na wysypywane tłuczniem ceglanym alejki parku, to dawne zabudowania folwarku Olechowiczów. Od końca XIX wieku służył jako szpital – tu m.in. przebywał na leczeniu litewski malarz i kompozytor Mikołaj Konstanty Ciurlionis – by wreszcie w 1928 roku stać się miejscem prowadzenia zakładu opiekuńczego oraz szkoły dla dziewcząt. W latach 90-tych XX wieku siostry franciszkanki wybudowały w sąsiedztwie „Czerwonego Dworu" nowy budynek zakładu.

- **Kościół, Parafia rzymskokatolicka św. Andrzeja Boboli**

Fot. 15. Marki. Kościół św. Andrzeja Boboli. Fot. ze zbiorów UMM.

Kościół zbudowany w latach 1928-1931 według projektu Feliksa Michalskiego. We wnętrzu świątyni znajdują się zaprojektowane przez prof. Wincentego Kućmę, a wykonane przez Antoniego Oremusa z Krakowa ołtarze Matki Boskiej Fatimskiej i św. Andrzeja Boboli. Prof. Kućma jest także autorem projektu ambony, marmurowego lichtarza oraz pancernego tabernakulum.

Ostateczny kształt architektoniczny uzyskał w latach osiemdziesiątych kiedy to dobudowano do niego dwie nawy boczne, umiejętnie wkomponowane w bryłę kościoła.

W oknach świątyni znajdują się witraże według projektu Stanisława Jakubczyka, a podłogę świątyni pokrywa marmurowa posadzka. Tuż przy ołtarzu św. Andrzeja Boboli zwraca uwagę marmurowo-miedziana chrzcielnica. W końcu 2002 r. wokół kościoła wykonano drogę krzyżową.

Wiernych na nabożeństwa i modlitwę nawołują umieszczone na kościelnej wieży trzy dzwony, wykonane w 1968 r. w ludwisarni w Węgrowie: „Maryja" o wadze 550 kg, „Andrzej Bobola" — 350 kg i „Michał Archanioł" — 200 kg.

6. Ocena stanu dziedzictwa kulturowego gminy. Analiza szans i zagrożeń.

6.1 Ocena stanu dziedzictwa kulturowego

Substancję zabytkową miasta Marki stanowią głównie (63%) zabudowania fabryczne rodziny Briggsów, zbudowane w latach 1883-1895, w skład których wchodzą:

- domy wielorodzinne, zbudowane z czerwonej cegły, nietynkowane, zbliżone wyglądem do angielskich osiedli przyfabrycznych z tego okresu,
- pałacyk - rezydencja Briggsów, z białej cegły w stylu eklektycznym,
- park krajobrazowy, założony w stylu angielskim, usytuowany tuż obok zabudowań fabrycznych,
- hale fabryczne, z których do naszych czasów zachowały się kotłownia, turbinownia i fabryczny komin,
- dawna szkoła elementarna (obecnie Marecki Ośrodek Kultury), z czerwonej cegły, jednopiętrowy z wieżą, podobna do budynków szkolnych budowanych w Bradford.

Osada fabryczna w Markach stanowi swego rodzaju żywy skansen architektury domów robotniczych tamtych czasów. Pozostałe po fabryce przędzalniczej budynki, komin fabryczny, osiedle robotnicze, budynek dawnej szkoły elementarnej oraz pałacyk Briggsów są unikatowymi zabytkami w skali kraju, mającymi wysokie walory historyczne, artystyczne i naukowe.

Stan zachowania zabudowań fabrycznych- kotłownia wraz z kominem, turbinownia jest niestety zły. Przeprowadzone prace konserwatorskie pozwoliły zabezpieczyć fabrykę wraz z podstawą komina przed zawaleniem. Planów na zmianę sytuacji obiektu jest wiele (m.in. stworzenie nowoczesnego centrum konferencyjno-kulturalnego, sali widowiskowej, małego teatru i kina), natomiast na generalny remont, który jest niezbędny, władze miasta nie mają środków pieniężnych.

Również zachowany schron dla broni maszynowej Regelbau 514 z II wojny światowej jest w złym stanie technicznym. Zniszczona jest konstrukcja stropu, tylna ściana z wejściem bocznym wraz ze strzelnicą.

Stan techniczny pozostałych obiektów jest dobry. Pałacyk Briggsów w przyszłości może stać się galerią wystawową, niewielkim hotelikiem i bazą gastronomiczną). Ponadto

przeprowadzono rewitalizację parku, prace obejmowały remont ciągów komunikacyjnych, przebudowę oświetlenia oraz budowę przyłącza kablowego do kina letniego. Pod koniec 2016 roku rozpoczęto modernizację pierwszych ośmiu kamienic Briggsów. Prace obejmują remont elewacji, wymiany części okien i drzwi, wykonanie izolacji pionowej oraz poziomej ścian piwnicznych.

Pozostałe obiekty stanowiące walory kulturowe Miasta Marki to Kościół w parafii św. Andrzeja Boboli, Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, willa "Czerwony Dwór" przy ul. Kasztanowej 21, budynek Urzędu Miasta z 1929 r., cmentarz parafialny, domy/wille, plebania, piekarnia oraz Dom Katolicki. W najlepszym stanie są obiekty sakralne. Nie mniej jednak niemal każda z powyższych budowli wymaga większych bądź mniejszych prac konserwatorsko remontowych.

Obok zabytków nieruchomych na szczególną uwagę zasługują zabytki nieruchome stanowisk archeologicznych. Stan zasobów archeologicznych gminy w wielu przypadkach jest zagrożony (zbyt głęboka orka, zajmowanie terenów pod inwestycje bez nadzoru archeologicznego) i wymaga pilnych prac ratowniczych. Podjęcie działalności inwestycyjnej ingerującej w ziemię w obrębie stanowisk wymaga zgody Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków.

Niewątpliwie do dziedzictwa kulturowego zaliczyć można Miejsca Pamięci Narodowej oraz tablice upamiętniające, takie jak:

- "Karawaka" - dwuramienny krzyż, przy Al. Marszałka Józefa Piłsudskiego, wzniesiony w intencji ochrony mieszkańców przed epidemią cholery, która w 1852 r. opanowała Warszawę,
- Pomnik "Na Kruczku" - w kształcie obelisku/głazu, który upamiętnia śmierć około 60 cywili, mieszkańców Strugi, Marek Pustelnika i Zielonki rozstrzelanych przez hitlerowców 30 lipca 1944 r.,
- Pomnik "Dziesięciu Powieszonych" - odsłonięty w 1953 r., przypomina o zbrodni dokonanej na 50 więźniach Pawiaka 16 października 1942 r.,
- Pomnik w Markach - Strudze, upamiętniający walki żołnierzy Armii Krajowej II Rejonu "Celków - Marki",
- Leśna mogiła Henryka Antczaka - żołnierza Armii Krajowej ps. "Wil" z VII obwodu "Obroża" rejon Marki "Celków",

- Pomnik Żołnierzy 1920 r. - odsłonięty w 2012 r., zlokalizowany na cmentarzu parafialnym przy ul. Bandurskiego,
- Pomnik Wąskotorowej Lokomotywy - postawiony na skwerze przy Urzędzie Miasta na pamiątkę kursującej w latach 1897-1974 Mareckiej Kolei Dojazdowej MKD Warszawa Stalowa-Radzymin,
- Tablica w kościele parafialnym p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP związana z budową mareckiego kościoła - upamiętnia prezesa komitetu budowy tego kościoła Maksymiliana Małachowskiego, pochodzi z 1905 r.
- Kapliczka na placu Marka usytuowana u zbiegu ulic Al. Piłsudskiego i ks. W. Bandurskiego powstałą najprawdopodobniej na przełomie XVIII i XIX w. W późniejszych latach przebudowywana, a w połowie XX w. usytuowano naturalnej wielkości figurę Pana Jezusa, wykonaną w kamieniu. Na cokole, na którym umieszczona jest figura znajduje się płaskorzeźba Matki Boskiej z Dzieciątkiem Jezus trzymanym na ręku.
- Krzyż z 1894 r. - żelazny, trzymetrowy krzyż o rozpiętości ok. 2 m umieszczony na lekkim wzniesieniu i usytuowany na półmetrowym betonowym cokole. Znajduje się przy wjeździe do Marek, po lewej stronie Al. Piłsudskiego, gdzie miał stanąć kościół, na co nie wyraziły zgody władze carskie.

Skromne dziedzictwo kulturowe stwarza pozytywne uwarunkowanie dla rozwoju Miasta. Jego prawidłowa ekspozycja oraz dbałość o stan techniczny obiektów stwarza możliwość uatrakcyjnienia oraz rozwoju infrastruktury turystycznej.

6.2 Ocena działań gminnych władz samorządowych

W ostatnich latach władze samorządowe zrealizowały istotne dla wizerunku Miasta Marki zadania, m.in.:

Lp.	Adres	Przeprowadzone prace
1	Braci Briggsów 11	Fabryka- Wymiana dachu podstawy komina (2015)
2	Barska 2	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod.-kan (2016), remont dachu (2014)
3	Barska 4	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
4	Barska 6	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
5	Piłsudskiego 35	dobudowa wentylacji grawitacyjnej (2015), zabezpieczenie przeciw pożarowe (2016), bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej
6	Piłsudskiego 37	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
7	Piłsudskiego 39	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
8	Piłsudskiego 43	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
9	Piłsudskiego 45	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
10	Piłsudskiego 76	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), w 2016-2017: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej, wymiana dachu
11	Piłsudskiego 78	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), naprawa dachu (2016), w 2016-2017: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
12	Piłsudskiego 80	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny

		satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
13	Piłsudskiego 82	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
14	Piłsudskiego 84	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
15	Piłsudskiego 86	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), w tym roku: wykonanie hydroizolacji pionowej i poziomej, ocieplenie stropów piwnic pianką PUR, wymiana stolarki drzwiowej i okiennej, remont i otynkowanie elewacji, budowa zbiorczej anteny satelitarnej, dobudowa wentylacji grawitacyjnej
16	Piłsudskiego 238	Bieżąca konserwacja
17	Jasna 5	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
18	Jasna 7	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
19	Słowackiego 1	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014)
20	Słowackiego 3	bieżąca konserwacja, podłączenie do sieci wod-kan (2016), remont dachu (2014), wzmocnienie konstrukcji budynku (ściągi stalowe wzdłuż budynku)
21	Lisa Kuli 71	podłączenie do sieci wod-kan

Ponadto Gmina Miasto Marki podejmuje liczne działania dotyczące promocji dziedzictwa kulturowego:

- Realizacja dwuczęściowego filmu dokumentalnego na temat historii Marek – „Regiony z historią wczoraj i dziś – Marki". Dokument został kilkukrotnie wyemitowany na antenach: TVP Historia, TVP3 Warszawa, TVP Polonia. Premiera nastąpiła w październiku 2015 roku. Przy opracowaniu scenariusza pomagali pasjonaci mareckiej historii: Zbigniew Paciorek i Antoni Widomski. W filmie przedstawiono historię kościoła Niepokalanego Poczęcia NMP, zespołu pałacowo-parkowego rodziny Briggsów, fabryki oraz osiedla robotniczego,
- Wydruk publikacji „Rocznik Marecki – tom 1" w grudniu 2013 roku. W publikacji sfinansowanej przez Miasto Marki pod redakcją Zbigniewa Paciorka zebrano szereg artykułów dotyczących dziedzictwa historycznego naszego miasta. Przeczytać można o działaniach American Relief Administration po I wojnie światowej na ziemiach mareckich – opisana jest historia fabryki rodziny Briggsów oraz osiedla robotniczego,
- Wydruk „Przewodnika po Powiecie Wołomińskim – Wołomin County Guide" w czerwcu 2016 roku. Publikacja wydana przez Powiat Wołomiński,

współfinansowana przez gminy powiatu, w związku ze Światowymi Dniami Młodzieży organizowanymi w Krakowie w lipcu 2016 roku. Przewodnik wydany w trzech językach: polskim, angielskim i francuskim. W publikacji w części dotyczącej Marek przybliżono historię zespołu pałacowo-parkowego rodziny Briggsów, przędzalni, osiedla robotniczego oraz Kościoła p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP,

- Konkurs dla studentów Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej na najlepszy projekt rewitalizacji zabytkowego zespołu poprzemysłowego w Markach. Celem konkursu było uzyskanie najlepszej pod względem urbanistycznym i estetycznym koncepcji architektonicznej odtworzenia nieruchomości położonych w granicach zabytkowego zespołu poprzemysłowego braci Briggs w Markach. Zadaniem konkursu było przeprowadzenie konfrontacji twórczych pomysłów projektowych i promowanie potencjału społecznego związanego z rewitalizacją fabryki. Organizatorami konkursu byli: Burmistrz Miasta Marki i Zakład Dziedzictwa Architektonicznego i Sztuki (ZDAS), Wydziału Architektury Politechniki Warszawskiej. Wystawa prac, które powstały na potrzeby konkursu zorganizowana została w Mareckim Ośrodku Kultury im. Tadeusza Lużyńskiego w marcu 2016 roku,
- Artykuł „Drugie życie kamienic" na temat modernizacji osiedla robotniczego w Markach ukazał się w gazecie Puls Biznesu 13 września 2016 roku,
- Artykuł „Anglicy z Marek pod Warszawą" na temat budowy przędzalni oraz osiedla robotniczego ukazał się na portalu www.pulsbiznesu.pl 15 stycznia 2016 roku,
- W Kronice Mazowieckiej – Pismo Samorządu Województwa Mazowieckiego nr 5/2016 ukazał się artykuł „Warszawa, wieś pod Markami" na temat działalności rodziny Briggsów w Markach.

Dodatkowo:

- Marecka Majówka Rowerowa (podczas której uczestnicy mieli obowiązkowy program związany z miejscami historycznymi),
- spektakle: „Wesele u Briggsów", "Urodziny Flory" przygotowane przez aktorów amatorów ze Stowarzyszenia „MARKI – PUSTELNIK-STRUGA". Aktorzy wcielają się w historyczne postaci związane z XIX i XX wieczną historią miasta. Sztuka oparta na faktach. Przedstawienia organizowane są od 2014 roku, odbywają się w Pałacyku Briggsów oraz w Mareckim Ośrodku Kultury,

- tablice informacyjne o tematyce historycznej Marek, od 2014 z okazji 40-lecia zamknięcia linii kolejowej - historii kolejki w Markach,
- Noc Muzeów, typowa impreza dla promocji historii miast i ciekawych miejsc,
- koncerty w Kościele p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, parafii św. Izydora,
- akcje weekendowe w Parku Miejskim (m.in. „weekend zostaję z Rodziną" czy też kino letnie w parku i kino w ferie organizowane w Pałacyku Briggsów),
- pielgrzymi z Indonezji podczas swojego pobytu w Markach z okazji Światowych Dni Młodzieży mieli możliwość zapoznania się z historią i zabytkami.
- na stronie www.marki.plmożna zobaczyć wydarzenia kulturalne jakie miały miejsce,

6.3 Analiza SWOT

Analiza SWOT jest metodą pozyskiwania oraz porządkowania danych służących lepszemu poznaniu badanej jednostki. Jej wyniki są wykorzystywane do określania celów i zadań dla danej miejscowości. Nazwa SWOT pochodzi od pierwszych liter angielskich słów wyznaczających badane zagadnienie i oznaczających:

- Strengths (mocne strony),
- Weaknesses (słabe strony),
- Opportunities (szanse),
- Threats (zagrożenia).

Czynniki analizowane w analizie SWOT dzielimy na: wewnętrzne - pozytywne i negatywne oraz zewnętrzne - pozytywne i negatywne.

Do czynników wewnętrznych pozytywnych (silne strony) zaliczymy te zasoby lub zjawiska, które służą rozwojowi miejscowości i na które wpływ ma bezpośrednio gmina poprzez swoje instytucje gminne, władze samorządowe, jak i mieszkańców. Do czynników wewnętrznych negatywnych (słabe strony) zaliczymy braki lub zjawiska, które w różnym stopniu utrudniają i ograniczają możliwość rozwoju miejscowości. Na ich występowanie również bezpośredni wpływ ma gmina.

Czynniki zewnętrzne pozytywne (szanse) to zjawiska i tendencje występujące w otoczeniu, które odpowiednio wykorzystane staną się impulsem do rozwoju oraz osłabią zagrożenia. Czynniki zewnętrzne negatywne (zagrożenia) – to wszystkie czynniki zewnętrzne, które postrzegamy jako bariery rozwoju jednostki, utrudnienia, dodatkowe koszty działania.

O ile możliwość kreowania mocnych stron i niwelowania jest w zasięgu naszych możliwości – możemy podejmować określone decyzje, o tyle zarówno na szanse jak i zagrożenia nie mamy wpływu występują one w otoczeniu i na ich występowanie mają wpływ inne podmioty. Możemy je jednak wykorzystywać i dostosowywać się.

Mocne Strony Miasta Marki	**Słabe strony** Miasta Marki
– położenie w bliskim sąsiedztwie Warszawy, co jest źródłem korzyści zarówno dla jego mieszkańców (Warszawa jako miejsce pracy i korzystania z szeroko rozumianych usług), jak i gminy (bliskość Warszawy podnosi atrakcyjność inwestycyjną Miasta, – XIX - wieczny układ urbanistyczny budownictwa fabrycznego, unikalny w sąsiedztwie Warszawy (rzeka, park, pałac, fabryka, osiedle mieszkaniowe), – unikalna historia Mareckiej Kolei Dojazdowej, – niepowtarzalne walory „Czerwonego Dworu", który pełnił początkowo funkcję mieszkalną, a następnie sanatorium w którym zmarł Mikołaj Ciurlonis wybitny litewski malarz i kompozytor. W czasie I wojny światowej mieścił się w nim szpital. – dobrze utrzymane zabytki architektury sakralnej, – opracowane miejscowe plany zagospodarowania przestrzennego, – bogate dziedzictwo historyczne, – bogate dziedzictwo kulturowe, pielęgnowanie tradycji i kultury lokalnej,	– bardzo trudna sytuacja budżetu państwa, czego efektem są niedostateczne, w stosunku do istniejących potrzeb, środki finansowe przeznaczone na aktywne formy przeciwdziałania bezrobociu, pomoc socjalną, edukację, kulturę i sztukę, bezpieczeństwo publiczne, a także zmniejszające się rozmiary przekazywanych do budżetów jednostek samorządu terytorialnego - dotacji i subwencji, – fabryka, schron dla broni maszynowej Regelbau 514 w złym stanie technicznym, – trudności finansowe właścicieli obiektów zabytkowych, – niewielkie zrozumienie społeczne dla problematyki ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, – niewielka popularyzacja wiedzy z zakresu ochrony zabytków i dziedzictwa kulturowego, – brak środków na prowadzenie dokładnych badań archeologicznych, architektonicznych i historycznych.

– aktywna i wielokierunkowa działalność Mareckiego Ośrodka Kultury	
Szanse Miasta Marki	**Zagrożenia** Miasta Marki
– prace remontowo - konserwatorskie obiektów zabytkowych, – obiekty o znaczeniu zabytkowym, historycznym czy przyrodniczym powinny zyskać opisy prezentowane na tablicach, – wydawanie publikacji w formie broszur, ulotek, folderów, stron internetowych, filmów związanych z dziedzictwem kulturowym Miasta, – organizowanie imprez sportowo-kulturalnych zwłaszcza o zasięgu ponadlokalnym, – stworzenie zespołów ludowych, – tworzenie lokalnych tradycji kulturalnych, – promocja dorobku kulturalnego Miasta, – wykorzystanie funduszy europejskich; – zwiększanie udziału funduszy prywatnych w pracach związanych z ochroną zabytków (współpraca z obecnymi właścicielami nieruchomości), – rozwijanie świadomości kulturowo-historycznej i ekologicznej mieszkańców (budowa ścieżek edukacyjnych, montaż tablic informacyjnych przy zabytkach oraz tablic prowadzących do zabytków).	– brak środków mogący doprowadzić do postępującej degradacji wielu obiektów zabytkowych, – rosnące koszty renowacji i konserwacji obiektów zabytkowych, – wysokie koszty zachowania odrestaurowanych zabytków, – skumulowanie wydatków związane ze złym i bardzo złym stanem obiektów zabytkowych zagrożonych destrukcją, – niedostatek środków publicznych na rewitalizację, – mała świadomość społeczna odnośnie walorów obiektów zabytkowych i ich znaczenia dla rozwoju gminy, – brak potencjalnych inwestorów.

6.3 Podsumowanie analizy SWOT

Miasto Marki posiada pokaźny potencjał, którego mocne strony określa przede wszystkim wartość zabytkowej architektury (założenie osady fabrycznej braci Briggsów) oraz wyjątkowy krajobraz kulturowy. Potencjał miasta osłabiają czynniki o charakterze ekonomicznym oraz ruch drogowy poprowadzony przez środek miasta drogą krajową nr 8, stwarzający duże niebezpieczeństwo i hałas.

Niepowtarzalną szansę dla zachowania i wykorzystania potencjału stwarzają zmieniające się uwarunkowania społeczne i polityczne, otwarcie na współpracę międzyregionalną, członkostwo w Unii Europejskiej i możliwość korzystania z jej funduszy, a także poprawa infrastruktury komunikacyjnej.

Działania prowadzące do rewaloryzacji wartościowych elementów krajobrazu kulturowego miasta i ich promocji powinny być prowadzone w sposób uważny - zaplanowany i kontrolowany, przy udziale odpowiednich specjalistów. W przeciwnym razie poprawne spożytkowanie szans może zostać zagrożone poprzez pomniejszenie bądź zatarcie wartości kulturowych gminy, np. w wyniku realizacji nowego budownictwa mieszkalnego czy rekreacyjnego, czy też błędnie prowadzonych inwestycji remontowych.

7. Założenia programowe

Celem Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami Miasta Marki jest:

Poprawa stanu zachowania obiektów zabytkowych oraz ich ochrona i rewaloryzacja realizowana zarówno przez Gminę jak i przez prywatnych właścicieli obiektów w celu zachowania ładu przestrzennego oraz rozwoju turystyki i szeroko rozumianej gospodarki, co w konsekwencji zaowocuje utrwaleniem poczucia tożsamości społeczności lokalnej.

Poniżej zamieszczono zestawienie priorytetów, kierunków działań i zadań gminnego programu opieki nad zabytkami Miasta Marki. Priorytety są wobec siebie równoważne, co oznacza, że poszczególne zadania w ramach różnych priorytetów można realizować równolegle. Poszczególne zadania w ramach danych kierunków działań powinny być realizowane w kolejności, która przyniesie jak najlepsze efekty. Określenie takiej kolejności wiąże się z wieloma zmiennymi czynnikami takimi jak; zasoby kadrowe, zasoby finansowe, nastroje społeczne, polityka gospodarcza itd.

Priorytety tematyczne:

- **Priorytet I**: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego gminy,
- **Priorytet II**: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego,
- **Priorytet III**: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym,
- **Priorytet IV:** Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta Marki.

Priorytet I: Ochrona, opieka i wyeksponowanie obiektów zabytkowych oraz walorów krajobrazu kulturowego miasta	
A Ochrona i opieka nad zabytkami i krajobrazem kulturowym	
Kierunki działań:	**Zadania:**
I. Zahamowanie procesu degradacji zabytków i doprowadzenie do poprawy stanu ich zachowania.	1. Informowanie właścicieli obiektów zabytkowych o możliwościach pozyskania środków na ich remonty, 2. Merytoryczna pomoc właścicielom zabytków w tworzeniu wniosków aplikacyjnych o środki na ich odnowę, 3. Aktywne zachęcanie sektora prywatnego do zagospodarowania obiektów zabytkowych, 4. Stworzenie możliwości ulg podatkowych bądź zwolnień z podatku od nieruchomości dla

	właścicieli remontujących zewnętrzne elementy budynków zabytkowych, 5. Interwencja władz miasta przy rażących naruszeniach prawa budowlanego głównie dotyczących rozbudowy i przebudowy zmieniającej bryłę obiektów lub ich charakterystycznych elementów, 6. Kontrola stanu zachowania i zabezpieczenia obiektów zabytkowych, 7. Okresowa analiza sposobów wykorzystania i udostępniania zabytków.
II. Sprawowanie opieki nad zachowanymi zabytkami i ich otoczeniem.	1. Prowadzenie przez Urząd Miasta bieżących działań mających na celu utrzymanie substancji zabytkowej obiektów wpisanych do rejestru zabytków, będących własnością Miasta Marki, 2. Podejmowanie starań o uzyskanie środków zewnętrznych na rewaloryzację zabytków będących własnością miasta (przede wszystkim zespołu zabudowań fabrycznych braci Briggsów), 3. Odpowiednie utrzymanie otoczenia zabytków, 4. Wypracowanie metod pozwalających na kontrolę nad umieszczaniem na obiektach zabytkowych niewpisanych do rejestru tablic szyldów i reklam i dostosowanie ich do kompozycji architektonicznej i charakteru budynku, 5. Zabezpieczenie obiektów zabytkowych przed pożarem, zniszczeniem i kradzieżą.
III. Zintegrowana ochrona dziedzictwa kulturowego i środowiska przyrodniczego.	1. Włączanie problemów ochrony zabytków do zadań strategicznych, wynikających z koncepcji i planów rozwoju miasta, 2. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, szczególnie obszarów o dużym nasyceniu obiektami zabytkowymi, 3. Konsekwentne egzekwowanie zapisów dotyczących działalności inwestycyjnej na obszarach objętych ochroną w planach zagospodarowania przestrzennego (przede wszystkim w zakresie wysokości zabudowy, jej charakteru i funkcji), 4. Uaktualnienie stref ochrony stanowisk archeologicznych na załącznikach graficznych miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego, 5. Walka z samowolami budowlanymi,

	6. Ochrona panoram oraz przedpoli widokowych poszczególnych obiektów, zespołów bądź układów.
B Wyeksponowanie zabytków i krajobrazu kulturowego	
Kierunki działań:	**Zadania:**
I. Prezentacja zabytków i określenie ich miejsca w przestrzeni.	1. Opracowanie planu/mapy miasta z oznaczonymi obiektami zabytkowymi w formie tablicy umieszczonej w centralnym punkcie gminy, 2. Oznakowanie obiektów zabytkowych i obiektów mających wartość historyczną tablicami informacyjnymi.
II. Udostępnianie zabytków nieruchomych.	1. Przeprowadzenie spotkań z właścicielami obiektów zabytkowych w celu ustalenia możliwości i zasad ich udostępniania, 2. W miarę możliwości stałe bądź okresowe udostępnianie obiektów zabytkowych dla celów turystycznych i promocyjnych, 3. W miarę możliwości organizowanie imprez lokalnych w obiektach zabytkowych bądź ich otoczeni.
III. Prezentacja zabytków po zmroku.	1. Wykonanie energooszczędnej iluminacji najciekawszych zabytków.

Priorytet II: Promocja i popularyzacja dziedzictwa kulturowego	
Kierunki działań:	**Zadania:**
I. Promocja i popularyzacja zabytków nieruchomych.	1. Publikowanie materiałów reklamowych i turystycznych opisujących istniejące zabytki w mieście, 2. Opracowanie mapy zabytków miasta, jako atrakcyjnej graficznie formy promocji ułatwiającej dotarcie do wszystkich elementów dziedzictwa, 3. Opracowanie informatora o zabytkach i obiektach posiadających wartość historyczną, 4. Popularyzacja dobrych realizacji konserwatorskich i budowlanych przy zabytkach, 5. Popularyzacja dobrych praktyk projektowych przy zabytkach.
II. Promocja i popularyzacja spuścizny historycznej i krajobrazu kulturowego.	1. Wprowadzenie do kalendarza imprez kulturalnych przedsięwzięć, związanych z promowaniem walorów historycznych miasta,

	2. Wspieranie organizacji i stowarzyszeń w opracowaniu i publikowaniu materiałów dotyczących historii i zabytków miasta, 3. Utworzenie systemu informacji i promocji (bazy danych) środowiska kulturowego, 4. Dopracowanie szlaków turystycznych (pieszych, rowerowych, konnych, samochodowych) wykorzystujących walory dziedzictwa kulturowego.
III. Ułatwienie dostępu do informacji o dziedzictwie kulturowym gminy.	1. Aktualizacja i rozszerzenie informacji o obiektach zabytkowych na stronie internetowej Urzędu Miasta, 2. Publikacja artykułów o tematyce historii regionu na internetowej stronie miasta po uprzednim uzyskaniu zgody od autorów.

Priorytet III: Edukacja i szerzenie wiedzy o regionalnym dziedzictwie kulturowym	
Kierunki działań:	**Zadania:**
I. Szerzenie wiedzy - działania informacyjne.	1. Udostępnianie zainteresowanym posiadanych informacji i dokumentacji historycznej bądź danych bibliograficznych, 2. Wypracowanie możliwości, publikacji krótkich artykułów o tematyce dziedzictwa kulturowego regionu na łamach popularnej regionalnej prasy codziennej.
II. Szerzenie wiedzy- działania promocyjne.	1. Inicjowanie i organizowanie obchodów Europejskich Dni Dziedzictwa, 2. Organizowanie i wspieranie realizacji konkursów (np. z historii regionu) i wystaw (w szczególności fotograficznych i malarskich), 3. Opracowanie cyklu szkoleń wraz z materiałem poglądowym skierowanego do mieszkańców i właścicieli obiektów zabytkowych, mających na celu promowanie standardów w zakresie rewaloryzacji i remontowania obiektów zabytkowych oraz możliwości pozyskiwania funduszy na ten cel, 4. Ustanowienie i przyznawanie nagrody za osiągnięcia w dziedzinie rozpowszechniania i ochrony kultury materialnej miasta (w tym projektów maturalnych i prac magisterskich i dyplomowych).

III. Edukacja w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego.	1. Informowanie młodzieży szkolnej o zasobach krajobrazu kulturowego miasta, 2. Włączenie i upowszechnienie tematyki ochrony dziedzictwa kulturowego do zajęć szkolnych w szkołach podstawowych i gimnazjach, 3. Zorganizowanie w ramach zajęć szkolnych wycieczek po najciekawszych i najważniejszych miejscach w Mieście oraz przedstawienie dzieciom i młodzieży jak największej liczby obiektów zabytkowych, 4. Organizowanie szkoleń związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego.

Priorytet IV: Rozszerzenie zasobu i ochrony dziedzictwa kulturowego Miasta Marki	
Kierunki działania:	**Zadania:**
I. Monitoring zasobów, systematyczna aktualizacja i uzupełnianie gminnej ewidencji zabytków.	1. Rozpoznawanie i wprowadzenie do ewidencji zmian powstałych w wyniku rozbiórek, 2. Uzupełnienie kart adresowych zabytków w gminnej ewidencji o uzyskane dane na temat remontów i przebudów, 3. Wystąpienie do wojewódzkiego konserwatora zabytków z wnioskiem o wpisanie do rejestru zabytków cennych obiektów wyłonionych w oparciu o debatę władz gminy z WUOZ, 4. Aktualizacja miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego i zmiany Studium Uwarunkowań i Kierunków Zagospodarowania Przestrzennego 5. wykreślenie obiektów nieistniejących i dodanie zabytków wpisanych do gminnej ewidencji.
II. Gromadzenie informacji i materiałów o przeszłości miasta.	1. Stworzenie ogólnodostępnego kanału zbierania informacji o zabytkach znajdujących się w rękach prywatnych, 2. Gromadzenie materiałów archiwalnych (t.j.: starych zdjęć, map itp.) ilustrujących dawny obraz przestrzeni miasta.
III. Rozpoznanie badawcze poszczególnych obiektów, zespołów oraz obszarów zabytkowych.	1. Finansowanie wykonania kart ewidencyjnych zabytków nieruchomych dla obiektów zagrożonych, 2. Prowadzenie, wspieranie i w miarę możliwości finansowanie działań

	dokumentujących dziedzictwo kulturowe miasta (m.in.: badania archeologiczne, historyczne i archiwalne).

Wprowadzenie w życie Gminnego programu opieki nad zabytkami wymaga zaangażowana władz gmin oraz pracowników samorządowych odpowiedzialnych za sprawy związane z ochroną i opieką nad zabytkami. Efektywnym rozwiązaniem jest powoływanie przy burmistrza, zespołu, którego członkowie byliby konsultantami w trakcie realizacji założeń Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami.

Optymalny skład zespołu powinien zostać stworzony w oparciu o osoby:

1. doświadczone w pozyskiwaniu środków z różnego rodzaju funduszy,
2. mające styczność z kulturą i edukacją zwłaszcza w kręgach młodzieży,
3. posiadające wiedzę z dziedziny historii regionu i architektury,
4. osoby doświadczone w dziedzinie ochrony i opieki nad zabytkami,
5. posiadające realną wiedzę o mieszkańcach gminy i łatwość nawiązywania kontaktów w celach służących aktualizacji GEZ i wdrażaniu GPOnZ głównie wśród właścicieli prywatnych.

8. Instrumentarium realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Podmiotem powołującym gminny program opieki nad zabytkami jest samorząd gminny. Realizacja programu odbywać się będzie poprzez zespół działań podjętych przez struktury gminy oraz (pośrednio) poprzez współpracę z podmiotami władającymi obiektami zabytkowymi. W kwestiach edukacyjnych i promocyjnych kluczową rolę będą odgrywać także mieszkańcy bezpośrednio niezwiązani z zabytkami i dziedzictwem kulturowym.

W odniesieniu do lokalnej społeczności pielęgnowanie tradycji zawartej w zabytkach ma ścisły związek z kształtowaniem poczucia własnej wartości. W odniesieniu do podmiotów gospodarczych dobra kultury jakimi są zabytki mają potencjalnie dużą wartość marketingową.

Zakłada się, że w realizacji powyżej zredagowanego Gminnego Programu Opieki nad Zabytkami wykorzystane zostaną instrumenty prawne, finansowe i społeczne.

- Instrumenty finansowe:
  - ✓ Dotacje,
  - ✓ Subwencje,
  - ✓ Dofinansowania,
  - ✓ Nagrody,
  - ✓ Zachęty finansowe dla właścicieli obiektów zabytkowych,
  - ✓ Korzystanie z funduszy Unii Europejskiej.
- Instrumenty prawne:
  - ✓ Programy określające politykę państwa i województwa w zakresie ochrony dziedzictwa kulturowego,
  - ✓ Dokumenty wydawane przez Śląskiego Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków wynikające z przepisów ustawowych,
  - ✓ Uchwały właściwych terytorialnie samorządów odnoszące się do zagadnień regulujących kształtowanie przestrzeni,
  - ✓ Uchwalenie miejscowych planów zagospodarowania przestrzennego zawierających ustalenia dotyczące ochrony obiektów zabytkowych,
  - ✓ Wnioskowanie o wpis do rejestru zabytków najcenniejszych obiektów.

- Instrumenty społeczne:
  - ✓ Edukacja kulturowa,
  - ✓ Informacja,
  - ✓ Współpraca,
  - ✓ Współdziałanie z organizacjami społecznymi,
  - ✓ Działania służące tworzeniu miejsc pracy związanych z opieką nad zabytkami.
- Koordynacja:
  - ✓ Strategie rozwoju miasta,
  - ✓ Plany rozwoju lokalnego,
  - ✓ Programy prac konserwatorskich,
  - ✓ Programy ochrony środowiska,
  - ✓ Studia i analizy, koncepcje zrównoważonego rozwoju,
  - ✓ Plany rewitalizacji,
  - ✓ Współpraca z ośrodkami naukowymi.
- Instrumenty kontrolne:
  - ✓ Aktualizacja Gminnej Ewidencji Zabytków,
  - ✓ Monitorowanie stanu zagospodarowania przestrzennego oraz stanu zachowania dziedzictwa kulturowego.

9. Zasady oceny realizacji gminnego programu opieki nad zabytkami

Ustawa z dnia 23 lipca 2003 r. o opiece nad zabytkami i ochronie zabytków (Dz. U. z 2016 r. poz. 1330, 1887 z póz. zm.) nakłada na wójtów, burmistrzów i prezydentów obowiązek sporządzania sprawozdań z realizacji programu co 2 lata. Sprawozdanie przedkładane Radzie Gminy powinno zawierać informację o zmianach zachodzących w Gminnej Ewidencji Zabytków i Rejestrze Zabytków, informacje o podejmowanych działaniach na rzecz opieki nad zabytkami, a także o postulatach mieszkańców i właścicieli obiektów dotyczących ochrony obiektów zabytkowych i dziedzictwa kulturowego.

Proponowane wskaźniki:

- ✓ liczba działań, projektów związanych z ochroną dziedzictwa kulturowego,
- ✓ liczba obiektów poddanych pracom rewaloryzacyjnym, konserwatorskim,
- ✓ liczba działań, projektów związanych z edukacją kulturową,
- ✓ liczba działań, projektów związanych z promocją obiektów zabytkowych,
- ✓ liczba opracowanych prac studialnych (studia historyczno-urbanistyczne, studia krajobrazowe, katalogi typów zabudowy regionalnej i detalu architektonicznego),
- ✓ liczba zrealizowanych konkursów, wystaw, działań edukacyjnych,
- ✓ liczba utworzonych / zmodernizowanych szlaków turystycznych, tras rowerowych, konnych,
- ✓ liczba wydanych wydawnictw (w tym folderów promocyjnych, przewodników),
- ✓ liczba utworzonych / zmodernizowanych elementów infrastruktury służących funkcjonowaniu i rozwojowi turystyki kulturowej,
- ✓ zmiany ilości obiektów zabytkowych (rozbiórki, renowacje, kolejne wpisy do GEZ),
- ✓ poziom (w %) wydatków budżetu gminy na ochronę i opiekę nad zabytkami,
- ✓ poziom (w %) objęcia terenu gminy wykonanymi miejscowymi planami zagospodarowania przestrzennego,
- ✓ zakres współpracy z organizacjami pozarządowymi.

10. Źródła finansowania gminnego programu opieki nad zabytkami

Obowiązującym wyznacznikiem sposobu finansowania opieki nad zabytkami są zasady zawarte w Ustawie z dnia 23 lipca 2003 r. o ochronie zabytków i opiece nad zabytkami. Nakładają one obowiązek finansowania prac konserwatorskich, restauratorskich i robót budowlanych przy zabytku na osobę fizyczną, lub inną jednostkę organizacyjną w tym także na jednostki z sektora finansów publicznych, posiadające tytuł prawny do zabytku.

Zadania związane z opieką nad zabytkami mogą być finansowane m. in. z następujących źródeł:

- ✓ Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Ministra Właściwego ds. Kultury,
- ✓ Programy Operacyjne Ministerstwa Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ Promesa Ministra Kultury i Dziedzictwa Narodowego,
- ✓ Dotacje na dofinansowanie prac konserwatorskich, restauratorskich lub robót budowlanych udzielane przez Wojewódzkiego Konserwatora Zabytków,
- ✓ Dotacje wojewódzkie ,
- ✓ Dotacje powiatowe,
- ✓ Dotacje gminne,
- ✓ Dotacje Ministra Administracji i Cyfryzacji – Fundusz Kościelny,
- ✓ Fundusz Samorządowy Województwa Mazowieckiego,
- ✓ Program Operacyjny Infrastruktura i Środowisko (2014-2020),
- ✓ Środki Unii Europejskiej.

PRZEWODNICZĄCY
Rady Miasta Marki
Michał Jaroch

11. Mapa

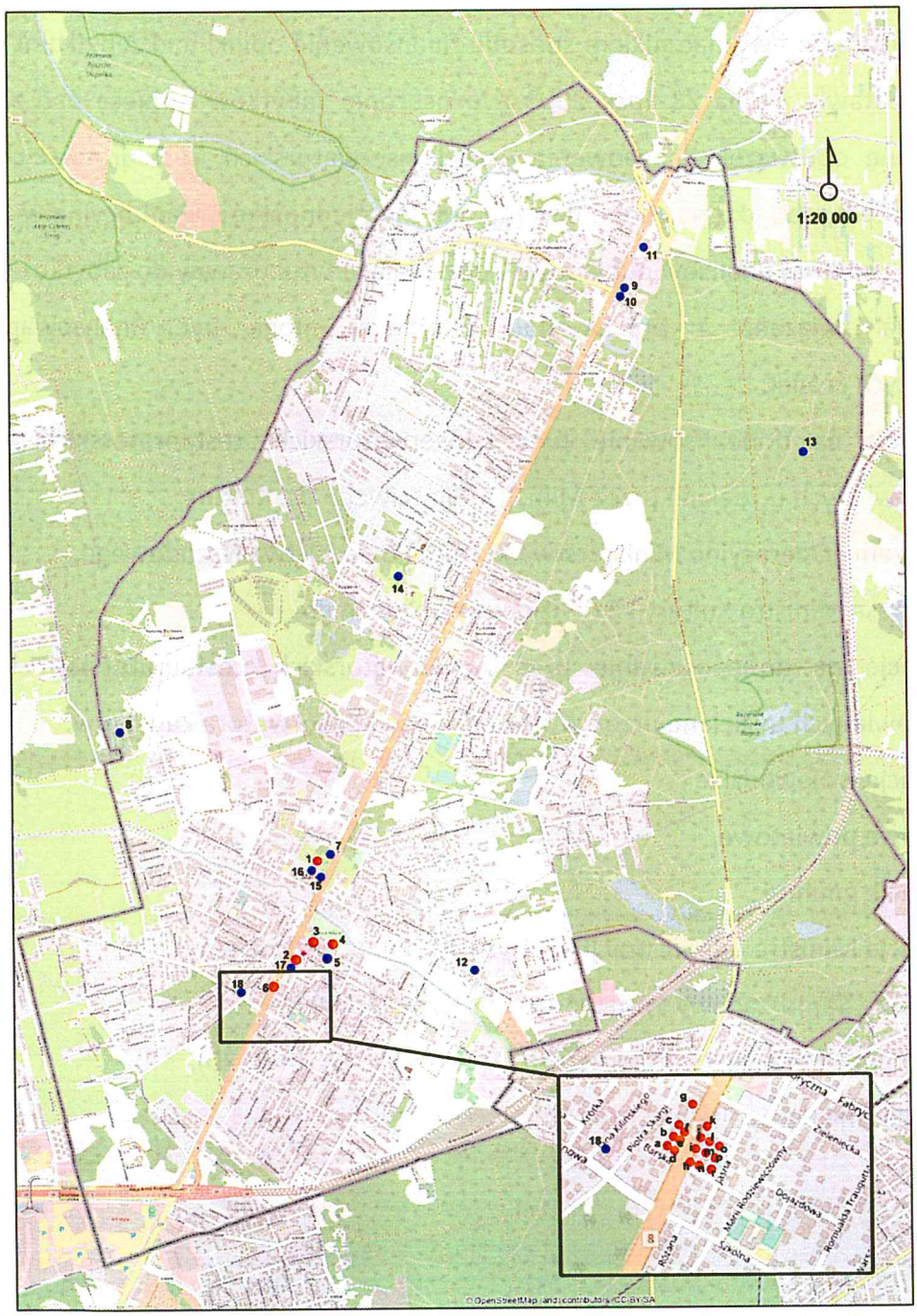

Rys. 5. Usytuowanie zabytków na terenie Miasta Marki (kolor czerwony - zabytki wpisane do rejestru zabytków, kolor niebieski - pozostałe zabytki znajdujące się w gminnej ewidencji zabytków. 1. Kościół p.w. Niepokalanego Poczęcia NMP, Parafia św. Izydora), 2. Szkoła elementarna (obecnie Marecki Ośrodek Kultury), 3. Pałac Briggsów, 4. Park w zespole pałacowo-parkowym, 5. Fabryka przędzalnicza Briggsów, 6. Zespół budowlany osiedla robotniczego (a) dom wielorodzinny ul. Barska 2, b) dom wielorodzinny ul. Barska 4, c) dom wielorodzinny ul. Barska 6, d) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 35, e) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 37, f) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 39, g) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 43, h) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 76, i) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 78, j) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 80, k) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 86, l) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 84, m) dom wielorodzinny Al. Marsz. J. Piłsudskiego 82, n) dom wielorodzinny ul. Słowackiego 1, o) dom wielorodzinny ul. Jasna 7, p) dom wielorodzinny ul. Jasna 5), r) dom wielorodzinny ul. Słowackiego 3, 7. Urząd Miasta, 8. Cmentarz parafii rzymskokatolickiej św. Izydora, 9. Willa Al. Marsz. J. Piłsudskiego 240, 10. Willa Al. Marsz. J. Piłsudskiego 238, 11. Kościół, Parafia rzymskokatolicka św. Andrzeja Boboli, 12. Budynek fabryczny (obecnie budynek mieszkalny), 13. Schron dla broni maszynowej Regelbau 514, 14. Willa "Czerwony Dwór:, 15. Dom Katolicki, 16. Dawna plebania (obecnie szkoła), 17. Piekarnia, 18. Dom ul. Piotra Skargi 2.

PRZEWODNICZĄCY
Rady Miasta Marki
Michał Jaroch

Wykonawca:

Arkadia – Firma Archeologiczna

Katarzyna Anna Oleszek

ul. Sympatyczna 18/29

35-314 Rzeszów

NIP: 948-231-01-80

tel: 662 152 589

www.archeologia-arkadia.pl

Autorzy opracowania:

Katarzyna Oleszek

Judyta Nawrot-Bukowiec